

Fırat Kıyısında Hititlerin Karkamış'ı: Yeni Keşifler ve Yeni Katkılar

Hazırlayan:
Nicolò Marchetti

Fırat Kıyısında Hititlerin Karkamış'ı Yeni Keşifler ve Yeni Katkıları

Ankara, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 2 Şubat - 26 Mart 2026

Hazırlayan:
Nicolò Marchetti

İngilizceden Bakış Coğal
tarafından çevrilmiştir

Bu cilt řu adresten indirilebilir:

<https://sanko.com.tr/karkamis-katalog-tr>

Editör kadrosu: Vittoria Cardini, Claudia D'Orazio

Metin ve görseller aksi belirtilmedikçe Yazarların
Creative Commons Attribution CC BY-NC-SA 4.0 lisansı altındadır

Aksi belirtilmedikçe tüm görseller Karkamış yerleşmesine ait anıt ve buluntulara aittir ve Karkamış Türk-İtalyan Arke-olojik Kazı Heyeti'nin copyleft etkisi altındadır.

Baskı ve Cilt: Mavi Ofset
www.mavioffset.com

Yayıncılar: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara ve SANKO Holding, Gaziantep

Bu yayın, SANKO Holding'in değerli destekleriyle hayata geçirilmiş olup Ocak 2026'da basılmıştır.

ISBN: 978-605-030-500-5 (cilti)
ISBN: 978-625-00-3800-0 (e-pdf)

KURUCU ÜNİVERSİTELER

Alma Mater Studiorum - Bologna Üniversitesi
Tarih ve Kùltürler Bölümü

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakùltesi - Eskiçağ Dilleri ve
Kùltürleri Bölümü

Gaziantep Üniversitesi
Mimarlık Fakùltesi

FİNANSAL SPONSORLAR

Alma Mater Studiorum - Bologna Üniversitesi

Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

Ministero
dell'Università
e della Ricerca

SANKO Holding

ORTAKLIKLAR

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđù

Anadolu Medeniyetleri Mùzesi Mùdùrlùđù

İstanbul Arkeoloji Mùzeleri Mùdùrlùđù

Gaziantep Arkeoloji Mùzesi Mùdùrlùđù

Gaziantep Bùyùkşehir Belediyesi

Turco-Italian Archaeological
Expedition at Karkamış Höyük

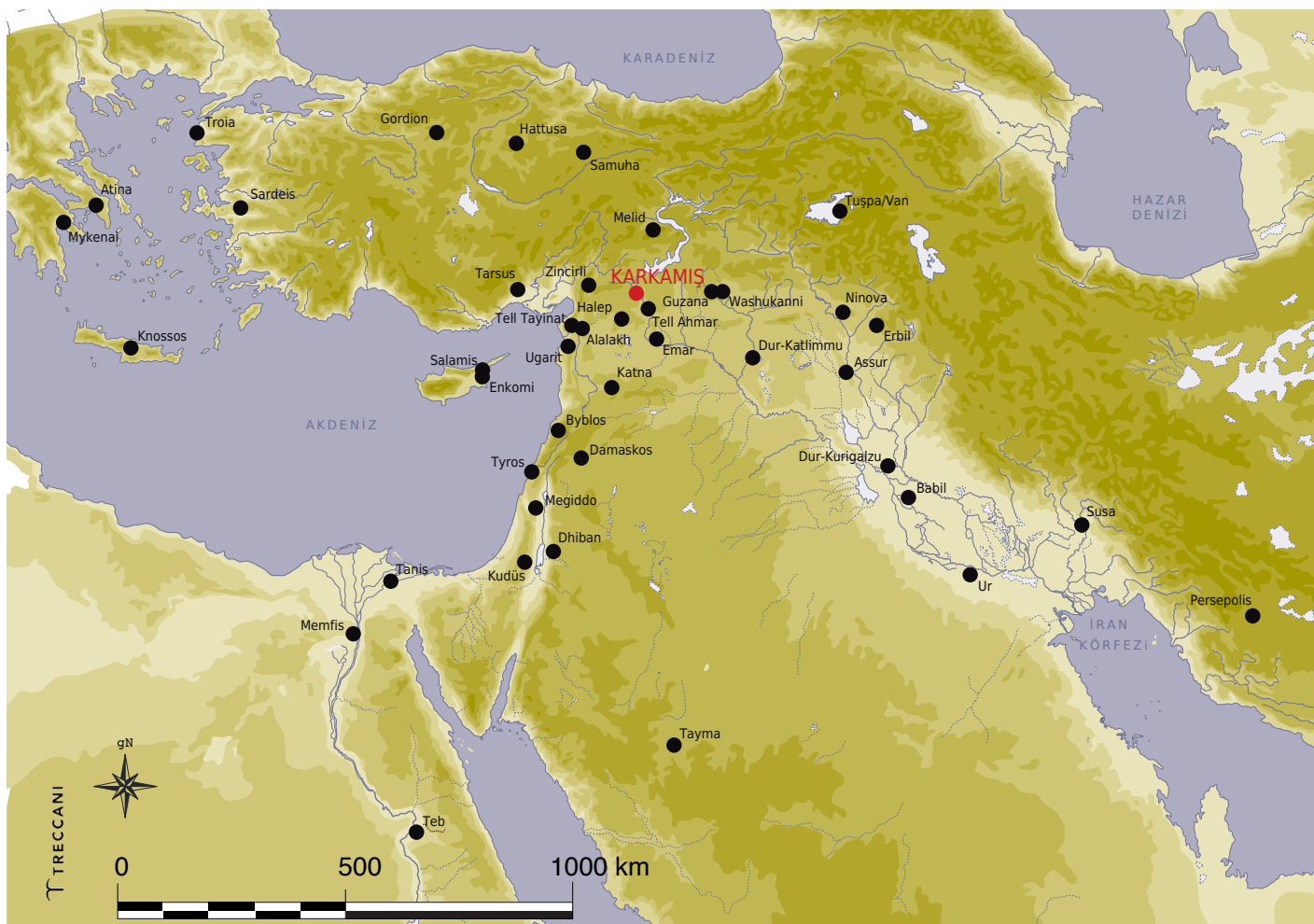
İÇİNDEKİLER

Önsözler	7
İmparatorluk ve Geç Hitit Dönemleri Arasında Karkamış'ta Görsel İletişim NICOLÒ MARCHETTI.....	14
Karkamış'ta Anadolu Hiyeroglif Yazısı HASAN PEKER.....	24
Karkamış'ta Geç Tunç Çağı II ve Demir Çağı I-II Tabakaları VITTORIA CARDINI, CLAUDIA D'ORAZIO, GABRIELE GIACOSA, SARA PIZZIMENTI, ROSA RIVOLTELLA	28
Karkamış'a ait Hitit İmparatorluk Dönemi Mühür Baskısı Arşivi: Bir Memurlar ve Mâli İşler Ağı GIACOMO BENATI, CLAUDIA D'ORAZIO, NICOLÒ MARCHETTI, HASAN PEKER	40
Karkamış'tan Sıradışı bir Geç Hitit Anıtsal Çiviyazılı Yazıt GIANNI MARCHESI.....	44
Geç Tunç II ile Demir II Çağları Arasında Karkamış Arazisinin Arkeolojik Görünümü GABRIELE GIACOSA, MEDYA KARAKAYA, MERVE ÖZYİĞİT, BEYAZIT SÖYLEMEZ, İBRAHİM ÜNGÖR.....	46
Geç Tunç II ile Demir II Çağları Arasında Karkamış Biyoarkeolojisi MÜGE ERGUN, ELENA MAINI, ELEONORA SERRONE, RULA SHAFIQ, ALEXANDER WEIDE	50
Türkiye Müzelerindeki Karkamış Koleksiyonları UMUT ALAGÖZ, RAHMİ ASAL, ÖZGÜR ÇOMAK, RAMAZAN EKER, YUSUF KİRAÇ, MUSTAFA METİN	54
Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ana Salonundaki Karkamış Heykellerinin Yeni Düzenlemesi UMUT ALAGÖZ, NICOLÒ MARCHETTI, MUSTAFA METİN	58
Geç Tunç Çağı II'ye ait Mühür Baskısı Arşivinin Dijital Veritabanı ve Geç Hitit Karkamış'ının Üç Boyutlu Modeli JACOPO MONASTERO	60

KATALOG

No. 1-5766

KAYNAKÇA188

ÖNSÖZLER

Karkamış, Fırat Nehri kıyısında, Anadolu ile Mezopotamya arasında stratejik bir geçiş noktasında konumlanması sayesinde Eski Yakın Doğu'nun en önemli ticari ve siyasal merkezlerinden biri olmuştur. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde sınır kenti ve idari merkez niteliği kazanan yerleşim, imparatorluğun yıkılmasının ardından Geç Hitit krallıklarından birinin başkenti olarak önemini sürdürmüştür. Bu uzun tarihsel sürecin günümüze ulaşan yansımaları olan ortostatlar, yazıtlar ve mimari kalıntılar, Hitit ve Geç Hitit dönemlerinin sanatsal üretimini, dini düşünce sistemini ve siyasal örgütlenmesini doğrudan inceleme imkânı sunmaktadır. Özellikle ortostatlarda betimlenen savaş sahneleri, kral tasvirleri ve tanrısal figürler, dönemin ideolojik çerçevesini ve iktidar anlayışını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Karkamış ve ona ait arkeolojik buluntular, Anadolu ve Kuzey Mezopotamya tarihindeki siyasal sürekliliğin, kültürel etkileşimlerin ve sanatsal gelişimin anlaşılmasında temel bir referans noktası olarak bilim dünyasında özel bir yere sahiptir. Kentteki ilk sistematik arkeolojik kazılar, 1911–1914 yılları arasında İngiliz arkeologlar David Hogarth ve Leonard Woolley başkanlığında yürütülmüştür. Bu çalışmalar sırasında, savaş istihbarat subayı olmadan önce arkeolog olarak bölgede bulunan T. E. Lawrence (Arabistanlı Lawrence) dönemin kazı ekibine lojistik destek ve saha organizasyonu konularında katkı sağlamıştır. Woolley'nin kazıları sonucunda saray yapıları, anıtsal kapılar ve farklı tematik içeriklere sahip ortostatlar gün yüzüne çıkarılmış; elde edilen bu buluntular, Karkamış'ın Hitit sonrası dönemde siyasal örgütlenme ve sanatsal üretim açısından yüksek bir gelişmişlik düzeyine ulaştığını açık biçimde ortaya koymuştur. Karkamış kazılarında ele geçirilen ortostatlar, yazıtlar ve heykellerin önemli bir bölümü bugün Anadolu

Medeniyetleri Müzesi koleksiyonunda sergilenmektedir. Av, savaş, şölen, kamuya takdim, tanrılar alayı ile rahip ve rahibelerin yer aldığı tören alayı gibi sahneleri betimleyen bu kabartmalar, Demir Çağı Yakın Doğu sanat repertuarı içinde gerek ikonografik çeşitlilikleri gerekse korunmuşluk düzeyleriyle seçkin bir konuma sahiptir. Bu eserler aracılığıyla ziyaretçi, Hitit sonrası döneme ait siyasal ve dinsel yapıyı sadece yazılı kaynaklar üzerinden değil, doğrudan görsel ve maddi kanıtlar eşliğinde, Anadolu kronolojisi içine yerleştirilmiş bütüncül bir tarihsel bağlam içerisinde kavrayabilmektedir. Bu yönüyle Karkamış kabartmaları, Geç Hitit sanatının karakteristik üslup özelliklerini yansıtmaları bakımından müzenin en dikkat çekici koleksiyon gruplarından birini oluşturmaktadır. Bu eserlerin Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bir araya getirilmiş olması, Karkamış'ı bölgesel bir merkez olmasının ötesinde, Anadolu tarihinin uzun erimli siyasal ve kültürel dönüşüm süreçleri içinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Müzenin tarih öncesinden Osmanlı dönemine uzanan kronolojik anlatısı içinde Hitit ve Geç Hitit dönemleri, Karkamış buluntuları sayesinde somut ve okunabilir bir yapı kazanmakta; böylece ziyaretçi, yerel bir arkeolojik bağlamdan hareketle Anadolu'nun geneline yayılan tarihsel bir sürekliliği izleyebilmektedir. Karkamış'ta ele geçirilen arkeolojik buluntuların Ankara'ya taşınması, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında benimsediği kültür politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Arkeolojik mirasın merkezî bir anlayışla korunması, belgelenmesi ve bilimsel araştırmanın konusu hâline getirilmesi yönündeki bu yaklaşım, Anadolu'nun çok katmanlı geçmişinin yeni ulusal tarih anlatısı içinde yeniden konumlandırılmasına yönelik bilinçli bir tercihi yansıtmaktadır. Bu süreçte Hamit Zübeyir Koşay,

kazı çalışmalarının bilimsel yöntemlerle yürütülmesi, buluntuların sistematik biçimde tasnif edilmesi ve Ankara'ya taşınarak kamusal alanda görünür kılınması aşamalarında etkin bir rol üstlenmiş; Cumhuriyet arkeolojisinin kurumsal temellerinin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Koşay'ın Karkamış özelinde ve Anadolu genelinde yürüttüğü çalışmalar; arkeolojik mirasın yerel bağlamdan çıkarılarak merkezi bir müze anlatısı içinde değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda Karkamış eserlerinin Anadolu Medeniyetleri Müzesi Taş Eserler Salonu'nda sergilenmesi, erken Cumhuriyet döneminde tarih bilincinin müzeler aracılığıyla yapılandırılmaya başlandığı sürecin somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, bu yönüyle Karkamış'ı yalnızca kazı alanıyla sınırlı bir arkeolojik miras olmaktan çıkararak, onu ulusal ve uluslararası düzeyde görünür kılan temel kurumsal yapılardan biri hâline getirmiştir. Karkamış buluntuları, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Anadolu'da siyasal ve kültürel düzenin ortadan kalkmadığını, aksine Karkamış gibi merkezlerde yeniden biçimlenerek sürdüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Böylece müze anlatısı içinde Karkamış, Anadolu tarihindeki siyasal sürekliliğin izlenebildiği başlıca referans noktalarından biri hâline gelmektedir. Bologna, İstanbul ve Gaziantep Üniversiteleri ile Anadolu Medeniyetleri Müzesi işbirliğinde düzenlenen Fırat Kıyısında Hititlerin Karkamış'ı: Yeni Keşifler ve Yeni Katkılar başlıklı sergi, Karkamış kazılarından elde edilen buluntuların tarihsel bağlamları ve güncel bilimsel yaklaşımlar doğrultusunda ele alındığı bir çerçeveye sunmaktadır. Bu çalışma, Karkamış üzerine bir asrı aşkın bir zamana yayılan bilimsel araştırma geleneğinin, güncel katkılarla kesintisiz biçimde devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Serginin gerçekleştirilmesine katkı sunan başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere, Bologna Üniversitesi ve Sanko Holding'e destekleri dolayısıyla teşekkür ederiz.

Yusuf Kıraç ve Umut Alagöz

Müdür ve Müdür Yardımcısı
Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Anadolu; tarih boyunca medeniyetlerin doğduğu, kültürlerin harmanlandığı ve insanlık tarihinin en çarpıcı bölümlerinin yazıldığı eşsiz bir coğrafyadır. Altı bin yılı aşan geçmişle, bu kadim toprakların hafızasında derin ve kalıcı izler bırakan Karkamış Antik Kenti'nin görkemli mirasını, başkentimiz Ankara'da bu sergi aracılığıyla sizlerle buluşturmanın büyük onurunu ve heyecanını yaşıyoruz. SANKO Holding olarak, bu coğrafyada köklenen 120 yıllık kurumsal geçmişimiz boyunca, sanayi ve üretim faaliyetlerimizi topluma katkı sağlama sorumluluğuyla yürüttük. Bizim için kültürel mirasın korunması, ekonomik kalkınma kadar sürdürülebilir bir geleceğin vazgeçilmez temel taşıdır. Kurucularımızdan devraldığımız ve grubumuzun pusulası olan "Geçmişine sahip çıkmayanın, geleceği olmaz" anlayışıyla, bu toprakların bizlere emanet ettiği değerleri korumayı sadece bir kurumsal sorumluluk değil, bir vatan borcu olarak görüyoruz. Dünya tarihinin en önemli kavşak noktalarından biri olan Karkamış'ta, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın himayelerinde, Türk-İtalyan ortak kazı heyeti tarafından titizlikle yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarına 2015 yılından bu yana destek vermenin gururunu yaşıyoruz. Bununla birlikte, mühendislik vizyonumuzla tarihin zamana direncine de katkı sağladık: Grup şirketlerimizden Poligon İnşaat tarafından hayata geçirilen, arkeoloji camiasında özgünlüğüyle takdir gören ve 2024 yılında açılışı yapılan Aşağı Saray Koruyucu Çatı Projesi, SANKO'nun kültürel mirasa yaklaşımındaki hassasiyetin ve "koruyarak yaşatma" vizyonunun somut bir göstergesidir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde gerçekleştirilen bu sergi ve elinizdeki katalog, binlerce yıl boyunca toprağın altında kalmış bir hafızayı gün yüzüne çıkarmakta ve geniş kitlelerle buluşturmaktadır. Bu sayfalarda, uzmanların titiz çalışma-

larıyla tamamlanan her heykel ve sergilenen her küçük buluntu, bir zamanlar bu topraklarda yaşamış, üretmiş ve hayatı şekillendirmiş insanların hikâyelerini fısıldamaktadır. Zeugma'dan Karkamış'a uzanan bu kültürel ve kurumsal yolculuğumuzda, yaşamını araştırmaya adanmış tutkusu ve özverisiyle Karkamış Kazı Projesi'ne önemli katkılar sunan Kazı Başkanı Nicolò Marchetti ile sahada büyük bir özveriyle çalışarak Gaziantep'in tarihsel derinliğini uluslararası bilim ve kültür dünyasına kazandıran değerli arkeoloji ekiplerimize; Bakanlığımızın kıymetli temsilcilerine ve bu değerli serginin Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde gerçekleşmesinde emeği geçen herkese, şahsım ve SANKO Grubu adına en içten şükranlarımı sunuyorum. Sizleri, Fırat'ın kıyılarından başkentimize taşınan bu kadim hikâyenin bir parçası olmaya davet ediyor; geçmişten aldığımız ilhamla geleceği inşa etmeye devam edeceğimizi bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Saygılarımla,

Adil Sani Konukoğlu
Yönetim Kurulu Başkanı
SANKO Holding

Kamusal bir sergi bir projeyi değerlendirmek, üzerine düşünmek, geçmiş çalışmaları keyifle hatırlayarak anmak ve yenilerini planlamak için bir fırsat sunduğu gibi, aynı zamanda aldığı ortak destekler sayesinde gerçekleşmiş bir bilimsel araştırmanın yeni sonuçlarını kamuoyuna aktararak temel görevini de yerine getirir. Bologna, İstanbul ve Gaziantep üniversiteleri tarafından yürütülen Türk-İtalyan Karkamış Arkeolojik Kazıları'nın arazi çalışmalarının on beşinci yılında düzenlenen bu etkinlik, tüm bu yönleri bir araya getirerek hem önemli bir dönüm noktasını hem de araştırmanın sonraki aşamaları için yenilenmiş bir başlangıcı simgelemektedir. Açık Bilim anlayışına köklü biçimde bağlı araştırmacılar olarak, çalışmalarımızı açık erişim yoluyla yayınlamakta ve bu çalışmaların dayandığı verileri paylaşmaktayız. Ayrıca, bilimsel doğrulukta 3B modeller üretmekte ve bunları kamuoyunun kullanımına sunmaktayız. Askerî bir alan içinde yer alan kazı sahasını ziyaretçilere açma ve geçmişi açıklayarak sunan modeller geliştirmedeki ortak hedef doğrultusunda, uzmanların kendi bakış açıları ve yöntemleriyle katkıda bulunduğu disiplinlerarası bir ortam inşa etmek için çaba göstermekteyiz. Karkamış hem eski bir yerleşim alanı hem de yaşayan modern bir topluluktur; her ikisi de yaşamlarımızla iç içe geçmiştir. Bu durum, bir yüzyıldan fazla bir süre önce British Museum'un unutulmaz arkeolojik keşfinin baş aktörlerinin deneyimlerine de benzer. Bizi her zaman eksiksiz biçimde destekleyen Karkamış halkına, çevre köylere, Gaziantep'teki dostlarımıza ve yetkililere olan borcumuzu, ancak kazı alanı için sürdürülebilir bir gelecek üretmeye yönelik kalıcı bağlılığımızla ve bölgenin hem kültür turizmi hem de çevre turizmi açısından gelişimine katkıda bulunarak ödeyebileceğimize inanıyoruz. Bologna, İstanbul ve Gaziantep üniversiteleri tarafından yürütülen

Türk-İtalyan Karkamış Arkeolojik Kazı Çalışmaları (başlangıçta Hasan Peker ve Mustafa Özakça tarafından temsil edilmiş, günümüzde ise Medya Karakaya ve Mehmet Yiğit Meydan tarafından temsil edilmektedir), Bologna Üniversitesi, İtalyan Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı (DGDP, 6. Daire), İtalyan Üniversiteler ve Araştırmalar Bakanlığı ile SANKO Holding tarafından finanse edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Gaziantep ilindeki bağlı birimlerle yürütülen işbirliği için teşekkürlerimizi sunarız. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep Valiliği, Karkamış Belediyesi ve Karkamış Kaymakamlığı da bizlere her zaman ve her açıdan destek vermiştir. Ankara'daki İtalya Büyükelçiliği ile İstanbul'daki İtalyan Kültür Enstitüsü ise çalışmalarımızı sürekli olarak büyük bir ilgiyle takip etmiştir. Müze küratörlerinin cömert ve içten misafirperverlikleri sayesinde, önceki kazı heyeti tarafından belgelenmiş ve toplanmış buluntuları saha hakkındaki kapsamlı bilgimiz ışığında, yıllara yayılan çok sayıda çalışma döneminde yeniden değerlendirme imkânı bulduk (koleksiyonların fişlenmesi özellikle Luisa Guerri, Antonio Bonomo ve Federico Zaina'nın katkılarıyla gerçekleştirilmiştir). Ankara'daki ana salonda sergilenen heykellere yeni parçaların eklenmesinin yanı sıra (bkz. s. 58–59), bu sergi, yaklaşık 600 yıllık bir zaman dilimini kapsayan ve tarihsel açıdan büyük öneme sahip 57 eseri de kamuoyuyla buluşturmaktadır. Bunlardan 29'u, daha önce yayınlanmış olmasına rağmen -çoğu zaman nerede bulundukları dahi bilinmezken- burada yeni veriler, fotoğraflar ve yorumlarla birlikte sunulmaktadır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi bizi her zaman büyük bir içtenlikle ağırlamıştır; bundan daha sıcak bir kabul hayal etmek güçtür. Bu sergi, yıllara yayılan karşılıklı temasların ve

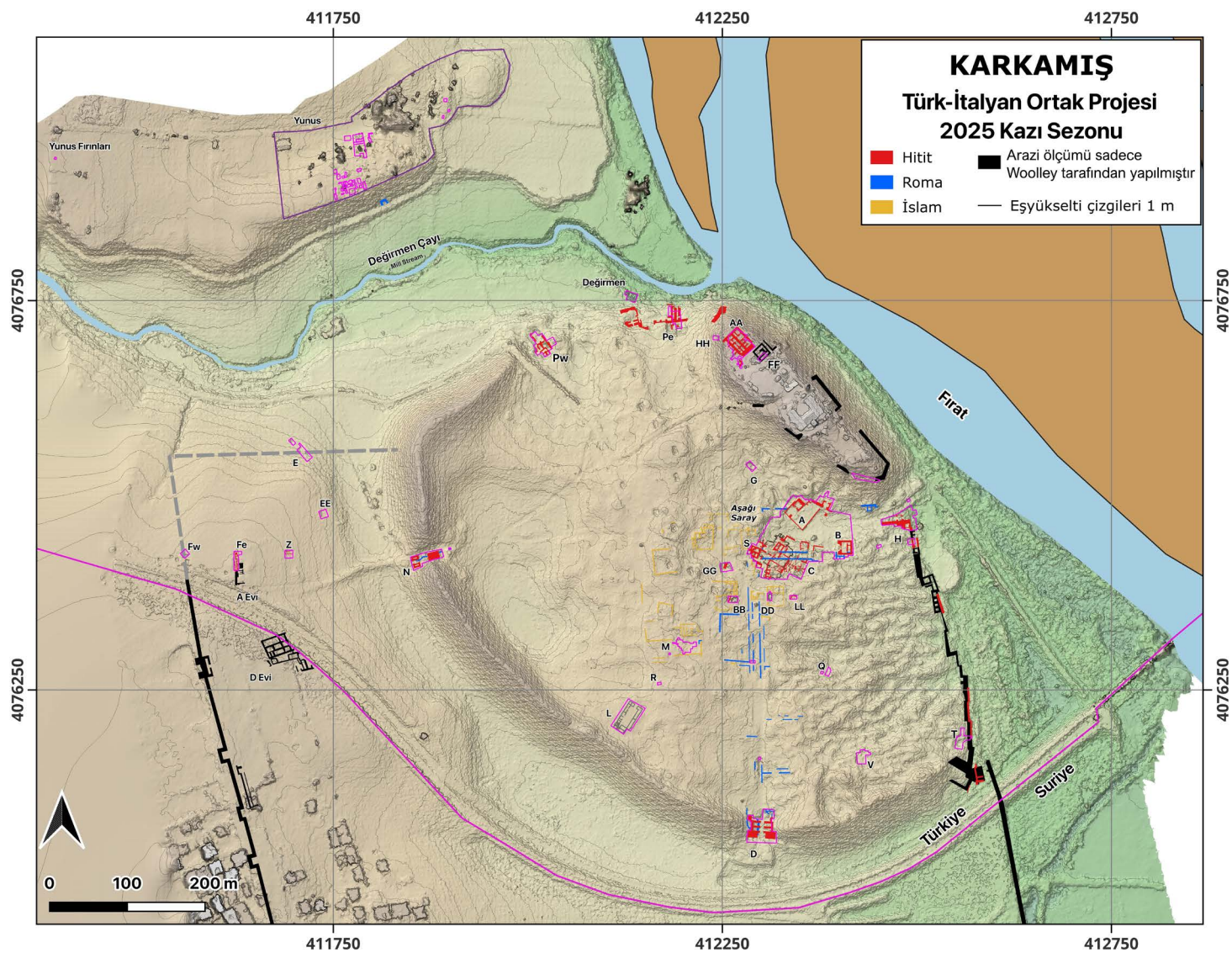
işbirliklerinin taçlanmasıdır. Bu bağlamda, düzenlemeyi gerçekleştiren meslektaşlarımız Yusuf Kırac ve Umut Alagöz'e en içten teşekkürlerimizi sunmak isterim. Sergi, Müze'de Karkamış bölümünün küratörü ve dostum Mustafa Metin ile yürütülen uzun soluklu ortak çalışmanın üzerine inşa edilmiştir; varlığı, bilgisi ve özverisi olmaksızın hiçbir şey mümkün olmazdı. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde ise önce Zeynep Kızıltan, ardından Rahmi Asal, görev süreleri boyunca, küratör meslektaşlarımızla birlikte Karkamış koleksiyonları üzerinde kesintisiz biçimde çalışmamıza olanak sağlamıştır. Gaziantep Arkeoloji Müzesi, bu sergi dâhil olmak üzere tüm çalışmalarımızda en yakın ve en güvenilir ortağımız olmuştur; bu vesileyle Özgür Çomak'a, Ramazan Eker'e, Mehmet Sait Yılmaz'a, Sait Uslu'ya, Halil ve Elif Yılmaz'a sonsuz teşekkürlerimizi iletmek isteriz. Bu sergi ve katalog yakın dostlarımızın, meslektaşlarımızın ve işbirlikçilerimizin desteği olmaksızın mümkün olamazdı. Uzun yıllar boyunca kazı heyetinin müdür yardımcılığını üstlenmiş olan Hasan Peker ile birlikte serginin kavramsal çerçevesini oluşturduk ve Eski Karkamış tarihi üzerine görüşlerimizi, gecenin ilerleyen saatlerine kadar süren sayısız tartışmayla keskinleştirdik. Benimsediğimiz program, her bir eserin tarihin bir parçasını kompozisyona eklemesi ve böylece katalogun bütünü okunduğunda tutarlı bir tarihsel çerçeve oluşturması ilkesine dayanmaktadır. Claudia D'Orazio, hazırlık ve uygulama aşamalarının tamamında çok değerli katkılar sunmuş ve katalogun yazımına büyük bir özenle katılmıştır. Vittoria Cardini, her zamanki dikkati ve öngörüsüyle katalogun her iki dildeki baskısının dizgisini olağanüstü bir titizlikle gerçekleştirmiştir. Jacopo Monastero, 3B yaklaşımımızın yaratıcısıdır; https://www.orientlab.net/digital_museum/ adresinde kamuya açık olarak paylaşılan gliptik modellere ve <https://www.orientlab.net/3d-kark/>

[adresindeki Karkamış'ın Geç Hitit dönemi anıtsal merkezinin 3B modeline imzasını atmıştır](https://www.orientlab.net/3d-kark/) (Ankara'da Giampaolo Luglio tarafından gerçekleştirilen fotogrametri çalışmaları temel alınarak). Eleonora Mariani, Francesca Cavaliere ve Gabriele Giacosa bibliyografyayı büyük bir titizlikle denetlemiş ve biçimlendirmiştir. Francesco Prezioso, hem kazı evinde hem de müzelerde eser fotoğraflarını ustalıkla çekmiş, Marco Valeri ise haritaları ve görsel kesitleri üretmiştir. Son olarak belirtmek isterim ki Bakış Çoğal'dan daha özverili bir çevirmen hayal edemedik; kendisi ayrıca arkeolojik terminoloji konusunda Yusuf Gürkan Ergin'in danışmanlığından yararlanmıştı. Pınar Ulutaş, her zamanki gibi son derece etkili bir medya yöneticisi olduğunu kanıtlamış ve katalogun SANKO tarafından basımına ilişkin tüm süreçleri büyük bir başarıyla yürütmüştür. Tüm bu kişilere en derin minnettarlığımı ve hayranlığımı sunmak isterim. Son olarak, SANKO Holding ve Adil Sani Konukoğlu, on yılı aşkın bir süredir, bölgenin gelişimini destekleyen, mirasını koruyan ve yeni bilgi üretimini hedefleyen bir girişim olan Karkamış projesine gönülden inanmışlardır. Cömert katkıları, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin ana salonunda yürütülen koruma çalışmalarına sağladıkları destekle devam etmiştir; bu kapsamda büyük boyutlu ortostatların sergi duvarlarından geçici olarak indirilmesi ve Kral Kapısı'nın Müze içinde yeniden düzenlenmesi gibi işlemler de gerçekleştirilmiştir. Böylece kamu ve özel sektör arasında örnek teşkil eden bir işbirliği modeli ortaya konmuştur.

Nicolò Marchetti

Bologna Üniversitesi

Karkamış Höyük Türk-İtalyan Arkeolojik Kazı Başkanı

İMPARATORLUK VE GEÇ HITİT DÖNEMLERİ ARASINDA KARKAMIŞ'TA GÖRSEL İLETİŞİM

Nicolò Marchetti

2011 yılında Karkamış'ta ortak kazı çalışmalarına yeniden başladığımızda, başlıca hedeflerimizden biri, bir yüzyıl önceki eski kazı ekibi tarafından açığa çıkarılmış ünlü anıtların stratigrafisini, kronolojisini ve yerleşim içindeki düzenini yeniden değerlendirmektir. Aynı zamanda, şehrin farklı kesimlerinin tümünü sistematik biçimde araştırarak zaman içinde nasıl işlev gördüklerini ve geliştiklerini ayrıntılı biçimde anlamaya yönelik bir çalışma başlatmaktır. Karkamış'ta British Museum kazılarında 1878-1881, 1911-1914 ve 1920 yılları arasında ortaya çıkarılan zengin görsel buluntu grubu (alanın 1920'den sonra askeri yasak bölge hâline gelmesiyle ilgili olarak bkz. Marchetti 2014c), yetersiz kazı yöntemleri ve o dönemdeki filolojik çözümlemelerin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle yerleşmenin stratigrafisiyle kesin biçimde ilişkilendirilememiştir. Açığa çıkarılan Demir Çağı anıtları daha sonra hayli hatalı şekilde birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve heykeller ise daha sonra filolojik ve/veya üslupsal görüşlere dayanarak bir sıralama içine yerleştirilmiştir. Karkamış'ta yürüttüğümüz on beş yıllık arazi çalışmaları sonucunda, Tunç ve Demir çağlarına ilişkin çok sayıda yeni veri elde edilmiş (harita için bkz. s. 13) ve bunlara bağlı anıtsal sanat üretimi daha net biçimde anlaşılmıştır. Bunlar büyük ölçüde -ancak yalnızca bununla sınırlı olmamak üzere- hükümdarların talimatlarıyla bağlantılıdır (Demir Çağı'nda sıradan bireylerin de tapınaklara ve Yunus nekropolüne steller adadığı bilinmektedir). Bu üretim üç farklı bağlam için tasarlanmıştır: tapınak alanları,

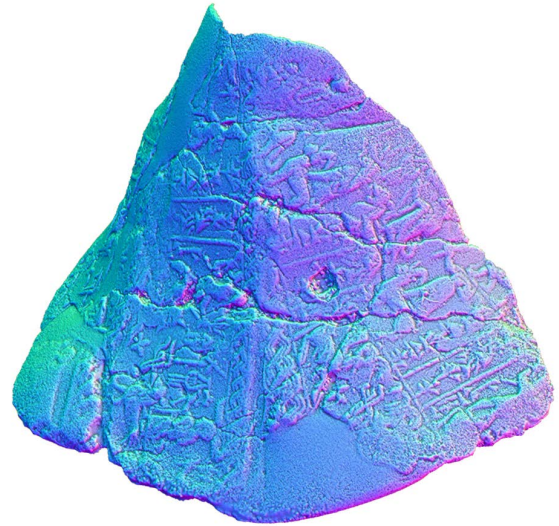
şehir kapıları ve saray kompleksleri. Yontu eserler bugüne dek epigrafik ve üslupsal ölçütlere dayanarak tarihlendirilmişti, ancak kazılarımız bunlar için daha sağlam bağlamsal veriler sağlamıştır. Ayrıca, “büyük” ve “küçük” olarak adlandırılan sanatlar arasındaki etkileşim artık tüm açıklığıyla ortaya çıkmaktadır; bu, görsel kuralların bir mecradan diğerine serbestçe geçtiği bir toplumun ifadesidir (Winter 1983). Ele aldığımız dönemlere ilişkin yerleşim tarihine gelince, İç Şehir'in tamamında Geç Tunç Çağı I'in (bundan sonra GTÇ) sonunda meydana gelmiş bir yangına işaret eden yoğun kanıtlar elde etmiş bulunuyoruz. Bu tahribatı şimdilik şehrin MÖ 14. yüzyılın ortalarında I. Suppiluliuma tarafından Hitit hâkimiyetine alınmasıyla ilişkilendiriyoruz. Bunu izleyen yeniden inşa süreci (GTÇ IIA olarak adlandırdığımız evrede) tüm alanlarda yerel kültürel geleneklere göre gerçekleşmiş gibi görünse de aynı zamanda büyük ve tutarlı yeni bir şehir planı doğrultusunda yürütülmüş, plan Roma dönemine kadar şehrin genel yerleşim düzenini belirlemiştir. Önceden var olan savunma sistemi (MÖ 20. yüzyılda inşa edilmiş, şehrin uzak çevresindeki ovoid hâlen 22 metreye kadar yükselen devasa toprak setler) kullanımında kalmıştır, ancak Batı Kapısı kapatılmış, Kuzeybatı Kalesi ile akropol üzerindeki anıtsal AA yapısı bu dönemde inşa edilmiş ve kerpiçten Nehir Surları taş temelli yeni bir duvarla değiştirilmiştir (bkz. s. 28-30). Akropolün güneydoğu eteğindeki “Aşağı Saray” alanı olarak adlandırılan alanda, GTÇ II'nin başında iki kule tapınak inşa edilmiş, GTÇ IIB

evresinde ise içinde 700'den fazla kil mühür baskısı bulunmuş bir idari yapı ("Mühür Evi", bkz. s. 30) inşa edilmiştir. Üzerlerinde mühür baskıları olan bu buluntular, MÖ 13. yüzyılda yerleşimde faal bir gliptik atölyesinin tanımlanmasına imkân tanımaktadır (Şek. 1-2). Fırat üzerindeki çağdaş Emar'dan gelen buluntuların ilk kez ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu üzere, atölyede Anadolu ikonografilerinin Suriye repertuvarı ve üslup ilkeleriyle kusursuz biçimde bütünleştirildiği (bu durum mecralar için de geçerlidir çünkü Orta Tunç Çağı'ndan beri silindir mühürler daha ziyade Suriye, damga mühürler ise Anadolu'ya özgüdür) gözlemlenmektedir (Beyer 2001). Hatta, stratigrafik ve prosopografik temellere dayanarak (bkz. Kat. no. 4) en fazla on yıllık bir zaman dilimini kapsayan ve figürlerin doğal işlendiği bir dönem olan A evresinden B evresine geçişte bir iç gelişimden söz etmek de mümkündür. Bu süreçte, alt sırasında yardımcı hayvanlar veya cin tasvirleri bulunan figürlerin doğal üslupla işlendiği görülmektedir

Şek. 1. 2019 kazı sezonunda Doğu C alanındaki Mühür Evi'nde bulunmuş ve Geç Tunç Çağı IIB'ye (MÖ 13. yy.) tarihlenen bazı baskılı mühürlemeler.

(örneğin bkz. Kat. no. 1-2 ile Kat. no. 4-7 karşılaştırması). Bürokratik örgütlenme ve bağlılığın farklı seviyeleri, başka bir deyişle iktidar yapılarına farklı düzeylerde erişim (görsel olarak da ifade edilmektedir), Karkamış'ta merkezi idarede görev yapan memurların -eğer varsa- çoğunlukla Anadolu ikonografileri taşıyan ve hem çiviyazılı hem de hiyeroglif lejantlara sahip mühürler kullanmış olmalarıyla gösterilebilir (Kat. no. 1-11). Buna karşılık, P Kalesi'nin çevresinde kullanılan mühürlerin tamamı Suriye kökenli motifler taşıyan yazıtsız silindir mühürlerdir (burada da 57 mühürlemenin yalnızca 7'si baskı taşımaktadır, ancak bkz. D'Orazio 2021). Yaygın Suriye üretimleri yerleşimin başka alanlarında da belgelenmiştir (Kat. no. 20-21). Hitit İmparatorluğu'nun Kuzey Suriye üzerindeki egemenliği, ilk kez sistematik biçimde mimari heykellerin duvarlara yerleştirildiği anıtsal komplekslerin inşasıyla da kendini göstermiştir. Bu durum, Halep'teki Fırtına Tanrısı tapınağında (Şek. 3; Kohlmeyer 2013; Hawkins

Şek. 2. Karkamış'taki Hitit kraliyet sarayının depo yöneticisi I. Zinni'ye (Kat. no. 4) ait silindir mühürle birden fazla kez baskılanmış kapı mandalı üzerindeki mühürlemenin dijital 3B modeli (J. Monastero).

Şek. 3. Halep sitadeliindeki Fırtına Tanrısı tapınağının cellası. Arka planda, yanlarında boğa adamların yer aldığı Geç Tunç Çağı IIB'ye (MÖ 13. yy.) tarihlenen kült kabartması, sol tarafta ise büyük ölçüde MÖ 10. yy. 'a tarihlenen kaideye ait kabartmalı ortostatlar görülmektedir (K. Kohlmeyer ve J. D. Hawkins' izniyle).

2011) ve 'Ain Dara'daki tapınakta (Novák 2014) açık biçimde belgelenmiştir. Bu bağlamda, Karkamış'ta B alanında yer alan, aslında Suriye kültürel geleneğine özgü Hilani olarak adlandırılan in antis planlı tapınak yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı, söz konusu diğer GTÇ II kült yapılarıyla benzer nitelikte bazı kanıtlar sunmaktadır: Hilani'nin içinde ve çevresinde bulunmuş boğa adam betimli üç ortostat parçası (Şek. 4), hem ikonografik hem de üslupsal açıdan ortak özellikler taşımaktadır. Bu parçalar, çevrede bulunan diğer bezemeli ortostatlarla kıyasla biraz daha küçük boyutlu olup ayrıntıları daha özenli işlenmiştir; bu nedenle GTÇ II'ye tarihlenmeleri mümkündür. Bu parçalar, günümüze ulaşmamış daha büyük bir ana öğenin ikincil, yan motifleri olmalıdır. Bunların özgün konumları kesin biçimde saptanamamaktadır, ancak cella içinde

hâlâ yerinde duran sade ortostatlar dikkate alındığında en olası yorum, bu kabartmaların Hilani'nin cephesi boyunca yerleştirildikleridir (Marchetti 2016a). 2025 yılında Su Kapısında bulunan uzun giysili ayakta duran bir erkek figürüne ait bazalt bir heykelin tek bir parçası, üzerindeki yazıta dayanarak Hasan Peker tarafından Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiş olup bu sayede dönemin diğer anıtsal sanat eserlerine dair bir fikir sunmaktadır. Karkamış'ta mimari bezemenin nasıl ortaya çıktığını artık anlayabiliyor olsak da erken Demir Çağı'nın başlangıcına ilişkin kanıtları değerlendirmek, bunun bölgesel ölçekte de yoruma açık belirsizlikler barındıran bir dönem olması nedeniyle daha güçtür. Bölgedeki hiyeroglif yazıtların kronolojisi konusunda Hasan Peker'in çalışmaları büyük ilerleme sağlamıştır; özellikle Malatya hükümdarlarına ilişkin

yaptığı doğru tarihlendirmeler (Peker 2022a: tablo 2; Hawkins 2000: 306'da kuşkular zaten dile getirilmişti), Arslantepe Aslanlı Kapı'daki yontu eserler üzerinde yer alan adlar nedeniyle önem taşımaktadır. Karkamış'ta H alanındaki Su Kapısı'ndan gelen kabartma dizisi (Şek. 5; Woolley 1921: lev. B.28-31a-b), üslupsal açıdan Malatya Aslanlı Kapısı dizisiyle yakından karşılaştırılabilir (örneğin bkz. Hawkins 2000: 309-310, V.9. Malatya 8, lev. 149). Bu dizide yer alan PUGNUS.MI-LI, büyük olasılıkla bu adın ilk taşıyıcısıdır, diğer bir deyişle Kuzi-Teşub'un oğludur (bkz. s. 26'teki Tablo 1). Kuzi-Teşub'un erken-orta 12. yüzyıla tarihlenebilmesi nedeniyle, Su Kapısı kabartmalarının da bundan çok sonra olamayacağı ve dolayısıyla Suhi-Katuwa (-Suhi) hanedanından belirgin biçimde daha erken bir döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu, aynı zamanda gliptikte de yeni görsel ve sözel formüllerin geliştirildiği dönemdir (bkz. Kat. no. 23-30). Örneğin Kat. no. 24-25'teki görevlilerin saç bukleleri Su Kapısı ortostatlarındaki figürlerle (Şek. 5; Woolley 1921: lev. B.30a-b) karşılaştırılabilir. Bu durum, İmparatorluk dönemine ait kodları yeni ve karakteristik bir mecralar bütünü hâline getirmiştir. I. Suhi'ye ait stel 2011 yılında bulunmuş olup (yak. MÖ 975; Dinçol vd. 2014a; 2014b) netlikle tarihlendirilebilen ilk anıttır. Bu hükümdar döneminde Karkamış yerel hanedanının, Hitit kökenli Büyük Krallarla kıyaslandığında artan bir özerklik kazandığı gözlemlenmiştir (bkz. s. 27'te Tablo 2). MÖ 10. yüzyılın ortalarından itibaren Karkamış kralları şehir nüfusunun onayını kazanmak amacıyla şehri süsleme konusunda birbirleriyle rekabet etmeye başlamışlardır. Bu nüfusun özellikle tapınakların bitişiğindeki açık meydanlarda gerçekleşen ve esasen “kamu ritüelleri” olarak tanımlanabilecek etkinliklere katıldığı anlaşılmaktadır. Görsel iletişim ve kamusal ritüel performanslar için en yoğun çaba şehrin hükümdarları tarafından bu alanlarda sergilenmiştir (Şek. 6). Kabartmalı Uzun Duvar, Fırtına Tanrısı Tapınağı'nın dış temenos duvarının üzerindeki levhalardan birinde yer alan yazıtı sayesinde II. Suhi'ye atfedilebilmektedir (bu tapınak GTÇ II döneminde inşa edilmiş ve kapı sövelerindeki yazıtlarda belirttiği üzere Katuwa tarafından yenilenmiştir). Kabartmalı Uzun Duvar Fırtına

Şek. 4. MÖ 13. yy.'a tarihlenen, B alanındaki “Hilani” tapınağında bulunmuş boğa adamın ellerini ve toynaklarını, kuyruğunu ve mızrağını betimleyen bazalt ortostat parçaları (KH.11.O.210 ve KH.12.O.90+255; y. 19 ve 17 cm).

Tanrısı'nın öncülüğünde ilerleyen bir tanrılar alayıyla başlamaktadır. II. Suhi'nin yazıtında belirttiği üzere, bu imgelerin önünde, meydana toplanan halkın (kişisel servetlere göre değişen) sunular bırakması beklenmekteydi. Bununla birlikte, iç şehirdeki en görkemli bezemeli kompleksi, MÖ 10. yüzyılın sonlarına doğru I. Suhi'nin torunu ve II. Suhi'nin oğlu olan Katuwa inşa etmiştir. Bu yapı tapınak meydanının güneyinde yer alan büyük bir saraydır ve kazılarımızın ortaya koyduğu üzere farklı kasırlar hâlinde düzenlenmiştir (Marchetti ve Peker 2019-2020). Yapının dış duvarları siyah (bazalt) ve beyaz (kireçtaşı)

Şek. 5. Geç MÖ 12. yy. veya erken MÖ 11. yy. 'a tarihlenen ve H alanındaki Su Kapısı 'nda in situ bulunan, Fırtına Tanrısı'nın savaş arabasına çıkışını ve önünde bilinmeyen bir hükümdarı libasyon (sıvı sunu) gerçekleştiren betimleyen kireçtaşı ortostat (KH.11.O.206; y. 123 cm).

levhaların dönüşümlü kullanıldığı bir kaide sırasına sahipti. Seçilen temalar Zincirli/Sam'al'daki en erken kabartma dizileriyle (Güney Kapısı ve İç Kale Kapısı) son derece yakından örtüşmektedir; bu durum, bu dönemin siyasal oluşumları arasında ortak bir görsel kültür ve ortak mesajlaşma biçimlerinin varlığına açık bir işarettir. Bu alandaki heykeller için önerilmiş çok sayıdaki farklı tarihlendirmeye rağmen, artık bunların tümünü net olarak Katuwa'ya atfedebiliyoruz. Dolayısıyla aynı anda faal olan çeşitli atölyelerin varlığı söz konusu olmalıdır; bu da, daha önce gözlemlenen üslup farklılıklarını açıklamaktadır. C alanının bizim belirlediğimiz 10. evresinde, Katuwa'nın sarayı batı ve kuzey cephelerinde, Woolley'nin adlandırdığı Kral Kapısı'nı (Şek. 7; bkz. ayrıca s. 59 ve Şek. 1-2), Tören Alayı Girişi'ni ve Haberciler Duvarı'nı (çoğunlukla simetrik mücadele sahneleri nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır) içermekteydi. Bu kabartmaların önünde, yine Katuwa'nın bizzat yazıtlarında

belirttiği üzere, kamusal ritüeller sırasında sunuların yapılması amaçlanmaktaydı. Sarayın doğu cephesinde sağa doğru ilerleyen fantastik hayvan betimli ortostatlar yer alırken (bu cepheye ait kabartmalı ortostatlar 2025 yılına kadar sürdürülen kazılarda hâlen bulunmaya devam etmekteydi; Şek. 9), ekibimiz sarayın güney dış cephesinde ceylan taşıyıcı figürlerle betimlenmiş bir levha dizisini ortaya çıkarmıştır (Şek. 8). Kral Kapısı, çevresinde kamusal yapıların bulunduğu hâlen kazılmakta olan geniş bir taş döşeli alana açılmaktaydı: GG ve BB alanlarında Demir II dönemine ait büyük ölçüde tahrip olmuş anıtsal kalıntılar ortaya çıkarılmıştır; LL alanında ise büyük olasılıkla Demir Çağı II tapınağı olması muhtemel bir yapının açılmasına başlanmıştır ve burada, özgün yeri olan zemin üstünde Katuwa tarafından adanmış yazıtlı yuvarlak bir heykel kaidesi bulunmuştur. 9. yüzyıl belgesel açıdan bir boşluk dönemini temsil etmektedir (bu durum aslında, kendi görsel temsillerini steller

aracılığıyla öne çıkaran seçkinlerin idare ettiği yönetici hanedanın zayıflaması ile açıklanmıştır; bkz. Bonatz 2000; ayrıca bkz. Kahramanmaraş bölgesi için Karkamış’a benzer gelişim belirtilerini sunan Swartz Dodd 2013). Karkamış kırsalından Katuwa ve oğlu III. Suhi’nin hükümdar ailesine bağlılık bildiren yerel liderlere ait bazı steller bilinmektedir (III. Suhi’nin adını çok yakın bir zamanda öğrenmiş bulunuyoruz). Bu standart ikonografi, tanrıçanın küçük boyutlu lider figürünü korurken betimlendiği sahneyi içerir (Karkamış topraklarında iki özdeş örnek bulunmuştur; Peker 2022b); bunlardan biri yazıtlıdır; diğeri, Tell Ahmar/Til Barsip’ten gelen ve modellerin ne kadar yaygın biçimde paylaşıldığını bir kez daha gösteren örneklerdir. Yüzyılın sonuna doğru, ancak naip Yariri döneminde yönetici hanedana ait yeni bir anıt (Kraliyet Payandası) belgelenmiştir. Kazılarımız bu yapının, hayvan mücadele sahneleri ve yürüyen boğalar betimleyen, daha erken tarihli kireçtaşı kabartma levhaların üzerine

inşa edildiğini ortaya koymuştur. Bu durum, şehrin anıtsal görünümünün değişimiyle eşzamanlı olarak bir yeniden kullanım ve geri dönüşüm örneğini açığa çıkarmaktadır. Erginlik çağına erişmesinin ardından Kamani çok sayıda anıt ortaya koymuştur. Güney Kapısı’nda bulunan yazıtlı kaideli kireçtaşı heykel ile aslanın bu krala ait olması mümkündür, ancak kesin değildir. Son dönemde yeniden birleştirilen ve özgün olarak akropolisin tapınak alanında kendisi tarafından adanmış Kubaba “Karkamış’ın Kraliçesi” stelinin bütünü, MÖ 790 civarında Karkamış’ın baş tanrıçasının ikonografisini eksiksiz biçimde belgelemektedir (Şek. 10; Marchetti & Peker 2018). Fırtına Tanrısı Tapınağı alanında Woolley tarafından bulunmuş bir stel parçası, yakın zamanda bu tanrıyı betimlediği şeklinde okunmuş ve yeniden Kamani’ye atfedilmiştir (Marchetti 2016a: 376–378, şek. 11-12). 8. yüzyılın sonu ve aslında Karkamış’taki Geç Hitit anıtsal sanatının da sonu, Doğu A alanındaki Büyük Merdiv-

Şek. 6. 2017 kazı sezonu sonunda Aşağı Saray alanının İHA görüntüsü. Alt ve sol kısımda A ve B alanlarındaki tapınaklar, orta-arka planda ise Katuwa’nın sarayı yer almaktadır.

en'in üst kesiminde yer alan bazalt heykel dizisiyle temsil edilmektedir; bunlar genellikle II. Astiru'ya atfedilmektedir. Anıtsal sanat tarafından seçilen bazı temalar, küçük ölçekli sanatlarda da tercih edilmiştir: pyksislerin (Kat. no. 38-40; bkz. D'Orazio 2022; 2025) yanı sıra özellikle gliptik, seçkin üyelerin kendi benlik temsillerine ilişkin tercihlerini, doğrudan kendi kullanım alanlarına giren bir görsel ortamda gözlemlememize olanak tanımaktadır. Av sahneleri -değişik kompozisyonlarda-, daha geniş bir betimleme alanı sunabilmek için oldukça uzun yapılmış silindirik mühürlerin en yaygın kahramanlık temasıdır. Kat. no. 33, Karkamış'ta bulunan en dikkat çekici mühürlerden biridir ve Collon'un ilk

olarak kısmen tanımladığı (2001: 35; tipik bir özellik olarak tırtıklı kenarları ayırt etmiştir; buna ayrıca Woolley 1921: lev. 26.b5 de dâhil edilebilir) ve bugün Karkamış atölyelerinin Demir Çağı II gliptik repertuvarı olarak adlandırabileceğimiz bir grubuna aittir. Aslında, şehrin kendisinden gelen silindirik mühürlerle kırsal alanlardan gelenler arasında bir ayırım yapılması gerekir: Şehir kökenliler daha özenli sahnelere, ayrıntıları dikkatle işlenmiş figürlere ve daha dolgun bir üsluba sahiptir (Kat. no. 33'e ek olarak bkz. Woolley 1921: lev. 25.b3, 26.b12 [= Collon 2001: lev. I.2] ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki iki güzel örnek, env. no. 6948 ve 6956; Şek. 11). Kırsal kökenliler ise daha çizgisel ve şema-

Şek. 7. geç MÖ 10. yy.'a tarihlenen, C alanındaki Kral Kapısı'nda in situ bulunan kireçtaşı ortostat (KH.13.O.1277 + KH.16.O.771; y. 104 cm).

tik niteliktedir (Merc Hamis/Yurtbağı ve başka yerlerden; bkz. Collon 2001: lev. I.1, 4, 6, 8-9; av sahnelerinin yanı sıra hayvan dizileri ve mitolojik kanatlı yaratıkları içerir). MÖ 717'de II. Sargon, Karkamış'ı fethederek muazzam ganimetleriyle Assur'daki yeni başkenti Dur-Şarrukin'in inşasına başlamaya karar verdiğinde, şehri aynı zamanda son derece dikkatli bir biçimde yönetmeye de özen göstermiştir; muhtemelen onu Levant'taki başlıca Assur karakolu hâline getirmeyi amaçlamıştır (2015 yılında bulunan ve bu krala ait yazıtlı, parçalanmış üç olağanüstü kil silindir buna işaret etmektedir; Marchesi 2019). Bununla birlik-

te, görsel iletişimin ustaları olan Assurlular, başka görsel kurallara sahip kamusal yapıtların varlığını kabul edememiştir. Geç Hitit kabartma dizileri, önlerine setler inşa edilerek kapatılmış veya tamamen sökülüp yapı malzemesi olarak yeniden kullanılmıştır. Yeni büyük görsel yapıtlar inşa edilmemiştir. Yalnızca II. Sargon'a ait çiviyazılı iki stel -parçaları hem eski hem de yeni kazılarda Aşağı Saray alanında bulunmuştur- Karkamış halkına (Levant'taki birçok şehirde olduğu gibi) bundan böyle meşruiyetin yalnızca Assur hükümdarından ve onun uzaktaki ulusal tanrısı Aşşur'dan gelebileceğini hatırlatmak üzere dikilmişti.

Şek. 8. Hükümdar Katuwa dönemine (MÖ 925-900) tarihlenen ve sarayının güney cephesi boyunca yer alan ceylan taşıyıcıları betimli bazalt ve kireçtaşı ortostatlar.

Şek. 9. geç MÖ 10. yy.'a tarihlenen, Güney C alanındaki Katuwa sarayının doğu dış duvarı alanında in situ bulunan kireçtaşı ortostat (KH.15.O.415 + KH.25.O.660; y. 84 cm).

Şek. 10. Akropoldeki tapınak alanında Kamani tarafından adanmış Kubaba stelinin yeniden birleştirilmiş hâli (tahmini yükseklik yak. 230 cm). A parçası British Museum 'da (ME125007), b1 parçası Vatikan Müzeleri 'nde (126705), b3, C, D ve E parçaları ise Gaziantep Müzesi 'nde bulunmaktadır.

Şek. 11. MÖ 9.-8. yy. 'a tarihlenen, üzerinde savaş arabasıyla yapılan boğa avı sahnesi ve üst bölümde astral semboller bulunan gri taş silindir mühür (env. no. 6948, y. 4,1 cm; İstanbul Arkeoloji Müzeleri izniyle). Demir Çağı 'na özgü “Bu mühür ... 'indir” formülüyle yazılmış hiyeroglif bir yazıt taşımakta olup sahibinin adı yarı kriptografik bir biçimde verilmiştir (Hasan Peker, kişisel görüşme).

KARKAMIŞ'TA ANADOLU HİYEROGLİF YAZISI

Hasan Peker

Anadolu'nun ilk devleti ve sonrasında ise imparatorluğu bugün Hititler olarak adlandırılan Hititçe konuşanlar (kendileri dillerine Nesaca demekteydiler) tarafından kurulmuştur. Hititçe konuşanların adları (Kloekhorst 2019: 264) yakın akrabaları Luvice konuşanlarla (Yakubovich 2009: 212) birlikte Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (yak. 1940-1720 BCE) Anadolu tarihi çağlarına girmesiyle birlikte belgelenmiştir. MÖ. 18. yüzyılın ortasında Kuşşarlı Pithana ve oğlu Anitta, Kaneş'i de içine alan bir devlet kurmuşlardır. Hititçe konuşan bu yöneticilerin bürokrasisi bir yazı sisteminin uyarlanması süreci ile tanışmıştır. Bir toplumun yazı ile tanışmasından sonrasındaki uyarılma süreçleri şu şekildedir:

1. Yazı sisteminin dili ile birlikte benimseme
2. Yazı sisteminin hedef (yani konuşulan) dile uyarlanması
 - 2A. Her iki dilde de yazılı belgeler üretilmesi
 - 2B. Sadece hedef dilde yazılı belgeler üretilmesi

Kuşşar-Kaneş Devletinin Hititçe konuşan bürokrasisi çevirmenler aracılığı ile sürecin 1. evresinde Eski Assur Çiviyazısı ile Eski Assurca belgeler üretmiştir. Hititçe konuşanlar 2. evreye yaklaşık yüz yıllık bir ara (veya belki de süreç) sonrası Hattusa evinin Hitit Devletini kurmasıyla ulaşmışlardır.

Başkent Hattusa'da kurucu kral I. Hattusili Kussar(a)lı adam olarak tanıtılıp icraatı hem Hititçe (Güterbock & Otten 1960: no. 2) hem Akkadça (Güterbock & Otten 1960: no. 1) olarak kaydedilirken Kussara kralı Anitta ve babası Pithana'nın icraatı da arşivde Hititçe olarak yerini almıştır (Figulla 1923: no. 22). Hititçe konuşanlar çiviyazısı ile bürokrasiyi inşa ettikleri aşamada Luvice konuşanlarla birlikte bir başka yazı sistemini de devlet bürokrasisine eklemişlerdir. Anadolu Hiyeroglif yazısı (popüler literatürde bazen hatalı olarak Luvi veya Hitit hiyeroglif yazısı olarak adlandırılmaktadır) Hitit Devleti'nin kuruluşundan itibaren mühürler ve onlardan elde edilen baskıları üzerinde kişilerin adlarını mesleklerini ve ünvanlarını yazmak için kullanılmıştır. Sözcük işaretleri (logogram) ve hece işaretlerinden oluşan bu yazı sisteminin Hititçe ve Luvice konuşan bir grup tarafından başkentte icad edildiği (Yakubovich 2010) genel olarak kabul edilmektedir. Ne zaman icad edildiği konusunda ise ortak bir fikir olmamakla birlikte MÖ. 15 yüzyıl ve sonrası fikri ağır basmaktadır (referanslarla Mora 2025). Ancak Anadolu Hiyeroglif yazısı genel olarak kabul edildiğinden çok daha önce icad edilmiş olmalıdır. Tyskiewicz [IANNUS₂-VIR = Izzummiziti, krş. Weeden 2018: 58], Louvre (MI-ZI/A / 4-VIR, krş. Parrot 1951] ve

MÖ. 15. yüzyıl öncesine ait Boğazköy belgeleri (Dinçol & Dinçol 2008: Kat. no. 1-41) üzerinde sabitlenmiş açık logografik ve fonetik değerleri olan hiyeroglif işaretler bu yazının daha önce icad edildiğini göstermektedir. Özellikle Tyskiewicz mührü (Şek. 1) ve çağdaşlarının tarihlerinin ikonografik özellikleri de (merkezinde Ea'nın veziri Usmu'nun olduğu sahneler; Hitit Devletinin hemen öncesinde Konya Karahöyükte de belgelenen kuş/kartal başlı adamlar; hayvan başlarından oluşan diziler vs.) göz önüne alındığında Hitit Devletinin kuruluşunun başlangıcına kadar çekilmesi gerekmektedir (krş. Weeden 2018). Ayrıca Anadolu Hiyeroglif yazısının icadı bir toplumun sıfırdan bir yazı sistemini icad etmesi değildir. Yazıyı icad edenler yukarıda belirtildiği üzere yazı pratiğiyle ilgili bir geçmiş olan, nesnelerin ve varlıkların çizimlerine akrofonik ses ve sözcük değerleri atamayı bilen profesyonellerdir. Bu nedenle Hitit devletinin kuruluşunda kararlaştırılmış işaret değerleri ve formları MÖ. 8. yüzyılın sonuna (hatta 7. yüzyılda bile, bkz. Peker 2016: 40-41, Kat. no. 25, lev. XXX.1) kadar aynı değerlerle varlıklarını sürdürmüştür. Yani Anadolu Hiyeroglif Yazısı ilk icad edildiği zamandan itibaren tam bir yazıdır. Anadolu Hiyeroglif yazısını tam bir yazı olduğunu ispatlayabilecek belgeler bugün ancak nadir olarak ele geçen boya ile yazılmış belgeler olmalıdır. Bunların en çarpıcı örneklerinden biri Türk-İtalyan Karkamış Höyük Kazılarında ele geçmiştir (bkz Kat. no. 12).

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına (Tablo 1) kadar olan dönemde geriye kalan Anadolu Hiyeroglif yazılı belgeler arasında sadece son iki Hitit Kralı'nın (IV. Tudhaliya ve II. Suppiluliuma) uzun yazıtları vardır ve bu yazıtların dili Luvicedir (Sadece YAZILIKA'YA'daki Teşub'un danalarının epitetleri Hurricedir). Anadolu Hiyeroglif Yazısı bilgisi Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra ayakta kalan Geç Hitit Karkamış Krallığı

Şek. 1. Tyskiewicz silindir ve damga mührü (hematit, y. 5,8 cm; Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin izniyle).

Şek. 2. Lidar Höyük'ten Karkamış kralı Kuzi-Teşub'a ait mühür baskısının fotoğraf ve çizimi (Hawkins 2000'i takiben: lev. 328.a,c).

tarafından MÖ. 8. yüzyılın sonuna kadar korunmuştur. Hitit İmparatorluk döneminin son Karkamış Kralı Kuzi-Teşub (bkz. Lidar mühür baskıları), Malatya Krallığı'nın yazıtlarında Büyük Kral ve Karkamış'ın Kahramanı (Tablo 1) olarak kayıtlıdır (Şek. 2; krş. Hawkins 2024: 292).

LİDAR

Hiyeroglif

(A) (DEUS)TONITRUS

Teşub

(B) REX *ku-zi/a-TASU-pa* REX *kar-ka-mi-sà*(REGIO)
Karkamış Ülkesi Kralı, Kral Kuzi-Teşub,

(C) REX *TAL(A)-mi-TASU-pa* REX *kar-ka-mi-sà*(REGIO)
Karkamış Ülkesi Kralı, Kral Talmi-Teşub'un,

(D) DEUS-*ni-ti u-ni-mi-sa* UNUS FILIUS
tanrılar tarafından tanınan tek oğlu.

Çiviyazısı

'ku-zi-^dte-šub LUGAL [KUR][*kar*]-ga-miš UR.SAG
[DUMU] I[*tal*]-mi-[^dte-šub] LUGAL KUR *kar-ga*-[*miš*]
UR.SAG

Kuzi-Teşub, Karkamış Ülkesi Kralı, Kahraman,
Karkamış Ülkesi Kralı, Kahraman, [Tal]mi-[Teşub]'un
oğlu.

Demir Çağı Anadolu Hiyeroglif yazılı belge külliyyatının çoğu Karkamış Krallığı'ndan gelen belgelerden oluşmaktadır (Hawkins & Peker 2014). Hattusa hanedanının sona ermesinden sonra Hitit kültürel ve idari mirasının devamlılığının tarihlendirilebilen en erken örnekleri Türk-İtalyan Karkamış Höyük Kazıları'nda ele geçmiştir (Kat no. 27-30) Matiya & Piyama-Alanzu(wa) mühür baskıları). Yeni dönem ka-

	KARKAMIŞ	HATTI
1300	Piyassili <i>Šarri-Kušuh</i> 1328-1310	I. Suppiluliuma (1355-1322)
		II. Arnuwanda (1322-1321)
	Šahurunuwa 1310-1260	II. Mursili (1321-1295)
		II. Muwattalli (1295-1272)
		III. Mursili <i>Urhi-Tešub</i> (1272-1267)
		III. Hattusili (1267-1237)
1200	Ini-Tešub 1260-1220	IV. Tudhaliya (1237-1212)
	Mazi-Karhuha 1220-1210	Kurunt(iy)a <i>Ulmi-Tešub</i> 1212-1207
	Talmi-Tešub 1210-1200	III. Arnuwanda (1207-1202)
	Kuzi-Tešub	II. Suppiluliuma (1202-)
		MALATYA
		I. <u>PUGNUS.MILI</u>
1100	Iri-Tešub	Runtiya & I. Arnuwanti
	Huwa-Šarruma?	II. PUGNUS.MILI
		II. Arnuwanti
	Ini-Tešub	Allumari
	Piyassili?	CRUS+RA/I'nın babası
		CRUS+RA/I
	I. Tudhaliya	Wasuruntiya
	Sapaziti	Halpasulupi

Tablo 1. Karkamış, Malatya ve Hatti'nin kralları/ülke beyleri, MÖ 13.–12. yüzyıllar (Peker 2022a: 93'ten sonra). Altı çizili ifadeler; (VIR₂)L462 REX = “kralın ikincil oğlu” ünvanını göstermektedir.

zılarının ilk yazılı buluntusu I. Suhi'nin steli (KH.11.O.400; Dinçol vd. 2014a; 2014b) bugün Kuzi-Teşub'un ardıllarının büyük kral ile olan akrabalık ilişkilerinin [REX (VIR₂)L461] tespit edilmesini sağlamıştır. Karkamış'ı ele geçirerek Hitit Devletini bir imparatorluğa dönüştüren Hitit Büyük Kralı I. Suppiluliuma'nın torunun torununun oğlu Kuzi-Teşub'un ardılları, oğulları ve ikinci-derece oğulları (L461) ve onların ardılları Geç Hitit Karkamış Krallığı'nda yaklaşık 5 yüzyıl daha hüküm sürmüşlerdir (Tablo 2). Anadolu Hiyeroglif yazısı da MÖ. 8. yüzyılın çok dilli Karkamış yöneticilerinden Yariri'nin bir yazıtında "[Karkamış] kentin(in) yazısı" olarak kaydedilmiş ve yine bu dönemde Karkamış ve Kuzey Suriye'den İç Anadolu'ya (TABAL yazıtları) ve Urartu Krallığı'na (ALTINTEPE hacim ölçüleri) kadar ömrünün yaklaşık son yüzyılında nüfuz etmiştir.

Not: Yukarıda ve Katalog maddelerinde bir sayının ardından gelen L, Laroche (1960) tarafından yapılan hiyeroglif işaret numaralandırmasını ifade etmektedir. Büyük harflerle yazılmış coğrafi adlar (örn. TABAL), Hawkins 2000; 2024'teki yazıt sınıflandırmasına atıfta bulunmaktadır.

KARKAMIŞ		
1000	Ura-Tarhunza	I. <u>Suhi</u>
	Ninuwi?	Astuwalamanza (975-950)
		II. Suhi (950-925)
	II. Tudhaliya	Katuwa (925-900)
900	III. Suhi	
	Sangara (875-848)	
	Isarwilamuwa	
	Kuwalanamuwa	
	I. Astiru(wa) (810-790)	Yariri (810-785)
800	Kamani (790-760)	Sastura (785-750)
	II. Astiru (760-738)	
	Pi(ya)s(s)iri (738-717)	

Tablo 2. Karkamış'ın (Büyük) kralları/ülke beyleri, MÖ 10.–8. yüzyıllar (Peker 2022a: 94'ü takiben). Altı çizili ifadeler; (VIR₂)L462 REX = "kralın ikincil oğlu" ünvanını göstermektedir. Yalnızca Assur kaynaklarından bilinen krallar italik harflerle, "Büyük Kral" veya "Kral"lar ise kalın harflerle gösterilmiştir.

KARKAMIŞ'TA GEÇ TUNÇ ÇAĞI II VE DEMİR ÇAĞI I-II TABAKALARI

Vittoria Cardini, Claudia D'Orazio, Gabriele Giacosa, Sara Pizzimenti ve Rosa Rivoltella

2011–2025 yılları arasında Karkamış'ta yeniden yapılmış Türk-İtalyan kazıları, Halaf döneminden Abbâsî dönemine, yani MÖ 6. binyıldan MS 1. binyılın sonlarına kadar uzanan çok sayıda önemli sonuç ortaya koymuştur. Yazılı kaynaklardan da bilinen, ancak esasen çanak-çömlek buluntu gruplarındaki değişimler temelinde arkeolojik olarak tanımladığımız Hitit egemenliği dönemindeki yerleşim (yak. MÖ 1330-717), şehir tarihini ortaya koymamızı sağlayan çok sayıda anıtsal yapı ile temsil edilmektedir (Tablo 1).

Geç Tunç Çağı II Dönemi

Karkamış'ta Geç Tunç Çağı II dönemi (bundan sonra GTÇ II), Hitit imparatorluk otoritesi altında bölgesel bir başkent yapılmasının ardından (De Martino 2022: 234), şehir planındaki köklü yeniden düzenleme ile temsil edilmiştir (Marchetti, Peker ve Zaina 2019-2020). Bu dönemin başlıca girişimlerinden biri yerleşimin siyasal ve kültürel çekirdeğini oluşturan akropol höyüğünde, Akropolis'in kuzeybatı kenarındaki büyük bir yapının inşasıdır (AA Alanı). İki büyük yenileme evresi belgelenmiş bu anıtsal yapı, her biri 3 m genişliğinde ve 1,5 m yüksekliğe kadar korunmuş, Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultusunda uzanan ve yapıyı birbirleriyle bağlantısız üç bölüme ayıran olağanüstü kalınlıkta iki iç duvarı ile karmaşık bir iç yerleşime sahiptir. 2023 yılına kadar belgelenen toplam 19 küçük ve orta ölçekli mekân bulunmaktadır (Şek. 1-2). Buluntular sınırlı olmakla birlikte, bazı mekânlar uzmanlaşmış faaliyet izlerini göstermektedir.

Kuzey bölümün en güneyindeki iki mekân büyük bir fırın ve öğütme aletleri de dâhil gıda üretimine ilişkin kanıtlar sunarken, merkez bölümdeki mekânlarda farklı bir tür gıda işleme faaliyetine işaret eden hayvan kemikleri ve çakmaktaşı topluluğu bulunmuştur. Stratigrafik veriler nihayetinde yapının boşaltıldığını, terk ve ardından tesviye edildiğini göstermektedir. Kanımızca bu yapı, Kubaba'ya ait kült alanının bir parçası olabilir (şehrin koruyucu tanrıçasına adanmış stel bu alandan gelmektedir; Marchetti & Peker 2018). FF Alanı'nda kazılmış GTÇ II'ye ait diğer anıtsal kerpiç kalıntıların da aynı kompleksle bağlantılı olması gerekir. İç Şehir'de GTÇ II yerleşimine ilişkin bulguların büyük bölümü höyüğün güney eteği boyunca ortaya çıkarılmıştır. G Alanı'nda yürütülen kazılar inşa edilmiş çevrede önemli bir yeniden düzenleme yapıldığını göstermiştir (13. Evre): Öncesindeki GTÇ I'e ait konut (16.-14. Evreler) yıkılmış ve yerine orta ve büyük boy çakıllardan oluşan, sıklıkla çömlek parçaları ve hayvan kemikleriyle karıştırılmış ve yoğun biçimde sıkıştırılmış bir döşeme yapılmıştır. Burası bir sokak veya açık alan olarak yorumlanmıştır (Pizzimenti 2018: 23-25). Güneydoğuda kamusal nitelikli idarî ve kültürel bir alan oluşturulmuştur. Demir Çağı III'e kadar varlığını sürdüren ve Aşağı Saray Alanı olarak adlandırılan bu kesimin, Hitit egemenliğinin başlangıcında, GTÇ II'nin başlarında tesis edildiği anlaşılmaktadır (Marchetti 2016a). Bu alanda, C Alanı'ndaki idarî bir kompleksle bağlantılı iki tapınak yer almaktadır. A Alanı'ndaki Fırtına Tanrısı Tapınağı,

Şek. 1. Akropol üzerindeki GTÇ II'ye ait anıtsal yapının (AA Alanı) güneyden hava fotoğrafı. Sağ alt köşede FF Alanı görülmektedir.

Şek. 2. GTÇ II anıtsal yapısının orta bölümünün (AA Alanı) güneyden görünümü.

in antis planlı olup kule benzeri çıkıntılara sahip tek bir cella içerir ve karşı tarafında yine anıtsal ölçekte in antis planlı ve ancak Fırtına Tanrısı Tapınağı'nın neredeyse iki katı büyüklüğünde ve daha yüksek bir kotta yer alan Hilani (B Alanı) bulunur. Her iki yapı da Geç Hitit dönemine (Demir Çağı I ve II) kadar kullanımda kalmıştır. Bu yapılar için önerilen GTÇ II tarihi, stratigrafi ve özgün bezeme düzenine ait olduğu düşünülen birkaç kabartma sayesinde artık doğrulanmıştır; boğa-adam betimli küçük ortostatlar, üslup bakımından Halep ve 'Ain Dara tapınaklarındaki örneklerle karşılaştırılabilir (Marchetti 2016a). Bu yapılarla bağlantılı olarak, Aşağı Saray Alanı'nın güney bölümünde (C Alanı) yürütülen son araştırmalar İmparatorluk Dönemi Hitit yönetimiyle bağlantılı büyük bir yapının bir bölümünü ortaya çıkarmıştır (12. Evre) (Şek. 6). Arazi doğuya doğru eğimli olup yapı bu eğime uygun şekilde teraslar üzerine inşa edilmiştir. Yaklaşık 1 m yüksekliğe kadar korunmuş kerpiç duvarlara ve sıkıştırılmış toprak zeminlere sahip olmakla birlikte, Demir Çağı yapıları ve daha geç tarihli çukurlar nedeniyle ciddi biçimde tahrip olmuştur. Şimdiye kadar açığa çıkarılan plan iki bölümden oluşmakta ve batı bölümde kuzey-güney doğrultusunda dört oda yer almaktadır. Merkezdeki iki odada yapılan kazılarda (Şek. 3-5) yüzlerce atılmış kil mühür ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan bir bölümü zemin altında ve iki oda arasındaki duvarın altında (dolayısıyla bu ayırıcı duvarın inşasından önce, A evresi sırasında atılmış oldukları anlaşılmaktadır); diğer bölümü ise aynı odaların ve batıda, daha yüksek kotta yer alan avlunun göçük dolguları içinde kapalı kalmıştır (B evresi). Bu yapı mühür baskılarında belgelenen görevlilerden birinin ünvanına dayanılarak "Mühür Evi" olarak adlandırılabilir (bkz. Kat. no. 4); bu da yapının devlet denetimi altında bir depo işlevi gördüğünü düşündürmektedir. Yapının kuzeybatısında yoğun biçimde kap ve kemik atıklarının biriktiği bir yol bulunmaktaydı (bkz. Kat. no. 12, 14, 19). Bunun karşı tarafında ise, farklı bir yönde uzanan başka bir yapı yer almaktadır. Bu özellik Demir Çağı III'e kadar korunmuş ve Haberciler Duvarı'ndaki açığı açıklamaktadır (plan için bkz. Şek. 10). Bu idari yapı grubu, GTÇ II'nin sonuna kadar kullanımda kalmış, daha sonra Demir Çağı I yapılarını inşa etmek üzere tesviye edilip kapatılmıştır. Her-

hangi bir yangın veya şiddetli yıkım izine rastlanmamıştır. GTÇ II, Karkamış'ın yeni imparatorluk statüsü göz önünde bulundurulduğunda, İç Şehir'in savunma sistemi ve giriş noktalarında da önemli değişikliklerin gerçekleştiği bir dönemdir. GTÇ I'de kullanımda olan İç Batı Kapısı'nda (N Alanı) yapılan incelemeler eski geçidin GTÇ II sırasında "erken engel duvarı" ile kapatıldığını göstermiştir (8. Evre; Mantellini & Pizzimenti 2021: 29-35). Kuzey tahkimat hattı boyunca yer alan Batı Kalesi (Batı P Alanı), GTÇ II içerisinde iki mimari evre sergilemektedir (Şek. 7). Daha erken olan 8. Evre, altı odalı büyük bir yapıdan oluşmaktadır. Bunu izleyen 7. Evre'de alan 2-3 m kalınlığında duvarlara sahip yeni bir anıtsal yapının inşasıyla köklü bir yeniden düzenlemeden geçmiştir. Biraz farklı bir açıda konumlandırılmış bu yapı, en az on odadan oluşmaktadır. Suriye üslubunda silindir mühürlerin izlerini taşıyan bir dizi kil baskı, Mühür Evi'nden farklı bir işlevsel şablona işaret etmektedir (D'Orazio 2021: 59-61). İç Şehir'in karşı kenarında, Aşağı Saray Alanı'na Fırat kıyısından ulaşım, en azından GTÇ I'den itibaren, akropol höyüğünün en güney ucunu (H Alanı) sınırlayan anıtsal bir kapı aracılığıyla sağlanmıştır (Woolley 1921: 103-117; Marchetti 2014c: 237). Bu Su Kapısı'nın GTÇ II evresi (4. Evre) temel seviyesinde korunmuş olup iki odalı bir plana sahiptir.

Demir Çağı I

Geç Tunç Çağı'nın sonu ile Demir Çağı'nın başlangıcı, Türk-İtalyan kazıları bu döneme ilişkin çok sayıda yeni veri sunana kadar Karkamış'ın arkeolojik dizgesi içinde ciddi bir boşluk olarak kalmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünü ve bölgede siyasal ve toplumsal alanların yeniden tanımlanmasını izleyen süreç, bazı yazılı kaynaklarda belirsizlikler ve büyük değişimler bağlamında aktarılmaktadır (Hawkins & Weeden 2016: 9-10). Buna karşın, arkeolojik silsile Karkamış'ta şehir yerleşiminde kayda değer bir sürekliliğin varlığını ortaya koymaktadır. İç Şehir'de yürütülen çeşitli arkeolojik çalışmalar şehir merkezinin varlığını sürdürdüğünü, Aşağı Saray Alanı'nın ise baskın kamusal rolünü koruduğunu göstermektedir. Örneğin, G Alanı'nda açılan derin sondajda Demir Çağı I tabakaları ortaya çıkarılmıştır (12. Evre); burada, açık bir

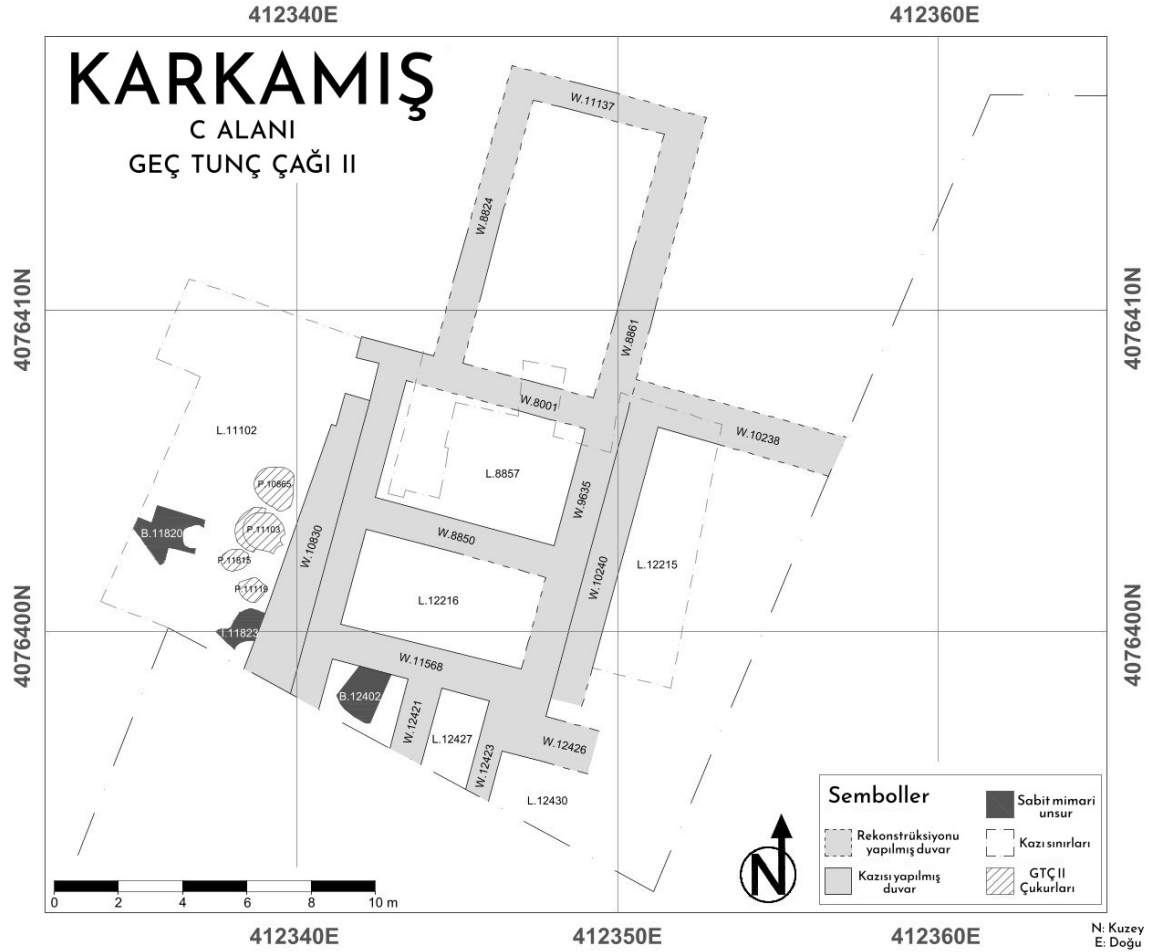
Şek. 3. Doğu C Alanı'nda kazı sırasındaki stratigrafisi, güneybatıdan görünüm: sağda, Demir Çağı II sarayına ait taş temeller, bunların yanında ise GTÇ II Mühür Evi'nin batı bölümündeki L.8857 numaralı odanın zemin altındaki dolgulara ulaşan sondaj yanında görülmektedir.

Şek. 4. GTÇ II Mühür Evi içinde, kazısı yapılan L.8857 numaralı oda zemininin aşağısında, mühür baskılarını içeren A evresi dolgusunun güneyden görünümü.

Şek. 5. Kazısı yapılan Doğu C Alanı, GTÇ II Mühür Evi'nin doğu bölümündeki L.12216 numaralı odanın görünümü; içinde pişmiş topraktan iki kandilin bulunduğu bir bira küpü görülmektedir (bkz. Kat. no. 17).

Şek. 6. Doğu C Alanı bölümünde kazılmış GTÇ II Mühür Evi'nin B evresine ait planı (M. Valeri tarafından).

Şek. 7. Batı P Alanı'ndaki Batı Kalesi'ne ait GTÇ II yapılarının kazı sırasında güneyden görünümü.

alanla bağlantılı çakıl döşemelerden oluşan bir silsile tespit edilmiştir (Zaina 2018c: 116–119). Burası GTÇ II yerleşiminden (13. Evre) itibaren kesintisiz devam etmiştir. Aşağı Saray Alanı'nın batı kenarında (S Alanı) büyük bir depo yapısı inşa edilmiş ve MÖ 10. yüzyılda ilk kez Kral Kapısı tarafından tahrip edilene kadar (Şek. 8) Demir Çağı I boyunca kullanımda kalmıştır (12. Evre). Yapı, kısmen yuvarlak bir plan sergiler. Duvarlar kerpiçtir ve çakıl tabakalarının üstünde döşeme olarak sıkıştırılmış toprak zeminler bulunur ve farklı boyutlarda iç mekânlardan oluşmaktadır. Tarımsal ürünlerin işlenmesiyle ilgili sabit mimari unsurlara (çöp çukurları, dairesel fırınlar veya tandırlar) sahip odalar yapının batı kesiminde yer almaktadır. Yapının topografik konumu ve büyük boyutu (yak. 20×17 m), bunun tarımsal ürünlerin toplanması ve denetlenmesi amacıyla oluşturulmuş kamusal bir girişim olduğunu düşündürmektedir. Bu tür uygulamalarla Hitit döneminde ve Hitit sonrasında sıkça karşılaşılmıştır (Balza 2017; Castellano 2018).

Demir Çağı I'e ait daha fazla bulgu, Aşağı Saray Alanı'nın merkez kesiminde (C Alanı) elde edilmiştir. Burasının kamusal ve ekonomik faaliyetlerin sürdüğü bir alan olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (D'Orazio vd. 2019–2020). Demir Çağı II saray yapısı grubunun tesviye faaliyeti nedeniyle yalnızca parçalı mimari kalıntılar korunmuştur. Doğu bölümde, önceki Mühür Evi, benzer bir plan şemasıyla yeniden inşa edilmiştir (11. Evre): tandırlar, kilden taşınmaz mimari unsurlar, depo birimleri ve 200'den fazla mühür baskısı (Şek. 9) ile bir düğme mühür (Kat. no. 23–30), gıda işleme ve depolama işlevlerine işaret etmekte, üretimsel ve idarî uygulamalardaki sürekliliği doğrulamaktadır. Batı bölümde ise, Demir Çağı II sarayının bir öncülü niteliğinde bir yapı yer almış gibi görünmektedir: burada, odalar ve pişmiş tuğlalarla döşenmiş tuvaletli banyo içeren bir konut alanı kısmen açığa çıkarılmıştır. İç Şehir tahkimat sisteminde de bir devamlılık kaydedilmiştir: Batı Kapısı (N Alanı) bir dizi taş drenaj kanalı inşası

Şek. 8. S Alanı'nda kazısı yapılan Demir Çağı I'e ait depo yapısının batıdan görünümü. Yapının içindeki ortogonal duvarlı yarı dairesel planı görülmektedir (11. Evre). Bazı kerpiç duvarlar Demir Çağı IB/IIA'ya ait fırınlar tarafından kesilmiştir (10. Evre).

Şek. 9. Doğu C Alanı'nda, L.11115 numaralı depo odasında kazısı yapılan erken Demir Çağı I'e ait kil mühür baskıları dolgusunun (11. Evre) batıdan görünümü.

ile birlikte dönem boyunca kullanımda kalmıştır (7. ve 5. Evreler). Son olarak, kapı karşısında yeni bir engel duvarı Demir Çağı I'ın sonunda inşa edilmiştir (4. Evre; Mantellini & Pizzimenti 2021: 55–63). Kuzeybatı tahkimatı boyunca yer alan kale benzeri anıtsal yapı (Batı P Alanı), önceki GTÇ II kullanımının devam ettiğini gösterecek biçimde, idari faaliyetlere (mühürlerin varlığı) işaret eden izlerle birlikte yenilenmiştir. GTÇ II'de inşa edilmiş Su Kapısı yapısı (4. Evre), Demir Çağı I'e geçiş sırasında çok az veya hiç yapısal değişiklik olmaksızın kullanımda kalmış ve Fırat kıyısından İç Şehir'in ana girişi olmayı sürdürmüştür.

Demir Çağı II

Demir Çağı II, şehrsel gelişimin genel hatları açısından yerleşimde en iyi bilinen dönemlerden biridir, ancak Demir Çağı III ile arasındaki güçlü süreklilik nedeniyle Demir Çağı II'ye ait stratigrafik açıdan güvenli malzeme hayli sınırlıdır (Marchetti & Peker 2019-2020). Aşağı Saray Alanı'ndaki saray ve kült yapılarında görülen anıtsal sanat evresi bu döneme tarihlendirilmektedir. A (Şek. 11) ve B (Şek. 12) Alanları'ndaki tapınaklar kullanılırken, A Alanı MÖ 10. yüzyılın ortalarında bir temenos duvarı ile çevrilmiş ve Uzun Kabartmalar Duvarı olarak adlandırılan bezemeli eser bu dönemde yerleştirilmiştir. Tapınakların içinde tunç figürinlerin keşfi, bu bağlamlarda gerçekleştirilen kült uygulamalarına dair önemli bilgiler sunmuştur (Marchetti 2014b; Kat. no. 43-44). Katuwa Sarayı'nın (10. Evre) bezemeli Haberciler Duvarı, Alaylı Giriş ve batıdaki Kral Kapısı ile birlikte inşası yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Marchetti 2019: 158-159) ve Demir Çağı I kalıntılarının tesviye edilmiş seviyeleri üzerine oturmaktadır. Yapı grubu (Şek. 13-14), içinde iki alt evrenin tespit edildiği iki iç birim etrafında yerleştirilmiş olup batıda bugün büyük bir saray kompleksi bulunduğunu düşündüğümüz alana uzanan taş döşeli bir yol ile sınırlanmaktadır. Doğuda ise onu, bugün yalnızca temelleri korunmuş başka bir anıtsal yapıdan ayıran açık bir alan yer almaktadır. Aşağı Saray Alanı'ndaki mimari düzenlemeye daha sonra eklenen yapısal unsurlar arasında MÖ 9. yüzyılın sonlarına ait Kraliyet Payandası ve MÖ 8. yüzyılın ortalarına ait Büyük Merdiven yer almaktadır. İç Şehir'de, özellikle Aşağı Saray Alanı'nın güney ve

batısında gerçekleştirilen son araştırmalar, Demir Çağı II'ye ait ilave anıtsal yapıların varlığını ortaya koymuştur (BB, GG ve LL Alanları); bu alanlarda çalışmalar hâlen sürmektedir (Şek. 15). G Alanı'nda çakıl döşeli zemin silsilesi Demir Çağı II'ye kadar devam etmektedir (11.-9. Evreler) ve buranın açık alan olarak kullanımında belirgin bir süreklilik olduğunu göstermektedir (Zaina 2018c: 120–129). İç Şehir'in güneydoğu kesiminde (V Alanı - 3. Evre), MÖ 8. yüzyılda inşa edilmiş konut yapıları açığa çıkarılmıştır; bu yapılar Yeni Assur dönemine (Demir Çağı IIIA) kadar kullanımda kalmıştır. Anıtsallık savunma sisteminde de belgelenmektedir: Su Kapısı'nın (H Alanı) Klasik Dönem öncesi son yeniden inşası, Demir Çağı I ile II arasındaki geçişte gerçekleşmiştir (3. Evre). Yalnızca güney bölümü korunmuş olmakla birlikte, yeni kapının iki mekânı ayıran üç sütunlu planı, üzerine inşa edildiği önceki yapıyla paralellik göstermektedir (Şek. 16). Kapı geçidinin içindeki temeller ve kaideler taş bloklarla inşa edilmiş olup üst yapının orijinali kerpiçtir. Geçit içinde yakın zamanda açığa çıkarılan kalın zemin silsilesi kapının Fırat kıyısından Aşağı Saray Alanı'na ana giriş olarak sürekli kullanılmış olduğunu göstermektedir. Güney Kapısı (D Alanı), Demir Çağı II'de İç Şehir'e kara yoluyla ana erişimi sağlamıştır; iki büyük iç bölmeden oluşan planı ve kısmen de mimari bezemesi baz alındığında, inşası bu döneme tarihlenir (Şek. 17). Höyüğün güneybatı yamacında (HH Alanı) yürütülen son araştırmalar, büyük ölçüde Demir Çağı II'ye tarihlenen konut birimlerinin varlığını ortaya koymuştur. Yerleşimin İç Şehir tahkimatlarının dışına doğru genişlemesi ve Dış Şehir'in gelişimi Demir Çağı II'de başlamıştır. Batı Kapısı'nın batısında yer alan F Alanı'nda, bakir zemin üzerine inşa edilmiş bir dizi konut yapısı açığa çıkarılmıştır (7.-5. Evreler; Şek. 18). Dış surların (Dış Tahkimat) inşa tarihi -bunların büyük bölümü bugün Suriye tarafında kalmaktadır- hâlen belirsizdir; bu dönemde mi yoksa Yeni Assur egemenliği altında mı (Demir Çağı IIIA) inşa edildikleri kesin değildir (Zaina 2019). Mill Stream'in kuzeyinde, küçük bir kireçtaşı platosu üzerinde yer alan ve hem İngiliz (Woolley 1914; 1939) hem de Türk-İtalyan kazıları tarafından araştırılmış Yunus nekropolünde (Bolognani, Giacosa ve Zaina 2021), MÖ 8. yüzyıla tar-

[illegible]

36

Şek. 11. A Tapınağı ile çakıl döşeli ön avlusunun ve arka planda Büyük Merdiven'in batıdan görünümü.

Şek. 12. B Tapınağı "Hilani"nin ve ön planda Roma dönemine ait temellerin güneybatıdan görünümü.

Şek. 13. Ön planda, Katuwa Sarayı boyunca uzanan Demir Çağı II'ye ait taş döşeli yolun ve arka planda saray yapısının (10a Evresi) güneybatıdan görünümü.

Şek. 14. Katuwa Sarayı'nın güneyindeki Demir Çağı II'ye ait açık alanın. Sağda, güney sınır duvarındaki kabartmalı ortostatların önünden geçen ziyaretçi yolu ve 2024 yılında Sanko Holding tarafından inşa edilen yüksek teknolojili tente çatı yer almaktadır.

Şek. 15. 2025 yılında Demir Çağı II'ye ait olması muhtemel bir tapınağın tespit edildiği LL Alanı'nın güneydoğudan hava fotoğrafı. Sanko Holding tarafından inşa edilen tente çatı altında Katuwa Sarayı yer almaktadır.

Şek. 16. 2025 kazı sezonu sonunda, Su Kapısı'ndaki (H Alanı) Demir Çağı II yapılarının (3. Evre) batıdan hava fotoğrafı.

Şek. 17. Güney Kapısı'ndaki (D Alanı) Demir Çağı II yapılarının (4. Evre) kuzeyden hava fotoğrafı. Arkada orta planda güneye doğru devam eden döşemeli yol görülmektedir.

Şek. 18. F Alanı'nda, yüzeydeki Demir Çağı III yapılarının ve Woolley'nin A Evi'nden daha alt kotta yer alan Demir Çağı II (7.-5. Evreler) kerpiç konut yapılarının güneyden hava fotoğrafı.

Kesim	Alan	Geç Tunç Çağı II			Demir Çağı I					Demir Çağı II			
Akropol													
	A Alanı	3a	3b	2	/					/			
	FF Alanı	3			2					/			
Aşağı Saray Alanı													
	A Alanı	4								3			
	B Alanı	3								2			
	C Alanı	12			11					10a	10b	10c	
	S Alanı (Kral Kapısı)	13			12	11a	11b	11c	11d	11e	10	9a	9b
İç Şehir													
	G Alanı	13			12					11			
	T Alanı	4			/					/			
	V Alanı	/			/					/		3a	
Kapılar ve Tahkimatlar													
	H Alanı (Su Kapısı)	4								3			
	N Alanı (Batı Kapısı)	8			7	6	5	4	/				
	D Alanı (Güney Kapısı)	/			/					4			
	Batı P Alanı	8	7	6	5			4		3	2		
Dış Şehir													
	F Alanı	/			/					7	6	5	

Tablo 1. Geç Tunç Çağı II ve Demir Çağı II arasındaki evrelerin belgelendiği Karkamış kazı alanları karşılaştırmalı stratigrafisi.

KARKAMIŞ'A AIT HITİT İMPARATORLUK DÖNEMİ MÜHÜR BASKISI ARŞİVİ: BİR MEMURLAR VE MÂLİ İŞLER AĞI

Giacomo Benati, Claudia D'Orazio, Nicolò Marchetti ve Hasan Peker

Yaklaşık MÖ 1330 yılında fethedilerek Hitit İmparatorluğu'na dâhil edilmesinin ardından Fırat üzerindeki stratejik konumuyla öne çıkan önemli Karkamış şehri, Hattuşa, Ugarit, Emar ve diğer merkezlerde bulunmuş metinsel ve gliptik verilerden anlaşıldığı üzere krallık temsilcisi valinin ikametgâhı ve yeni oluşturulan Suriye eyaletinin de başlıca idari merkezi hâline gelmiştir (Mora 2008; 2010; 2014). Karkamış'ın imparatorluk idari yapısı içindeki önemi, bugüne kadar yalnızca dolaylı kanıtlar üzerinden değerlendirilebilmişti, zira yerleşimin doğrudan kendisinden gelen arkeolojik veya yazılı veriler bulunmamaktaydı. 2017-2023 kazı sezonları arasında Türk-İtalyan Kazı Ekibi, bu Karkamış'ın kamusal çekirdek alanında, Doğu ve Merkez C Alanı kesimlerinde, MÖ 13. yüzyılın ortalarına tarihlenen yaklaşık 700 adet kil mühürleme ortaya çıkarmıştır. Bunlardan 547'si ve bir adet silindir mühür (ayrıca bkz. Kat. no. 1-3), daha geç tarihli yapının tabanları altındaki dolguda (A Evresi) bulunmuştur. Toplam 153 mühürleme ise yapının tabanları üzerindeki dolgular içerisinde, ağırlıklı olarak batı avludan gelmektedir (B Evresi; stratigrafinin tanımı için bkz. s. 30, şek. 3-6; ayrıca bkz. Kat. no. 4-11). Bu mühürlemeler Karkamış kraliyet sarayının üst düzey görevlileri tarafından yönetilen yerel bir "Mühür Evi" veya devlet hazinesi idaresine aittir. Bu kurum Hitit devletinin siyasal ekonomisinin merkezinde yer alan kurumsal ağın önemli düğüm noktalarından biriydi (Şek. 1). Karkamış'ta, Hitit imparatorluk döneminde mühürleme teknolojilerinin kullanıldığı

idari ve sosyoekonomik çerçeveyi daha kapsamlı biçimde anlamak amacıyla işlev, ikonografi, prosopografi ve ağ analizlerini bir araya getiren bir analitik yöntem geliştirilmiştir. Kil mühürlemelerin analizi, öncelikle bu nesnelerin arka yüzlerinde korunmuş izlerin incelenmesine odaklanmıştır; başka bir deyişle, baskıların uygulandığı nesnelerin ters yüzlerinde yer alan ve doğru biçimde yorumlandığında hangi tür eşyaların mühürlendiği ve bu mühürlemenin

Şek. 1. 2017 kazı sezonunda Doğu C Alanı'ndaki mühür evinde bulunmuş mühürleme grubu.

nasıl gerçekleştirildiği konusunda bilgi sağlayabilen negatif izler değerlendirilmiştir. Örneklerin büyük çoğunluğu ahşap kutular/sandıklar, sepetler, çantalar, kamış kaplar ve bazı seramik kaplar gibi taşınabilir kaplara tutturulmuştu (Kat. no. 2-3, 5-9, 11). Buna karşılık, kapı kapama mekanizmalarıyla ilişkilendirilebilen örnekler oldukça sınırlıdır (Kat. no. 4 ve s. 186 deki görsel). Askı mühürlemeler de nadiren belgelenmiştir (bkz. Kat. no. 10). Öte yandan, mühür baskılı nesnelerin ön yüzlerinde korunmuş mühür izlerinin incelenmesi, öncelikle bu konumda görev yapan Karkamışlı idari görevliler tarafından kullanılan mühürlerin tipolojisini ve sayısını yeniden kurgulamamıza olanak sağlamıştır. Düğme mühürler, damga mühürler, silindir mühürler ve üzerinde okunabilir veya kısmen okunabilir adlar, ünvanlar ve meslekler bulunan yüzük mühürler dâhil olmak üzere, 80’i aşkın görevliye ait 100’den fazla farklı mühür tanımlanmıştır (bkz. Peker 2023a). Bu külliyyat içinde en sık karşılaşılan mühür sahipleri, A Evresi’nde etkin ve deri balyalarının mühürlenmesinde uzmanlaşmış Paya (Şek. 2); ahşap sandıklar ve sepetler üzerinde uzmanlaşmış Taya (Kat. no. 2, 6, 7); ve bunların özelliklerini bir arada taşıdığı anlaşılan, ayrıca kaplar üzerine mühürleme gibi oldukça nadir bir uzmanlığa da sahip Zinni (I)’dır (Kat. no. 10) (ayrıca bkz. Marchetti, Peker ve Zaina 2019-2020: 267-268). Taya ve Zinni, hem A hem de B evrelerinde belgelenmiştir; Zinni (I)’nin daha geç evrede muhtemelen “Mühür Beyi” (SIGILLUM. DOMINUS; silindir mührü üzerinde, Kat. no. 4) mevkiine terfi ettiği anlaşılmaktadır (Peker 2023a: 133-134). Genel olarak bakıldığında, Karkamış’ın idari çerçevesi devlet kontrolünde işletilen bir depo sisteminin yönetimi etrafında şekillenmektedir. Bu yorum, örneklerimizdeki üç farklı bulguyla desteklenmektedir: 1) “Mühür Evi” (É^{NA4}KIŠIB) kurumundan sorumlu bir görevliye ait mühür baskısının varlığı; 2) mühür baskılı nesnelerin arka yüzlerindeki izlerden rekonstrüksiyonu yapılmış kap türleri ile “depo envanter metinleri” olarak adlandırılan belgelerdeki kap türlerinin örtüşmesi (Koşak 1982; Van den Hout 2012: 45-47; Mora 2012: 61-64); 3) Hem bizim örneğimizde hem de envanter metinlerinde, depolama ve denetim işlemlerinin prensler ve sarayın üst düzey görevlileri tarafından yürütülmesi.

Şek. 2. Mühür evinden Paya’nın düğme mührüyle baskı yapılmış A evresine ait bir kap parçası (KH.17.O.691) (bkz. Peker 2023a: 129, şek. 12, tablo 2).

Emar’dan gelen bir tablet, “Ini-Tešub’un abussi deposunun amiri” ünvanını taşıyan son derece yüksek rütbeli bir görevliden söz etmektedir (D’Alfonso 2001: 273-274; Bilgin 2018: 75 dn. 220, 318). Bu durum, söz konusu kralın saltanatı sırasında Karkamış’ta hem görünüşe göre kraliyet karakterli bir abussi deposunun hem de bir mühür evinin faal olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Karkamış mühürlemelerinin, ya AGRIG ve LÚ É^{NA4}KIŠIB “depo yöneticileri” tarafından yönetilen bir “Mühür Evi”nin = É^{NA4}KIŠIB (cf. Kat. no. 4) ya da muhtemelen EN É^{ABUSSI} “depo amiri” tarafından yönetilen bir É^{ABUSSI} “depo”nun idaresine ait olması gerekir (krş. Koşak 1982: 49, 63; Singer 1984: 112 dn. 81). Abussi-evi değerli eşyaların saklandığı ve muhtemelen kültle ilişkili özel bir işleve sahip bir mekândı (Bilgin 2018: 318). Buna karşılık, mühür evi tarımsal ürünlerin yanı sıra özellikle zanaat ürünleri, giysiler ve tekstiller gibi malların yönetimini üstlenmiş olabilir (Singer 1984; Koşak 1982). Daha genel düzeyde, envanter metinlerine göre devlet depolarına, kervan seferleri aracılığıyla vergi olarak paketleme listeleri ve muhafaza edildikleri kaplarla birlikte gelen mallar; seçkin hediyeleri veya ticari ürünler kabul ediliyordu (Koşak 1982; Siegelová 1986; krş. Bilgin 2018: 444). Depoya girişten sonra kaplar görevliler tarafından denetleni-

yor ve paketleme listelerinin bir kısmının içeriği tabletlere kaydediliyordu (Koşak 1982: 91; Bilgin 2018: 316). Son aşamada ise kaplar mühürleniyor ve paketler, başka merkezlere sevk edilmek üzere depodan çıkarılıyordu. Depo envanterleri neredeyse bütünüyle lüks malları içermektedir. Giysiler, yün, keten, değerli taşlar, metal eşyalar ve ham metaller gibi ürünler kurumlara (tapınaklar, garnizonlar vb.), ilgili zanâatkârlara ve yüksek rütbeli kişilere, diğer bir deyişle devlet görevlilerine ve seçkin tabakaya tahsis edilmekteydi (krş. Koşak 1982: 195-203; Vigo 2019: 144). Yukarıda sunulan idari uygulamalar, depo yönetimi, resmî ünvanlar ve ağ yapısının bütüncül analizi, imparatorluk döneminde Karkamış'ın bürokratik yapılanmasını daha ayrıntılı biçimde değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Karkamış'taki deponun/depoların yönetimi üç kademe- li bir görevli hiyerarşisini içermekteydi. En üst düzeyde, geniş kralliyet ailesinin üyelerinin de aralarında bulunduğu yüksek rütbeli ileri gelenlerden oluşan bir grup yer almakta ve bu grup, kurumsal depolardan geçen değerli malların incelenmesini, taşınmasını ve kayda geçirilmesini denetlemekteydi. Bu kişiler, şehir dışından gelen veya şehir dışına sevk edilen malların kaydından sorumlu olduğu anlaşılan küçük bir üst düzey görevli grubu ile birlikte çalışmaktaydı. Bir de malların depolanması ve denetlenmesi gibi gündelik işleyleştirmen sorumlu daha geniş orta ve alt kademe görevli grubu bulunmaktaydı. Karkamış'taki bu orta ve alt düzey idari kadro, "saray mensupları", "ileri gelenler", "hekimler" gibi ünvanlar taşıyan görevlilerden oluşuyordu. Nişantepe arşivinde de görüldüğü üzere, "saray mensupları" oldukça sık belgelenmiştir (Bilgin 2018: 393) ve bunların büyük olasılıkla kurumsal depoların günlük idaresine ilişkin temel işlerden sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Emar belgeleri ile Karkamış'tan ele geçen yeni mühürleme arşivi arasındaki en önemli eşzamanlılık, hem Karkamış'tan (Peker 2023a: 128, no. 7, şek. 6-7; Sunaili ve Zinni I ile birlikte; krş. Kat. no. 1, 4 ve Kat. no. 10'da yer alan tartışmalar; Şek. 3) hem de Emar'dan (Beyer 2001: 56-57, A14; Arnaud 1986: 225, no. 212) bilinen kâhîn Ewri-Teşub'a ait mührüdür. Bu, mührün yer aldığı belgede adı geçen kişilerin, diğer tabletlerde Karkemish kralı Ini-Teşub'la (mührüyle) ilişkilendirildiğine (Cohen 2009: 24, dn. 80; Arnaud 1986:

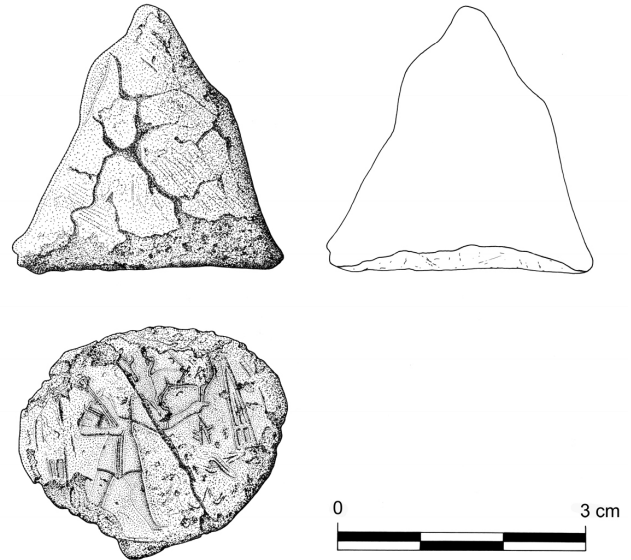
Şek. 3. Mühür evinden Ewri-Teşub, Sunaili ve Taya'ya ait silindir mühür baskılarını taşıyan A evresine ait küçük kap parçası (KH.17.O.671). Sunaili'nin mevcut mührü için bkz. Kat. no. 1.

217–220, no. 206–207) ve Karkamış arşivinin MÖ 13. yüzyılın ortasındaki on yıllara ait olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Emar, Ugarit ve Hattuşa’da bulunmuş metinler ve gliptik malzemeler, Karkamışlı üst düzey görevlilerin Suriye eyaletlerinin yönetiminde çeşitli resmî görevler üstlendiklerini göstermektedir (Mora 2008; 2010; 2014). Çok sayıda “prens” ve Karkamışlı görevli, idari, yargısal ve diplomatik işlerin denetimi amacıyla eyalet içinde ve eyalet dışına seyahat etmekteydi (Bilgin 2018: 75, dn. 220; Şek. 4-5). Benzer şekilde, özellikle MÖ 13. yüzyılın ikinci yarısında, yüksek rütbeli görevlilerin Hattuşa’daki kraliyet depolarının yönetiminde de rol oynadıkları görülmektedir (Mora 2008: 562–563). Hattuşa’daki ana depo dolguların-

da ve muhtemelen bir mühür evi işlevi görmüş Nişantepe’deki Westbau kompleksinde, Karkamışlı “prensler”e ait mühürlerle damgalanmış çok sayıda kil baskısı bulunmuştur. Mora’nın (2012) Hattuşa’da etkin olan Karkamışlı ileri gelenlere ilişkin derlediği liste ile Karkamış mühür evinde etkin olan mühür sahiplerinin mevcut listesi arasında bir örtüşme bulunmamakla birlikte, hem Karkamış’ta hem de Hattuşa’da “prensler”in ve mühür taşıyan görevlilerin depo işlemlerinde yer almış olması, Singer’ın (1984: 113) tanımladığı iki kademeli yönetim sistemiyle uyumlu biçimde, Ini-Teşub döneminde Karkamış’ın Hattuşa merkezli depo ağına gerçekten dâhil olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şek. 4. Tell Faq’ous’un GTÇ II kalesinden Karkamış yönetimiyle bağlantılı olması muhtemel üst düzey görevli tartanu Şaggar-abu’nun yüzük mührüyle baskı yapılmış bir testi parçası (Beyer 2001: 454, no. B10, lev. 37.a).

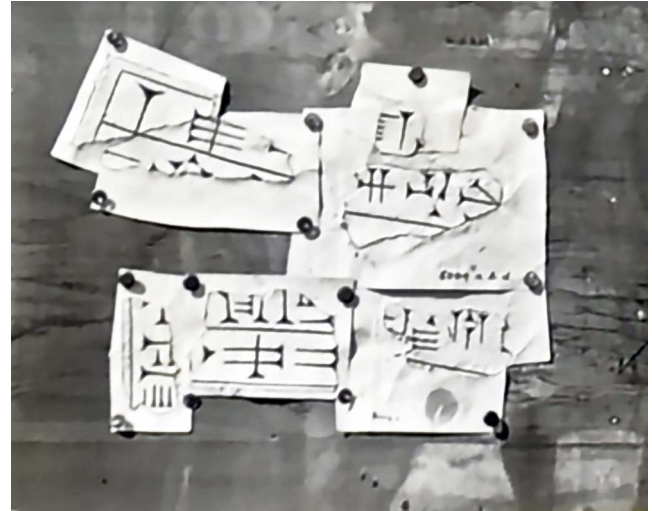
Şek. 5. Oylum Höyük’ten Ini-Teşub’un damga mührüyle baskı yapılmış konik askı mühür (Engin 2019: 128, resim 1).

KARKAMIŞ'TAN SIRADIŞI BİR GEÇ HİTİT ANITSAL ÇİVİYAZILI YAZIT

Gianni Marchesi

1911 ve 1912 yıllarında Karkamış'ta gerçekleştirilen kazılar sırasında, British Museum ekibi Su Kapısı alanında, çivi yazısı işaretleriyle yazılmış on bazalt parçadan oluşan kırık bir yazıt ele geçirmiştir (Woolley & Barnett 1952: 265). Bu parçalar daha sonra kaybolmuştur. British Museum kazılarının nihai yayınında Woolley ve Barnett, yalnızca parçalardan alınmış kâğıt baskılarının fotoğraflarını yayımlayabilmiş (Şek. 1-2) ve bu baskıların çivi yazısına aşina olmayan kişiler tarafından üretildiğini belirtmişlerdir (Woolley & Barnett 1952: 279 dn. 3). Yazıt A33.i* olarak adlandırılmıştır (Woolley & Barnett 1952: lev. A.33, şek. i*’ye göre; buradaki yıldız işareti baskıların yeniden üretimini ifade etmektedir) ve bileşen parçaları genelde keyfi olarak 1’den 10’a kadar numaralandırılmıştır (a.g.e., 279 ve lev. A.33). Günümüzde bu parçalardan dokuzu kayıptır, ancak Frag. i 9 (= Kat. no. 37) parçası, 2012 yılında Ankara’daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin depolarında yeniden ortaya çıkmış, burada Karkamış Türk-İtalyan Arkeoloji Heyeti tarafından tanımlanmış ve TR001009519 takip QR kodu atanmıştır. Bu buluntu, söz konusu belgenin yeniden incelenmesini teşvik etmiştir. Yazıt uzun süre boyunca, adı eski literatürde Asatuwatemaïs, güncel kullanımdaysa As-tuwalamanza olarak okunan bir Luvi kralına yanlış biçimde atfedilmiştir (bkz. Woolley & Barnett 1952: 265; Güterbock 1954: 110; krş. Ussishkin 1967: 89–91). Bu yanlış atfın iki kaynağı vardır: İlki, adın yazımındaki ilk hece işaretinin *ás* veya *áš* olmasıdır; diğeri ise, ele geçen parçaların, hüküm-

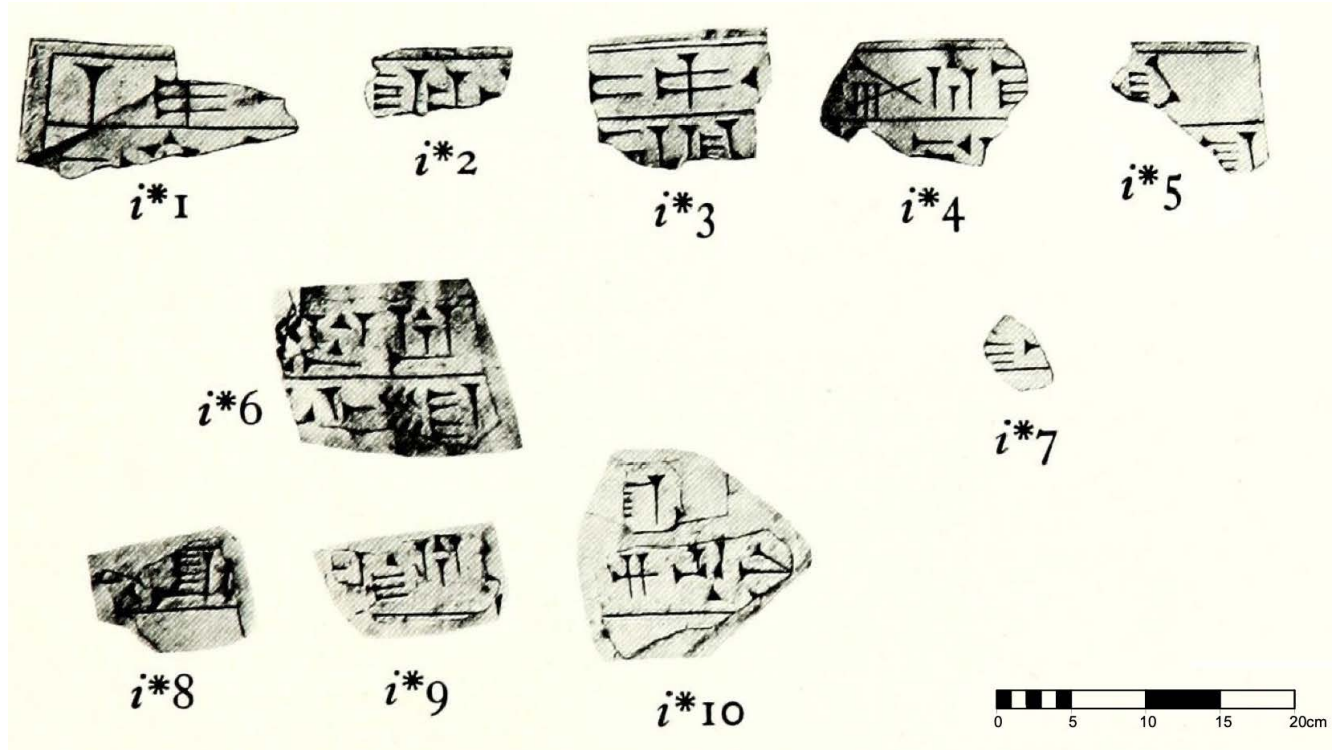
darın Luvice hiyeroglif yazıtlı bir aslan heykelinin arkasında bir zamanlar yer alan bir kaideye ait olduğu kanısıdır (Woolley & Barnett 1952: 265). Yakın tarihli yeniden inceleme, iddia edilen iki dilli metnin gerçekte var olmadığını göstermiştir; iki yazıt -çivi yazılı ile hiyeroglif (ikincisi için

Şek. 1. A33.i* çivi yazılı yazıt parçalarının kâğıt baskıları (British Museum Mütevelli Heyetinin izniyle).

bkz. Woolley 1921: lev. A.14b-b*; Hawkins 2000: 84-86 ve lev. 3, KARKAMIŞ A14b; Peker 2022a: 14-15, no. 4)- aynı anıta ait değildir (Marchesi, yayın aşamasında). Çivi yazılı metin neredeyse kesin olarak MÖ 738'den önce hüküm sürmüş Karkamış'ın son bir önceki Geç Hitit kralı II. Astiru'ya aittir (Hawkins & Weeden 2016: 15; Peker 2022a: 94, tablo 3). Adı, Frag. I* 1, satır 1'de kısmen korunmuş olup muhtemelen ^mās-t[i-ru] şeklinde tamamlanmalıdır. Ne yazık ki yazıtın yalnızca sınırlı bölümleri günümüze ulaşmış ve tutarlı, kesintisiz bir metin yeniden kurgulanamamıştır. Yalnızca birkaç parça anlaşılabilir metin bölümü sunan işaret dizileri içermektedir.

Astiru'nun ünvanı -[LU]GAL Gar-g[a-mis], "Kark[amış] [kr]alı"- Frag. i* 4'te yer alırken, şehrin koruyucu tanrısı Kubaba, Frag. i 9'da (= Kat. no. 37) GAŞAN Gar-[ga-mis], "Kar[kamış] kraliçesi" olarak anılmaktadır. Metinsel açıdan çok sınırlı bilgi içermesine rağmen, bu yazıt son derece önemlidir, zira Geç Hitit hükümdarlarına ait başka hiçbir çivi yazılı yazıt bilinmemektedir. II. Astiru'nun, şehrin nehir tarafındaki kapısına yerleştirilmiş anıtsal bir yazıtta çivi yazısını kullanması, muhtemelen Karkamış'ın Assur İmparatorluğu'nun bir vasalı olduğu ve ona haraç verdiği MÖ 8. yüzyılda Assur'un şehir üzerindeki kültürel etkisini yansıtmaktadır (krş. Hawkins & Weeden 2016: 13).

Şek. 2. A33.i* çivi yazılı yazıt parçalarının kağıt baskıları (Woolley & Barnett 1952'yi takiben: lev. 33.i9).

GEÇ TUNÇ II İLE DEMİR II ÇAĞLARI ARASINDA KARKAMIŞ ARAZİSİNİN ARKEOLOJİK GÖRÜNÜMÜ

Gabriele Giacosa, Medya Karakaya, Merve Özyiğit, Beyazıt Söylemez ve Ibrahim Üngör

Fırat Nehri'nin batı yakasında, yüksek bir düzlük üzerinde konumlanan Karkamış yerleşmesi, iki binyıl boyunca siyasi, idari ve ekonomik örgütlenme açısından geniş artbölgesinin başlıca şehir merkezi olmuştur. Bölgenin jeolojisi, Kuvaterner alüvyonlardan Eosen ve Miyosen kireçtaşı platolarına kadar uzanan, yer yer bazalt çıkıntılarının serpildiği farklı oluşumları içermekte olup arazi yükseltisi deniz seviyesinden 350 m ile 850 m arasında değişmektedir (Kesici 1994; Sönmez 2016; Stchepinsky 1943: 114; Yücel 1987; Demir vd. 2008). Fırat boyunca yürütülen jeoarkeolojik araştırmalar, tekrarlayan birikim ve aşınım olaylarına ilişkin kanıtları ortaya koymuş; taşkın yatağı seviyesinin zamanla kademeli olarak yükseldiğini ve bunun sonucunda Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin büyük ölçüde daha geç alüvyon dolgular altında kaldığını (Wilkinson 2007: 34-35) veya ciddi biçimde aşındığını göstermiştir (Ricci 2023: 16; Dittman vd. 2001; 2002; Sertok, Kulakoğlu ve Squadrone 2011). Buna karşılık, nehir kıyısının gerisinde uzanan kireçtaşı terasları ve su tarafından oyulmuş vadiler, Tunç ve Demir Çağı yerleşimleri açısından yüksek bir yoğunluk sergilemektedir (Ricci 2023; Wilkinson 2007; Wilkinson, Pettenburg ve Barbanes Wilkinson 2016). Son olarak, Fırat'ın batı yakasında uzanan ve çeşitli kolları tarafından sulanan, Paleolitik dönemden bu yana önemli jeomorfolojik değişimler geçirmemiş ovalar grubu (Altınova-İnnaplı, Nizip, Haral, Tilbeşar ve Oğuzeli), tarım ve hayvancılık açısından başlıca bir merkez olmuştur. Ni-

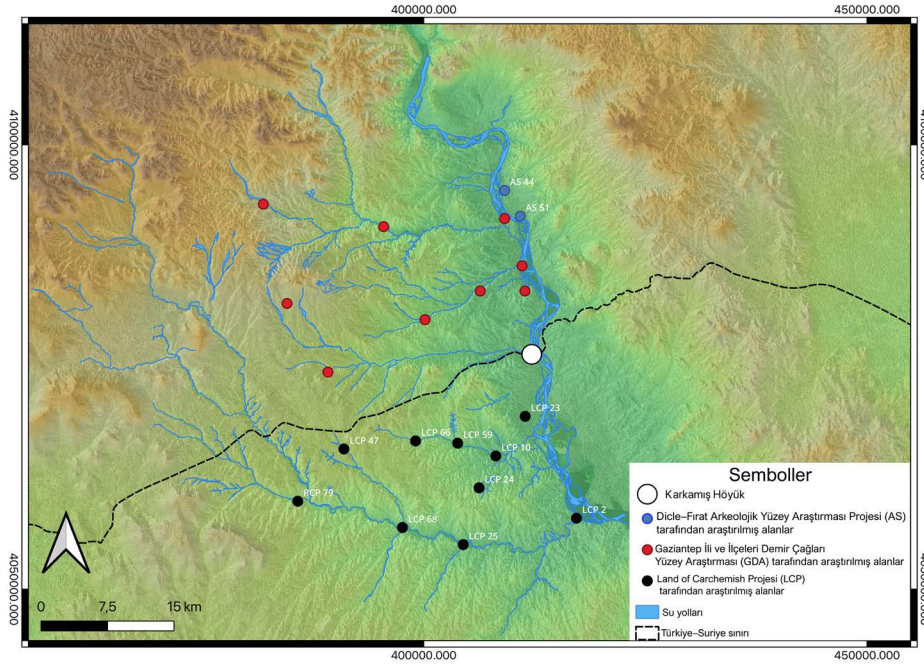
tekim yıllık yağış miktarı yaklaşık 300-500 mm arasında değişmekle birlikte, Sajur Nehri gibi kesintisiz ve mevsimlik su kaynaklarının varlığı, insan yerleşimi için son derece elverişli koşullara sahip verimli bir nehir kıyısı arazisi yaratmıştır (Kalelioğlu 1966; Erdoğan 2011: 89-93). Karkamış gibi büyük yerleşimlerde yürütülen kazıların (Marchetti 2019-2020) ötesinde, bölgedeki yerleşimlerin varlığı ve dağılımı, çoğunlukla Türkiye-Suriye sınırının iki tarafında yapılan bölgesel yüzey araştırmaları yoluyla belgelenmiştir (Archi, Pecorella ve Salvini 1971; Sanlaville 1985; Algaze, Breuninger ve Knudstad 1994; Wilkinson, Pettenburg ve Barbanes Wilkinson 2016; Üngör vd. 2023; 2025). Bu projelerin birçoğu 1970'lerden itibaren Fırat boyunca çok sayıda hidroelektrik barajın plânlanması ve inşası sonucunda gerçekleştirilmiş ve nehir kıyıları boyunca geniş alanların sular altında kalmasına yol açmıştır (Marchetti vd. 2020). Su seviyesinin yükselmesi ve baraj göllerinin oluşmasıyla erişilemez hâle gelmeden önce arazinin arkeolojik görünümünün belirlenmesi ve belgelenmesi amacıyla uluslararası girişimler başlatılmıştır (Şek. 1). Önceki sonuçların yeniden değerlendirilmesi ise 2021 yılında Erzincan Üniversitesi tarafından yürütülen bir yüzey araştırması projesiyle (Gaziantep İli ve İlçeleri Demir Çağları Yüzey Araştırması - GDA) başlamıştır. Bu projenin temel amaçlarından biri, arkeolojik görünümü son on yıllardaki hızlı ekonomik kalkınma ve bunun çevresel sonuçları ışığında analiz etmektir.

Şek. 1. Şaraga Höyük'ün zirvesinden, günümüzde büyük ölçüde Karkamış Barajı rezervuarı tarafından sular altında bırakılmış olan Fırat Nehri'nin batı kıyısına doğru güneye bakış. Arka planda, ortada Aktepe höyüğü görülmektedir (fotoğraf Ekim 2025'te çekilmiştir).

Geç Tunç ve Demir Çağları boyunca Karkamış'ın üstlendiği başat rol, siyasal ve ekonomik açıdan artbölgesindeki yerleşimlerin iskan ve dağılım seyrine de yansımıştır. Tarihî açıdan, Fırat'ın batı yakası yaklaşık MÖ 1340 dolaylarında Hitit İmparatorluğu'na dâhil edilmiş ve stratejik konumu nedeniyle Karkamış, Suriye topraklarının denetiminden sorumlu olarak görevlendirilen kraliyet vekili valinin ika-metgâhı hâline gelmiştir (De Martino 2022: 234). Bu yeni idarî rol, arazi ve yerleşim örgütlenmesi açısından belirli etkiler yaratmıştır. Önceki arkeolojik araştırmalar çoğunlukla Orta Tunç (OT) ve Geç Tunç (GT) Çağları seramik repertuarı arasındaki ayrımın net olmaması nedeniyle (Lawrence & Ricci 2016: 51–53), Karkamış çevresinde-

ki bölge için Geç Tunç Çağı'na dair kesin veriler sunamamıştır. Bununla birlikte, Geç Tunç Çağı'nda yerleşim sayısındaki azalmanın, ETÇ ve OTÇ'nin geç evrelerinde başladığı ve GTÇ'de de yavaşlamadığı veya durmadığı anlaşılmaktadır. Sonraki dönem yerleşimi, Fırat koridoru boyunca uzanan, uzun süreli ve tahkimli birkaç merkezde yoğunlaşmıştır; Karkamış'ın sırasıyla 7 ve 10 km kuzeyinde yer alan ve yakın zamanda GDA ekibi tarafından yeniden incelenen Aktepe Höyük ile Şaraga Höyük (Sertok, Kulakoğlu ve Squadrone 2004; 2011) bunlar arasındadır. Bu yerleşimlerin amacı, stratejik geçiş noktaları aracılığıyla nehir trafiğini kontrol etmek ve aynı zamanda tarımsal bölgelerin savunmasını sağlamaktır (Doğu kıyısı muhte-

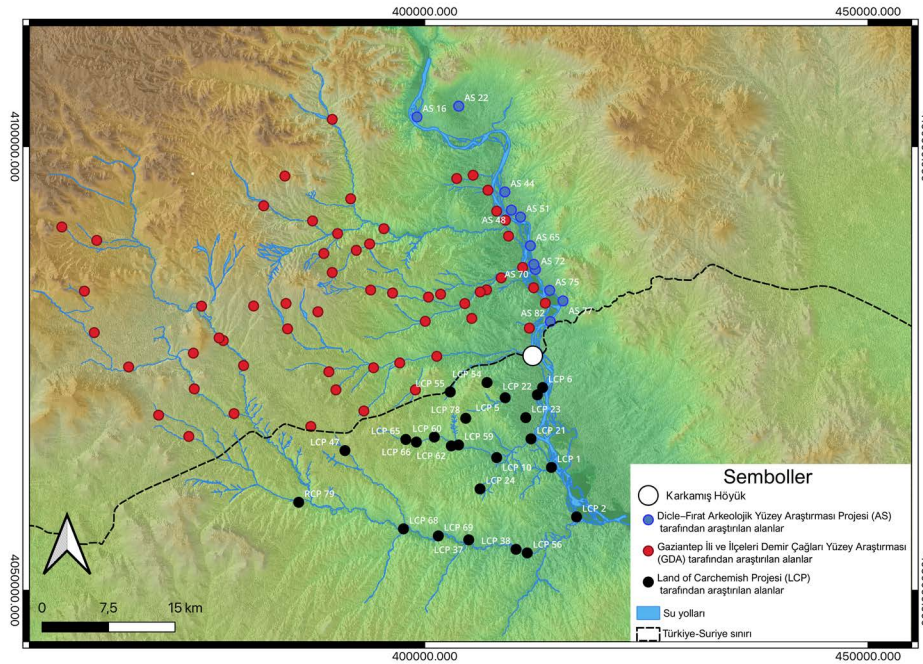
Şek. 2. Karkamış artbölgesindeki GTÇ I-II yerleşimlerinin dağılım haritası. Yerleşimleri belirleyen ve inceleyen araştırma projesi tarafından ayrımları yapılmıştır (M. Karakaya tarafından hazırlanmıştır).

melen Karkamış'ın kontrolü altında değildi; Şek. 2). MÖ 13. yüzyılın sonlarında Hitit merkezi otoritesinin çöküşü, Fırat vadisindeki yerleşim dağılımını olumsuz etkilemiş gibi görünmemektedir. Örneğin, Geç Tunç Çağı II ile Demir Çağı I arasındaki geçişle bağlantılı Karkamış kazı tabakalarında bir yıkıma dair kanıt tespit edilmemiştir. Yukarı Fırat boyunca, Şaraga Höyük ve Tille Höyük'te yürütülen kurtarma kazılarında da kesintisiz Geç Tunç-Demir Çağı I tabaka silsileleri ortaya çıkarılmıştır (Blaylock 2009). Bu yerleşim sürekliliği Demir Çağı I maddi kültürüne de yansımaktadır; MÖ 2. binyılın son yüzyıllarında Geç Tunç Çağı seramik formlarının varlığını sürdürdüğü Fırat vadisi boyunca belgelenmiştir (Giacosa & Zaina 2020; Manuelli 2020a; 2020b). Ancak bu maddi süreklilik, yüzey araştırmalarında Demir Çağı I yerleşiminin görünürlüğünü azaltmıştır. Bu belirsizliğe rağmen, Assurluların artan saldırıları ve

Karkamış'ı MÖ 717'deki nihai fetihlerine kadar (Marchesi 2019), şehir Demir Çağı II boyunca üst ve orta nehir vadisinde önemli bir aktör olmaya devam etmiştir. Karkamış'ın kentsel büyümesi ve MÖ 8. yüzyılın başlarında Dış Şehir'in iskanı (Zaina 2019), bölgede idarî ve ekonomik genişlemenin kademeli süreciyle doğrudan bağlantılıdır ve kırsal yerleşimlerin sayısındaki artışla paralel ilerlemiştir. Dikkat çekici biçimde, iskan edilen yerleşimlerin %52'sinden fazlası Fırat'ın batı yakasındaki verimli ovalarda konumlanmaktadır (Şek. 3). Bu dönemde, höyük tipi yerleşimlerin devamı ve genişletilmesinin yanı sıra, daha önce terk edilmiş alanların yeniden iskanı da görülmektedir (Lawrence & Ricci 2016: 53-55). Aynı zamanda, Cerablus Tahtani Köyü (LCP 6) ve Kuzey Dadate (LCP 37) gibi Fırat boyunca, mevsimlik su yolları üzerinde veya bilinen iç güzergâhlara yakın düz yerleşimler veya alçak höyükler MÖ 8. yüzyılda

ortaya çıkmıştır (Wilkinson 2016: 81). Karkamış'ın uyguladığı bölgesel denetimin düzeyi, Yunus mezarlık alanı ile Geç Hitit devletinin tahmini sınırları içindeki daha geniş kırsal alanda bulunan Demir Çağı II'ye ait yirmiden fazla Luvice hiyeroglif yazıtla açıklık kazanmaktadır (Peker 2022a; 2022b). Bu yazıtlar, arazi yönetiminden sorumlu çok sayıda görevlinin varlığını belgelemektedir. Söz konusu yazıtlar yalnızca düzenli yerleşimlerle değil, aynı zamanda Karkamış'ın hemen yakınındaki Karanfil veya Yurtbağı Höyük gibi mezarlıklar ve kült alanlarıyla çeşitlendirilmiş bir araziye biçim verilmesiyle ilişkilidir. Kırsal alanın tarımsal kullanım amacıyla denetimine dair bir başka kanıt, kanalların inşası ve bakımını içermektedir (Wilkinson 2016: 94-97). Bu kanalların kesin tarihlendirilmesi zor olsa da, Majra Saghir West/al-Tukhar (LCP 56) örneğinde olduğu gibi, bunlarla birlikte Demir Çağı yerleşimlerinin bulunması,

epigrafik kaynaklarda ileri sürüldüğü üzere, bu dönemde oluşturulduklarını ve kullanıldıklarını düşündürmektedir (Hawkins 2000: 131). Bu bölgesel örgütlenme Assur fethiyle kesintiye uğramamış ve kırsal alanların iskanı MÖ 7. yüzyıl'da (Demir Çağı III) devam etmiş ve genişlemiştir. Demir Çağı boyunca iskan edilen yerleşimlerin çoğalması yadsınamaz bir gerçektir ve Karkamış'taki Geç Hitit döneminin sonları kuşkusuz ekonomik ve demografik büyümenin yaşandığı bir evredir. Bununla birlikte, daha önce de açıklandığı üzere, Demir Çağı II ile önceki dönemler arasındaki yerleşim yoğunluğundaki belirgin fark, gerçek bir oran artışına değil, önceki yüzey araştırmalarında benimsenen metodolojik yaklaşımın sonucuna dayanmaktadır. Bu da, Tunç ve Demir çağları arasındaki yerleşim dinamiklerinin yeniden analiz edilmesi için bize bir fırsat sunmaktadır.

Şek. 3. Karkamış arthölgesindeki Demir Çağı I-III yerleşimlerinin dağılım haritası. Yerleşimleri belirleyen ve inceleyen araştırma projesi tarafından ayrımları yapılmıştır (M. Karakaya tarafından hazırlanmıştır).

GEÇ TUNÇ II İLE DEMİR II ÇAĞLARI ARASINDA KARKAMIŞ BİYOARKEOLOJİSİ

Müge Ergun, Elena Maini, Eleonora Serrone, Rula Shafiq ve Alexander Weide

Karkamış'taki biyoarkeoloji, gündelik yaşam, geçmiş toplumlar ve geçim uygulamaları hakkında üç bin yılı aşkın bir zaman dilimi boyunca ayrıcalıklı bilgiler sunmaktadır. Biyoarkeolojik analizler geçim ekonomisini çözümleyerek ve tarımın bu ekonomi içindeki rolünü değerlendirerek, aynı zamanda şehri zaman içinde şekillendiren büyük sosyopolitik dönüşümlere yanıt olarak toplumsal örgütlenmenin nasıl evrildiğini de ortaya koymaktadır.

Zooarkeoloji

Özellikle akropol ve Aşağı Saray bölgesi de dâhil olmak üzere idarî, kültüsel ve üretim alanlarından elde edilen hayvan kalıntılarının analizi, avcılık ve Fırat kaynaklarının kullanımıyla desteklenen pastoralizme dayalı istikrarlı bir kaynak yönetim sistemini ortaya koymaktadır. Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı II arasındaki tüm yerleşim evrelerinde evcil hayvan türleri baskındır. Koyun ve keçi en sık rastlanan taksonlardır ve hem etleri hem de süt ve yün gibi ikincil ürünleri için kullanılırlar. Faydalanılan türlerin yaklaşık 5600 osteolojik parçaya dayanarak tespiti, temel ekonomik dinamiklerin net bir şekilde yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır (Şek.1). Koyun/keçi, domuz ve sığırlar evcil hayvancılığın temelini oluşturur, ancak görece bollukları bağlama göre değişir ve farklı şehir alanlarının farklı işlevlerini yansıtır. Evsel tertibatlar ve tandır fırınlarının yoğun olduğu bölgeler kasaplık ve yemek hazırlama konusunda

Şek. 1. S Alami'nda Demir Çağı I tabakalarında bulunan bir hayvansal buluntu grubu örneği.

güçlü kanıtlar sergilerken, saray ve kült binaları, kraliyet avcılığı da dâhil seçkinlerin teşhire bağlı faaliyetlerini sergiler. Mimari unsurlar ile zooarkeolojik izler (kesik izleri, yanma ve kasıtlı parçalanma) arasındaki uyum, iyi tanımlanmış gıda işleme uygulamalarına işaret eder. Sıklığı azalmış olmakla birlikte avcılık, özellikle geyikler, ceylanlar ve küçük yabani memeliler için tutarlı bir tamamlayıcı rol oynayarak, çevredeki yer şekillerinin (nehir kıyıları, taşkın ovaları ve yüksek araziler) şehir ekonomisiyle süregelen bütünleşmeyi gösterir. Fırat Nehri ayrıca, çoğunlukla atık ve gıda işleme birikintilerinden olmak

üzere, sucul taksonlar ve kaplumbağalar da sağlamıştır. Biyometrik ve tafonomik veriler, yoğun ancak iyi organize edilmiş bir yönetim sistemine işaret etmektedir: Sığırlar öncelikle koşum hayvanı olarak kullanılmış ve olgunluğa eriştiklerinde kesilmiş, koyun ve keçiler ise hem et üretiminin hem de ikincil kaynakların en iyi şekilde yönetilmesi amacıyla seçici olarak avlanmıştır. MÖ ikinci ve birinci binyıllar boyunca istikrarlı kalan bu model, Orta Fırat vadisindeki önemli bir siyasi merkezin ekonomik dayanıklılığını yansıtmaktadır. Saray ve idarî yapı gruplarındaki hayvan kalıntısı kümeleri muhtemelen tayın dağıtımı, törensel uygulamalar veya resmî şöenlerle bağlantılı özelleşmiş etkinliklere işaret eder. Bu sonuçlar metinsel ve idarî kayıtları tamamlayarak, Hitit başkentinin siyasal ve ekonomik sistemine ışık tutmaktadır. Genel olarak, Karkamış'ın zooarkeolojik kaydı ev içi ekonomilerde, ritüel uygulamalarda ve daha geniş idarî çerçevede hayvansal kaynakların ediniminin, işlenmesinin ve tüketiminin temel olduğu şehrsel bir sistemi göstermektedir.

EM, ES

Arkeobotanik

Arkeobotanik, arkeolojik kaynaklardan elde edilen bitki kalıntılarının incelenmesidir ve tarımı, bitkisel gıdaları ve insanların çevreyle ilişkisini anlamayı amaçlar. Sistematik arkeobotanik araştırma, yerleşimin iskan dönemleri boyunca ürün çeşitliliğini ve tarımsal üretimi değerlendirir. 2024'te başlayan araştırma projemiz, zaman içinde gıda üretimi ve tüketim uygulamalarına ilişkin bağlama özgü bilgileri ortaya koymayı ve yerleşimde değişen sosyopolitik dinamikler hakkında bilgi sağlamayı hedeflemektedir. İyi tanımlanmış arkeolojik birimlerden (zeminler, ocaklar ve silolar gibi) toprak örneği alınmasına dayanan sistematik örnekleme, bitki kalıntılarının ev içi ve idarî kaynaklar arasında ayrıntılı karşılaştırmalarını yapmamıza olanak tanır. Bu yaklaşım, bitki kullanımında, ürün yetiştirme koşullarında ve ekonomik adaptasyonda mekânsal ve zamansal örüntüleri ortaya koyar; bu örüntüler de Karkamış'ta toplumsal ve siyasal dinamikler ile dönüşümler hakkında bilgi verebilmektedir. Bir diğer hedef, arkeobotanik sonuçları kullanarak yerleşimin daha geniş Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye ticaret sistemleriyle bütünleşmesini değerlendirmektir.

Karkamış'ta arkeobotanik örnekleme 2011'de başlamış olup akropolde ve aşağı şehirde, gıda depolama ve işleme konteksti içeren ev içi alanlar ile bir idarî yapının bazı bölümleri dâhil Geç Tunç Çağı yapılarını kapsamaktadır. Arkeobotanik buluntu grubu, arpa (*Hordeum vulgare*), gernik (*Triticum dicoccum*), küçük kıvıllı buğday/emmer (*Triticum monococcum*), timofeyev buğdayı (*Triticum timopheevii* s.l.) ve ekmeçlik buğday (*Triticum aestivum*/durum) içeren tipik bir ürün yelpazesi göstermektedir. Mercimek (*Lens culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*) ve burçak (*Vicia ervilia*) gibi baklagillerin daha seyrek bulguları Geç Tunç Çağı ürün yelpazesini tamamlamaktadır. Bu veriler yüzdürme işlemiyle incelenmiş yalnızca üç örnekten elde edilmiştir, ancak daha şimdiden Karkamış'ın bölgesel bir Hitit başkenti olarak ekonomisini destekleyen işlenmiş ürünlerde yüksek çeşitlilik göstermektedir. Örneklenen Erken Demir Çağı yapıları çoğunlukla Aşağı Saray'a aittir ve gıda depolama ile pişirme tesislerine sahip ekonomik yapıları kapsamaktadır. Erken Demir Çağı ürün yelpazesi, Karkamış'taki yerleşim sürekliliği nedeniyle beklenileceği üzere Geç Tunç Çağı'ndakine benzer niteliktedir. Ek ürünler arasında nohut (*Cicer arietinum*), üzüm (*Vitis vinifera*) ve zeytin (*Olea europaea*) yer almakla birlikte, bunların

Şek. 2. S Alanı'nın Demir Çağı II katmanlarında bulunmuş kömürleşmiş bitki kalıntıları: odun kömürü ve zeytin çekirdekleri.

*Şek. 3. Demir Çağı
II'ye ait Yunus
nekropolünde yetişkin
bir kadına ait G.4067
numaralı mezardan
gelen YU.14.P.68/5
(YU.14.S.62) kremasyon
urnesi.*

*Şek. 4. Demir Çağı II'ye ait Yunus
nekropolünde yetişkin bir erkeğe
ait G.12119 numaralı mezardan
gelen YU.21.P.45/2 (YU.21.S.19)
kremasyon urnesinin iç görünümü.*

Geç Tunç Çağı örneklerinde olmaması muhtemelen şimdiye dek analiz edilen örneklerin azlığıyla ilişkilidir (Şek. 2). İki susam (*Sesamum indicum*) tohumu, Erken Demir Çağı I'de bir yağ ürününün varlığına işaret ederken, seyrek rastlanan Antep fıstığı (*Pistacia sp.*) ve muhtemelen badem (cf. *Amygdalus sp.*) bulguları, başka ağaç ürünlerinin de tüketildiğini göstermektedir. Bu temel ürün yelpazesi Yeni Assur ve Akhaimenid dönemlerine (Demir Çağı III ve IV) kadar devam eder. Bununla birlikte, zaman içinde mahsul üretimindeki değişimler hakkında güvenilir sonuçlar çıkarmak için daha fazla örneğin analiz edilmesi gerekecektir. Şimdiye dek analiz edilen örnekler ayrıca zengin bir yabancı tohum florası ve kömürleşmiş hayvan gübresi kalıntıları içermektedir. Tarlada yetişen yabancı otlar ilerde ürün yetiştirme koşullarını ve tarım sistemlerini daha ayrıntılı biçimde yeniden oluşturmaya olanak tanırken, gübreden elde edilen tohumlar hayvan gübresinin alternatif bir yakıt kaynağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Gübre parçalarının ilerde yapılacak analizleri, hayvan besleme uygulamalarını, otlatma alanlarını ve Karkamış'taki hayvancılığın çevresel ilişkilerini ortaya koyma potansiyeline sahiptir.

ME, AW

İnsan Osteoarkeolojisi

Karkamış'tan elde edilen insan iskelet kalıntılarının incelenmesi, defnedilen kişinin yaş ve cinsiyeti, defin gelenekleri ve mezar yapısı dâhil mevcut tüm kanıt silsilesi sosyokültürel ilişkilerle bütünleştiren bağlamsal yaklaşımı uygular (Knüsel 2010). Geç Tunç Çağı II'den Demir Çağı II'ye kadar tarihlenen insan kalıntılarına ilişkin kanıtlarımız sınırlıdır (yerleşimdeki antropolojik kanıtların büyük kısmı gerçekte daha geç Demir Çağı'na tarihlenmektedir). Örneklerin çoğu kötü korunmuş alanlardan gelmekte olup yalnızca birkaç kemik fragmanı ile temsil edilmektedir. Bununla birlikte, az sayıdaki sağlam gömüt, geçmişte yaşamış kişilerin yaşamlarına ve defin uygulamalarına dair bir fikir verebilir.

Geç Tunç Çağı II'ye ait bulgular, zeminler üzerinde dağınık bulunmuş birkaç insan kemiği örneğiyle temsil edilmektedir; bunların yorumu sorunludur ve gömüler içeren daha eski dolguların tesviye edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla, bulunan kalıntılar üç bireye aittir ve her biri tek bir kemik parçasıdır: 25-55 yaş aralığında olduğu tahmin edilen bir yetişkin (ayak falanksı), 17-25 yaşlarında bir genç yetişkin (üst kesici diş) ve 8-14 yaşlarında bir çocuk (el falanksı). Karkamış'ta Demir Çağı I insan gömülerine dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Demir Çağı II ise Yunus nekropolünden gelen sekiz adet kremasyon mezarıyla temsil edilmektedir. Kremasyon urnelerinin büyük çoğunluğu antik dönemde tahrip edilmiş olup yalnızca ikisi içindeki iyi korunmuş yanık kemiklerle birlikte sağlam kalmıştır (Şek. 3). İnsan kalıntıları, bebeklerden yetişkinlere kadar uzanan farklı yaş gruplarını temsil etmektedir ve en yüksek yaş yaklaşık 55 olarak belirlenmiştir. Beş bireyin biyolojik cinsiyeti belirlenememiştir; yalnızca ikisi kadın ve biri erkek olarak tanımlanabilmiştir. Yakılmış tüm kemikler 600 °C ve üzerindeki yüksek sıcaklıklara maruz kalmıştır. Mezar eşyaları açısından, yalnızca 40-45 yaşlarında yetişkin bir kadına ait olan G.4067 numaralı kremasyon urnesinde, insan kalıntılarıyla birlikte yakılmış koyun/keçi aşık kemiği (astragalus) kalıntıları bulunmuştur. G.12119 numaralı mezardaki yetişkin erkeğin gömüsünde ise herhangi bir eşya veya hayvan kemiği yer almamaktadır (Şek. 4). Urnelerin büyük çoğunluğu boyun kısmında beyaz sıva ile kapatılmış olup, bunun üzerine bir seramik tabak yerleştirilmiştir. Bazı tabaklar da sıva ile mühürlenmiş olup merkezlerinde defin töreni sırasında libasyon (sıvı sunumu) işlevi görmüş olabilecek bir delik bulunmaktadır. Demir Çağı II'deki defin uygulamasının son aşaması, kremasyon urnesinin, ilişkili tabak ve diğer mezar eşyalarıyla birlikte Yunus nekropolünde doğal zemine açılmış derin bir çukura yerleştirilmesidir.

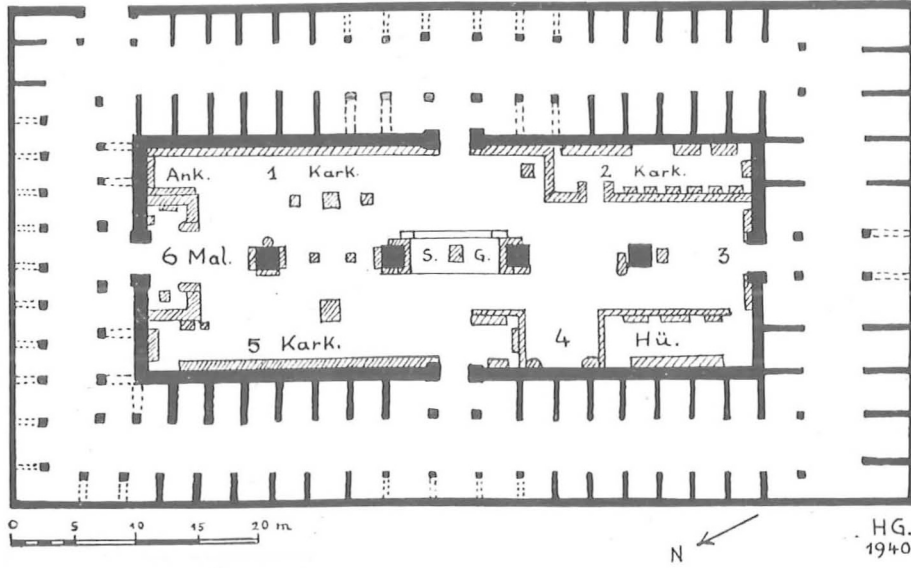
RS

TÜRKİYE MÜZELERİNDEKİ KARKAMIŞ KOLEKSİYONLARI

Umut Alagöz, Rahmi Asal, Özgür Çomak, Ramazan Eker, Yusuf Kiraç ve Mustafa Metin

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Karkamış Türk-İtalyan Arkeolojik Kazıları arasında ki uzun soluklu iş birliği, arazi çalışmalarına ek olarak Türkiye’de muhafaza edilen Karkamış kökenli malzeme koleksiyonlarının tümünü kapsayan geniş bir yeniden inceleme programını da beraberinde getirmiştir. Türk-İtalyan kazı heyeti 2011 yılında Karkamış’ta çalışmalara başlamadan önce, kazıların tamamı Londra’daki British Museum tarafından yürütülmekteydi. 1878 ile 1881 yılları arasındaki ilk kazı dönemi eski eserlerin ihracını yasaklayan ve Şubat 1884’te yürürlüğe giren Üçüncü Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi’nden önceye tarihlenmektedir. Bu nedenle, bu çalışmaların sonunda pek çok eser Londra’ya gönderilmiştir. Söz konusu yasayı 1881’den itibaren İmparatorluk Müzesi’nin müdürü olarak görev yapan ve Türkiye’de müzeciliğin kurucusu kabul edilen Osman Hamdi Bey kaleme almıştır. Bundan dolayı, 1910 yılında Karkamış için yeni bir ferman çıkarıldığında British Museum, kazılarda ele geçen tüm eserlerin İstanbul’a gönderileceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece buluntular, Türkiye’deki Karkamış koleksiyonlarının ilk kısmını oluşturmuştur. British Museum tarafından yürütülen kazıların son yılı olan 1920 baharında ise, çalışmalar Fransız işgal güçlerinin denetiminde gerçekleştirilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri bu kazılardan gelen 265 küçük eseri (Şark ve Klasik eserler bölümleri arasında paylaşılmış olarak) muhafaza etmektedir. Bunlar 1911-1914

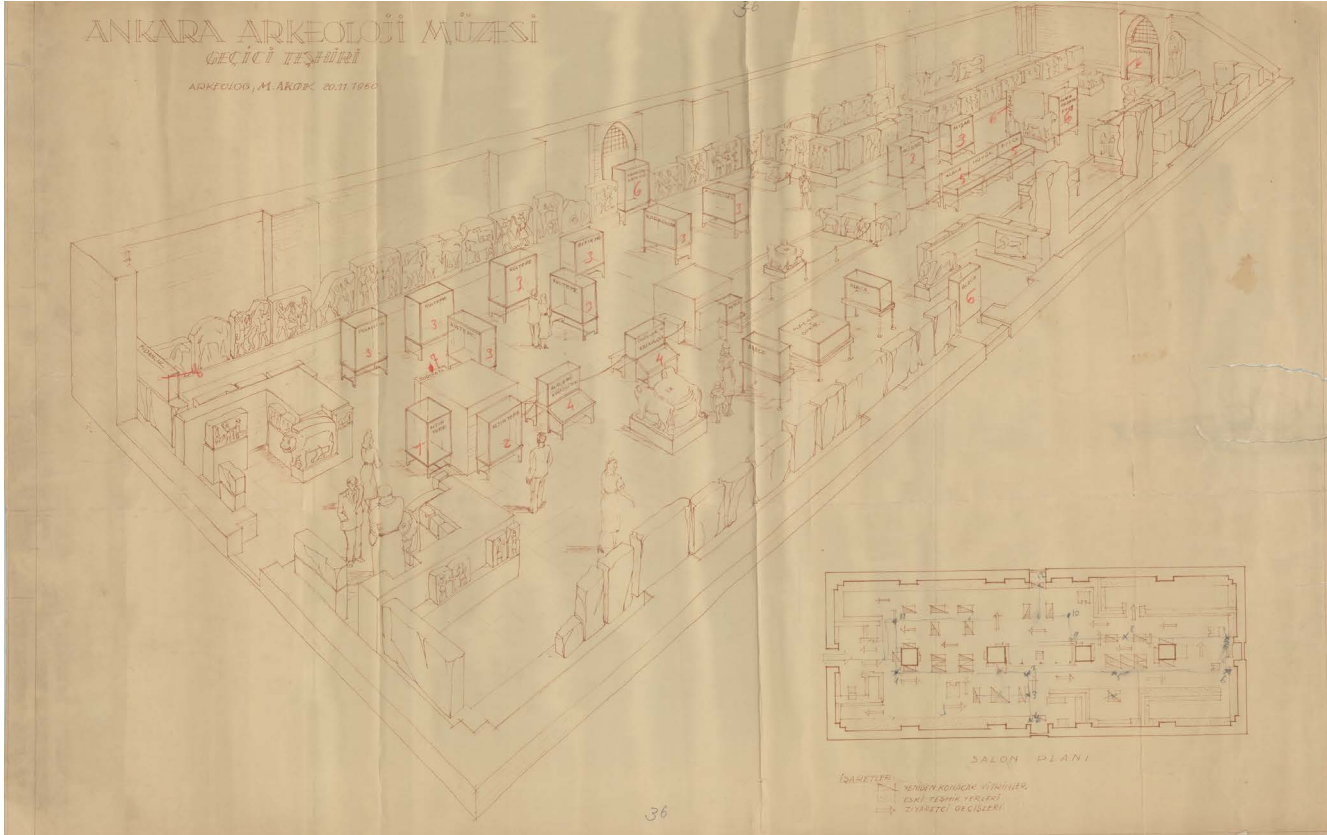
yılları arasında gönderilmiştir ve aynı yıllarda Karkamış’tan yaklaşık yüz parça da British Museum’a ulaşmıştır. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda yürütülen diğer yabancı kazılar için de aynı durum geçerlidir. Halaf dönemine ait 231 seramik parçayla (bkz. Dirvana 1944; Campeggi 2020: 2-3, dn. 5) birlikte aynı şekilde gönderilmiş seramik kaplar II. Dünya Savaşı sırasında güvenli bir yere taşınmış, ancak bu yer henüz tespit edilememiştir. Bugüne kadar İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde yalnızca çok azı sergilenmiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönem Karkamış için zor geçmiştir; pek çok yontulmuş ve yazıtlı taş parça Cumhuriyet sınırları dışına kaçırılmış ve Paris’te Louvre, Londra’da British Museum ve Roma’da Vatikan Müzeleri gibi dünyanın önde gelen müzelerine ulaşmıştır; biri de İstanbul Sadberk Hanım Müzesi’ndedir (Hawkins 2000; bu son parça için bkz. a.g.e., s. 117-118, II.18/A26a1, lev. 26-27, env. no. 6869). 1930’lu yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı Karkamış’ta bulunabilen tüm sanat eserlerinin ve küçük eserlerin taşınmasını planlamış (ancak daha önce eski kazı evi kışla olarak kullanılırken altına gömülenler için bkz. Marchetti 2014a) ve eserler önce trenle Adana’ya, ardından Ankara’ya gönderilmiştir. Burada, Hans Gustav Güterbock tarafından (1939-1941) başlıca heykellerin ve yazıtların diğer Hitit yontu eserleriyle birlikte Bedesten’in ana salonunda (hâlihazırda bulundukları konum) sergilenmesine yönelik bir proje hazırlanmıştır. Kalıcı sergi 1943 yılında ziyarete açılmış ve buluntuların, keşfedildikleri konteksteki

Şek. 1. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ana salonunun planı. 1-6 = duvar numaraları; Ank. = Ankara bölgesi; Kark. = Karkamış; S. G. = Sakçegözü / Coba Höyük; Hü. = [Alaca] Hüyük; Mal. = Malatya / Arslantepe (Güterbock 1939-1941: s. 347'deki figürden sonra).

düzeni yansıtabilecek şekilde sergilenmesini amaçlayan modern bir anlayışla gerçekleştirilmiştir (Güterbock 1946; 1954); böylece eserlerin özgün mimari görünümüne dair bir izlenim sunulması hedeflenmiştir (Şek. 1-2). Buna karşın, yerleşimden gelen yüzlerce parça, bitişikteki Kurşunlu Han ile Bedesten'in altındaki depolarda ve müze bahçesinde muhafaza edilmiş, araştırmacılar bu eserleri ancak dönemsel ziyaretler sırasında inceleyebilmiştir (Ussishkin 1967; Hawkins 2000). Gaziantep Müzesi ile yakın zamanda gerçekleştirilen eser değişimi öncesinde (bkz. aşağıda), salonda sergilenen eserlerin yanı sıra Ankara'daki ana depoda 262 yontu eser, 166 yazıt, 156 farklı türde nesne (Şek. 3) bulunmaktaydı; ayrıca bahçede ve iki küçük depoda yaklaşık 100 parça, Beşiktepe'deki Hisar Kulesi'nde ise ayrı bir depo yer almaktaydı (bkz. Gallerani, Vacca ve Zaina 2017). 2011 yılından bu yana yürütülen yeni Karkamış arkeoloji projesi kapsamında, Gaziantep Arkeoloji Müzesi artık kazılardan gelen buluntuların her yıl düzenli olarak eklendiği bir merkez hâline gelmiş ve sergi salonu da sürekli güncellenmiş ve genişletilmiştir (6 Şubat 2023'te meydana gelen yıkıcı deprem nedeniyle müze kapatılmıştır, ancak yoğun onarım çalışmalarının ardından 2026 yılı içinde

yeniden açılması planlanmaktadır). 2011 öncesinde, arasında Kral Kapısı'ndan bir ortostatın da bulunduğu birkaç heykel ve tesadüfi buluntu müzeye taşınmıştı; bu ortostat günümüzde Ankara'ya gönderilmiştir. Nitekim 2021 yılında iki müze arasında bir eser değişimi gerçekleştirilmiştir: Türk-İtalyan kazı heyeti yeni parçaları gün yüzüne çıkarmış veya yeni ele geçen parçalar olmuştur ve bunlar daha önce bilinen anıtları tamamlamıştır. Böylelikle 17 parça Ankara'ya, 34 parça ise Gaziantep'e gönderilmiştir. Son olarak, Karkamış'a ait son derece önemli bir stelin üst kısmı 1982 yılında çalınmış, ancak daha sonra bulunarak 2016 yılında Kahramanmaraş Müzesi'nden Gaziantep'e nakledilmiştir (Marchetti & Peker 2018). Yukarıda aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı arkeolojik alanı ve onun çok katmanlı kontekstlerini merkeze alarak tarihsel önemi olan buluntuların bilimsel temelli kamu sergilerine ilişkin dinamik ve stratejik bir yaklaşım benimsemektedir. Güncel Karkamış sergisi arazide, arşivlerde ve depolarda çalışan araştırmacılar arasındaki işbirliğinin bir sonucu olup geçmişimize dair yeni bakış açıları keşfetmeyi, geliştirmeyi veya bunları kamuya aktarmayı amaçlamaktadır.

Şek. 2. Şekil 1'dekiyle aynı salonun perspektif görünümü (Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin izniyle).

Şek.3. Yakın zamandaki tadilattan önce Anadolu Medeniyetleri Müzesi Bedesten altındaki Karkamış ana deposunda bulunan bir raf. Parçalara elastik iplerle tutturulmuş Türk-İtalyan Karkamış kazısının QR kodları görülebilir.

ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİ ANA SALONUNDAKİ KARKAMIŞ HEYKELLERİNİN YENİ DÜZENLEMESİ

Umut Alagöz, Nicolò Marchetti ve Mustafa Metin

1943 yılında, yeni kurulmuş Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin çekirdeği Mahmut Paşa Bedesteni'nde ziyarete açıldığında amaç, kısa süre önce keşfedilmiş ve Atatürk'ün genç Cumhuriyet'in kolektif tarihsel kimliğine ilişkin ulusal söylemin en önemli bileşenlerinden biri olarak öne çıkarmak istediği Hititlerin Klasik dönem öncesi uygarlığını kutlamaktı. Bu doğrultuda, Anadolu'nun önemli merkezlerinde, MÖ 2. binyılın ortalarından 1. binyılın ortalarına kadar tarihlenen mimari heykeller ve teşhir yazıtları özgün anıtsal etkiyi kısmen yeniden üretmek amacıyla sergilenmiştir (Türkiye'de çalışan Alman araştırmacıların aklında kuşkusuz Berlin müzeleri vardı). Önceki yıllarda Ankara'ya ulaşmış Karkamış anıtları için (ancak bunların önemli bir kısmı yerleşim alanında kalmış, 2011 sonrası Türk-İtalyan kazılarında yeniden ortaya çıkarılmıştır; ayrıca bazı parçalar Londra'ya gönderilmiştir), yayımlanmış iki güvenilir rapor (Hogarth 1914; Woolley 1921) bulunmaktadır. O tarihte üçüncü ve son cilt henüz yayımlanmadığından, Hans Güterbock kabartmaların doğru sırası hakkında Londra'daki Richard Barnett ile yazışmalar yapmıştır (Güterbock 1954). Büyük Aslan levhasını içeren Kabartmalı Uzun Duvar, Haberciler Duvarı ve Kraliyet Payandası ile birlikte Alay Girişi (ve bütün olmamasına karşın Su Kapısı da) neredeyse tamamen doğru bir biçimde yeniden kurgulanmış ve yerleştirilmiştir. Ancak, B44b ve B46 ters konulmuş; özellikle ikincisinin kısa yüzündeki kabartmaların görünmez olmasına yol açmıştır. B55b'ye ait kalıntılar ise hatalı biçimde Ka-

bartmalı Uzun Duvar'a dâhil edilmiş ve bugün artık yeni düzenlemeye eklenmiş durumda olan B43a da, o dönem yine hatalı olarak gruptan çıkarılmış yanlışlıkla galeriye yerleştirilip iki parça hâlinde sergilenmiştir. Kral Kapısı levhaları da bahçe boyunca uzanan nişlere (ortostat B56a), Alay Girişi'nin arkasındaki galeriye (üç ortostat: B55a, B47a sol arkada, B58b; bkz. Güterbock 1939–1941'deki duvar 2: s. 347'deki görsel) ve yukarıda bahsedilen B55b'e ilâve olarak Bedesten'in kısa cephesine (a.g.e., duvar 3; iki ortostat: B57b, B58a) dağıtılmıştır. Çevrede bulunmuş bazı ünlü anıtlar doğru bir mantık çerçevesinde yerleştirilmiştir; örneğin Atrisuha heykeli; B25, Katuwa levhası ve dikilitaşlar; A12-A13d ile Kral Kapısı'ndan yazıtlı kapı söveleri; A9-10 ve Fırtına Tanrısı'nın tapınağına ait parçalar; A11b-c (Kodlar için Tablo 1'e bkz.).

Karkamış'ta British Museum kazıları sırasında çıkarılmış ve Türk-İtalyan kazıları sırasında yeniden bulunmuş çok sayıda anıtı tek tek sıralamak bu metnin kapsamı dışındadır. Önceki makalede açıklandığı üzere, Bedesten'de sergilenen eserlerle birleştirilebilen yeni keşfedilmiş veya yeniden bulunmuş parçalar Ankara'ya gönderilmiş, bunlar yeni inceleme projesi sırasında ana depoda tespit edilmiş bazı eklen-ebilen parçalarla tamamlanmıştır (Tablo 1). Böylece altı ortostat ile dikilitaş (bu konuda ayrıca bkz. Peker & Weeden 2014: şek. 2), daha önce eksik parçalarla birleştirilmiştir. Bu parçaların büyük bölümü, kazı alanındaki British Museum

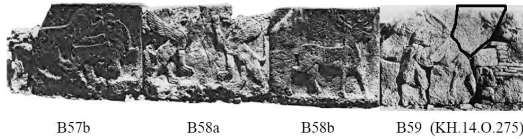
Şek. 1. Daha önce Gaziantep Müzesi'nde muhafaza edilen kireçtaşı ortostatın (env.no. 5998) Ankara'ya ulaştığı andaki durumu (B56b; y. 87 cm, g. 95 cm, k. 63 cm), Katuwa'nın Kral Kapısı (yak. MÖ 925–900).

kazı evinde (L Alanı; bkz. Di Cristina 2014) yeniden kazılarak bulunmuş, ancak iki yeni parça Aşağı Saray'daki C Alanı'nda Abbâsi dönemine tarihlenen tabakalarda bulunmuştur. Gaziantep Müzesi deposunda muhafaza edilen bir ortostatın, N. Marchetti tarafından bir yayından (Balcıoğlu 2009: 23) hareketle Kral Kapısı'na ait B56b parçası ile aynı olduğu fark edilmiş (Şek. 1) ve parça değişimi kapsamında Ankara'ya gönderilmiştir. Bu girişimin amacı, Kral Kapısı'nın yeni sergisi aracılığıyla özgün projeyi tamamlamaktı (Şek. 2). Mekân, giriş kapısı aslanlarının (galeride kalmış olan B55a ve B47a sol arkada) da sergilenmesine imkân vermediğinden, 3 numaralı duvarda, B57b ve B58a'ya ek olarak salon girişinin sağ tarafında başka dört ortostat sergilenmiştir (Şek. 2 alt). Bu doğrultuda, B58b galeriden

KAYIT NO.	ANKARA SALON EKLENENLER	MENŞEI	ANIT
KH.11.O.552	env. 106 / A12	L Alanı	Katuwa'nın dikilitaşı
KH.12.O.307	env. 9669 / B14b	C Alanı	Katuwa'nın Haberciler Duvarı
KH.12.O.515	env. 61 (58) / B56a	C Alanı	Katuwa'nın Kral Kapısı
KH.14.O.800	env. 70 / B13b	L Alanı	Katuwa'nın Haberciler Duvarı
KH.17.O.271	env. 92 / A7g - B7b	L Alanı	Yariri'nin Kraliyet Payandası
KH.19.O.61	env. 90 / A6 - B6	L Alanı	Yariri'nin Kraliyet Payandası
env. 5998	- / B56b	Gaz. depo	Katuwa'nın Kral Kapısı
env. 92E	env. 92 / B7b	Ank. depo	Yariri'nin Kraliyet Payandası
env. 9668a-c	env. 9668 / B13a	Ank. depo	Katuwa'nın Haberciler Duvarı

Tablo 1. Bedestende sergilenen parçalara eklenen örneklerin listesi (env. no. 5998, bütün bir ortostat). A ve B kodları, British Museum yayını raporlardaki levhalara atıfta bulunmaktadır (Hogarth 1914; Woolley 1921; Woolley & Barnett 1952).

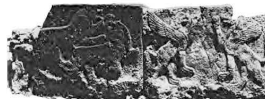
buraya taşınmış, 1920'lerden bu yana üst yarısı kayıp olan B55b Kabartmalı Uzun Duvar'dan alınmış, yeni birleştirilen baş parçası KH.12.O.515 ile birlikte B56a bahçeden getirilmiş ve Gaziantep'ten gelen B56b de bu gruba eklenmiştir (Şek. 1). Günümüzde müzede, özgün anıttan yalnızca B59 eksiktir (şu anda kayıp olup yalnızca geyiğin başı özgün yerindedir, KH.14.O.275) ve yeni keşfedilmiş kanatlı boğa kabartmalı bütün bir kireçtaşı levha özgün yerinde sergilenmektedir (KH.13.O.1277 + KH.16.O.771; Marchetti 2019a: şek. 7). Bedestenin bu kısmı yeniden düzenlemesi için sürdürülen ortak proje uzun zamandır devam ediyor olsa da, ancak 2015'ten bu yana Karkamış'ın benzersiz arkeolojik alanının korunması ve tanıtımı konusunda katkılar sağlayan Sanko Holding'in destekleri sayesinde tamamlanabilmiştir.

B57b B58a B58b B59 (KH.14.O.275)

KH.13.O.1277+ KH.16.O.771 B55b KH.12.O.515+B56a B56b

B57b B58a

MÜZE
KAPISI

B58b

B55b KH.12.O.515+B56a B56b

Şek. 2. Kral Kapısı'nın Karkamış'taki özgün durumu (üstte) ve bugün müzede yerleştirilmiş hâli (altta).

GEÇ TUNÇ ÇAĞI II'YE AIT MÜHÜR BASKISI ARŞİVİNİN DİJİTAL VERİ-TABANI VE GEÇ HITİT KARKAMIŞ'ININ ÜÇ BOYUTLU MODELİ

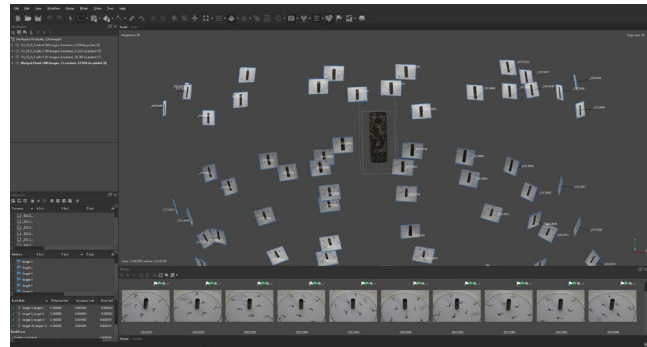
Jacopo Monastero

Karkamış arkeolojik yerleşmesi, Levant coğrafyası içindeki siyasal ve kültürel önemi nedeniyle Geç Tunç ve Demir çağlarının başlıca merkezlerinden biri olarak uzun süredir tanınmaktadır. Yerleşme, ilk olarak Demir Çağı II dönemine ait anıtsal mimarisi ve sanatıyla bilim dünyasının dikkatini çekmiş olsa da Karkamış Türk-İtalyan Arkeoloji Heyeti'nin en önemli bilimsel keşifleri arasında Geç Tunç Çağı II'ye tarihlenen kapsamlı kil mühür baskıları arşivi yer almaktadır. Bu koleksiyon, Hitit dünyasının idarî sistemleri, görsel dili ve sosyoekonomik ağları hakkında nadir ve son derece değerli bilgiler sunmaktadır. Son yıllarda yeni dijital teknolojiler bu malzemelerin belgelenmesini, incelenmesini, akademisyenlere ve kamuoyuna erişilebilir kılınma yöntemlerini köklü şekilde genişletmiştir. Bu bağlamda, mühür baskıları arşivi için özel bir dijital veri havuzu oluşturulması ve Geç Hitit şehrine ait ayrıntılı bir 3B modelin geliştirilmesi, hem arkeolojik araştırma hem de kültürel mirasın yaygınlaştırılması açısından önemli bir ilerlemedir.

Fotogrametri Yoluyla Mühür Baskıları Arşivinin Yüksek Çözünürlüklü Belgelenmesi

Bu dijital projenin temeli, mühür baskılarının ileri fotogrametrik teknikler kullanılarak kusursuz ve sistematik biçimde belgelenmesine dayanmaktadır (Guerra vd. 2019). İncelenen her bir eser tüm yüzeyi kapsanacak şekilde ve aynı zamanda görüntü alımında yüksek bir doğruluk elde etmek amacıyla, hassas otomatik algılayıcı işaretlerle do-

natılmış bir döner tabla üzerine yerleştirilmiştir. Kontrollü flaş aydınlatma, kritik yüzey ayrıntılarını gizleyebilecek gölge ve parlaklıkları azaltarak tutarlı bir ışıklandırma sağlamıştır. Doğru geometrik ölçeklendirme ve gerçeğe uygun renk üretimini sağlamak için titizlikle kalibre edilmiş bir kamera sistemi kullanılmıştır. Bu yöntemsel titizlik, her bir mühür baskısı için son derece ayrıntılı fotoğraf veri setlerinin oluşturulmasına olanak tanımıştır. Görüntüler, yoğun nokta bulutları, yüksek çözünürlüklü çokgen ağlar (mesh) ve fotogerçekçi dokular üretebilen Agisoft Metashape 2.0.4 adlı özel bir fotogrametri yazılımı kullanılarak işlen-

Şek. 1. Yunus nekropolünden YU.25.O.5 silindirik mührünün Agisoft Metashape© kullanılarak üretilmiş fotogrametrik modeli.

miştir (Şek. 1). Ortaya çıkan 3B modeller, yalnızca tanrılar, kraliyet figürleri, karşılıklı eş motifler ve idarî sembollere ait basılı ikonografiyi değil, aynı zamanda kumaş izleri, parmak izleri, aşınma izleri ve mührün basılma sürecine ait izler gibi mikro ölçekli ayrıntıları da yansıtmaktadır.

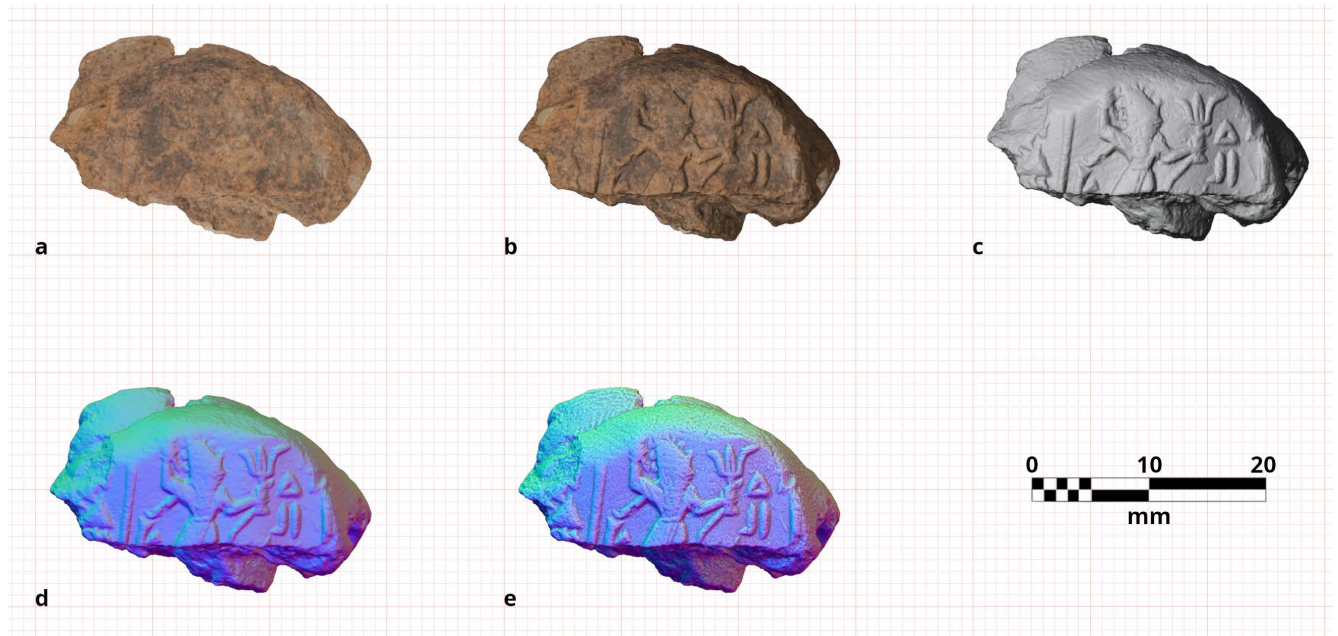
Dijital Son İşlemler Yoluyla Görünürlüğün Artırılması

Sayısal 3B belgelemenin temel avantajlarından biri, nesnelerin okunabilirliğini önemli ölçüde artıran görselleştirme araçları ve son işleme tekniklerinin uygulanabilmesidir (Mara vd. 2010). Etkileşimli canlandırma ortamları aracılığıyla sanal aydınlatma koşullarını değiştirmek, kontrastı ayarlamak ve son derece ince ayrıntıları ortaya çıkarak biçimde yönlü gölgelendirme uygulamak mümkün hâle gelmektedir. Sanal büyütme, çoğu kırılğan orijinal eserlerin zarar görmesi riskini ortadan kaldırarak yakından inceleme

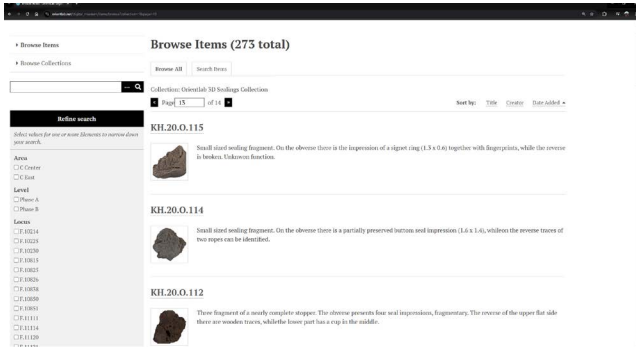
imkânı sunmaktadır (Şek. 2). Ayrıca modellerin serbestçe döndürülebilmesi veya belirli özelliklerin ayrılabilmesi, akademisyenlere ve incelemeyi yapan kişilere eşsiz bir erişim ve yorumlama özgürlüğü sağlamaktadır. Bu iyileştirici yöntemler, ikonografik ve idarî işlevleri çok küçük ve kalabalık tasarımların netliğine dayanan mühür baskıları için özellikle değerlidir. Aşınma, dengesiz korunma veya ölçek gibi nedenlerle orijinal nesneler üzerinde görünmez veya çok az görünen ayrıntılar, sanal ortamda dikkat çekici bir netlikle ortaya çıkarılabilmektedir. Bu tür dijital yenilikler yalnızca akademik çalışmaları desteklemekle kalmaz, aynı zamanda uzman olmayan kişilerin de bu eserlerde yer alan işçiliği ve simgesel dili kavramasını mümkün kılar.

3DHOP ve Omeka Yoluyla Çevrimiçi Yayın

İşlenip çevrimiçi görselleştirme için en uygun hâle getiril-

Şek. 2. Çeşitli son işlem teknikleri kullanılarak KH.20.O.91 mühür baskısının ağ yüzeyinde (mesh) ayrıntıların nasıl artırılabilirdiği: **a**, dokulu orijinal model; **b**, yönelimli ışıkla orijinal model; **c**, dokusuz ancak yönelimli ışıkla model; **d**, normal MatCap ve yönelimli ışıkla model; **e**, normal MatCap ve boşluk filtresi (cavity filter) uygulanmış model.

Şek. 3. Gelişmiş arama aracıyla Geç Tunç Çağı kil mühür baskılarının çevrimiçi 3B veritabanı.

dikten sonra, 3B modeller iki tamamlayıcı sistemi birleştiren bir dijital ortama dâhil edilmiştir: 3DHOP (3D Heritage Online Presenter; Potenziani vd. 2015; <https://3dhop.net/>) ve Omeka (Şek. 3; <https://omeka.org>; https://www.orientlab.net/digital_museum/). 3DHOP, kullanıcıların özel bir yazılıma ihtiyaç duymaksızın yakınlaştırma, döndürme, ışığı değiştirme ve ayrıntıları keşfetmelerine olanak tanıyan ve ağ tarayıcısında çalışan etkileşimli 3B model ortamı sunmaktadır. Kültürel miras uygulamaları için özel olarak tasarlanmış olup yüksek çözünürlüklü modellerle dahi sorunsuz bir performans sağlamaktadır. Omeka ise üstveri (metadata) ve kataloglama altyapısı olarak işlev görmektedir. Her bir mühür baskısı, buluntu yeri, kronoloji, stratigrafik bilgi, tipolojik sınıflandırma, ikonografik tanım veya ilgili idarî görevliye ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere ayrıntılı arkeolojik belgelerle birlikte sunulmaktadır. 3DHOP modellerinin Omeka'ya eklenmesi, her bir 3B görselleştirmesinin uygun bir bilimsel kayıt içine yerleştirilmesini ve böylelikle hem kolay ve doğal bir şekilde keşfedilebilmesini, hem de eserle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Ortaya çıkan dijital arşiv, mühür baskıları külliyyatına erişimi yaygınlaştırarak araştırmacılar, eğitimciler, öğrenciler ve dünya genelindeki kamuoyu için erişilebilir kılmaaktadır. Aynı zamanda, arşivin korunmasına yönelik kalıcı bir güvence sağlayarak fiziksel bozulmaya karşı koruma sunmakta ve verilerin gelecek kuşakların

çalışmaları için erişilebilir kalmasını temin etmektedir.

Geç Hitit Dönemi Karkamış'ının 3B Modeli

Mühür baskıları veritabanının oluşturulmasına paralel olarak, proje Geç Hitit Karkamış'ının ayrıntılı bir 3B kurgusunu da geliştirmiştir (Şek. 4). Arkeolojik kanıtlar, mimari analizler ve tarihsel kaynaklara dayanan bu sanal ortam, arkeolojik şehir arazisi için yorumlanabilir daha geniş içerik sunmaktadır (Monastero 2023; <https://www.orientlab.net/3d-kark/>). 3B model, büyük bölümü Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan bezemeli ortostatları orijinal yerlerine sanal olarak yeniden yerleştirmeyi ve şehir kapıları, alay yolları ile başlıca kamusal ve idarî yapılar da dâhil olmak üzere alanın anıtsal mimarisini yeniden kurgulamayı amaçlamaktadır (Monastero 2018). Bu sanal kurgu, onlarca yıllık kazı ve yüzey araştırması verilerini bütünleştirerek, ritüel, siyasal ve idarî etkinlikleri biçimlendiren mekânsal ilişkilerin tasavvur edilmesine olanak tanımaktadır. Bu yeniden inşa edilmiş ortam içinde, işlemeli ortostatlar yorumlanabilir yeni boyutlar kazanır: Onlar artık yalnızca çevresinden soyutlanmış eserler değil, canlı bir siyasal ve dinsel şehir düzeni içine gömülü karmaşık bir simgesel sistemin bileşenleridir. Nesne düzeyindeki dijitalleştirme ile alan ölçeğindeki modellenmenin birleşimi, eski Karkamış'ın fiziksel gerçeklikleri içinde toplumsal ve dinsel pratiklerin nasıl icra edildiğini gösterebilen bütüncül bir dijital ekosistem oluşturur.

Arkeolojik Araştırma ve Kamusal Katılım İçin Yeni Bir Çerçeve

Birlikte ele alındığında, mühür baskıları arşivinin dijital veritabanı ile Geç Hitit Karkamış'ının 3B olarak yeniden kurgusu, arkeolojide sayısal beşerî bilimlerin yöntemlerinin dönüştürücü potansiyeline bir örnektir. Bu çalışmalar, araştırmacılara mühür baskılarının mikro ölçekte incelenmesinden idarî sistemlerin ve şehir alanının makro ölçekte kavranmasına kadar uzanan yeni analiz yolları sunmaktadır. Aynı zamanda, karmaşık arkeolojik verilerin erişilebilir ve görsel olarak etkileyici biçimlerde sunulması yoluyla kamusal katılımı da arttırmaktadır. Bu bütünleşik dijital girişim, sanatsal gelenekleri, idarî

yapıları ve mimari başarılarıyla, Karkamış mirasının on yıl önce dahi hayal edilemeyecek bir açıklık ve doğrudanlıkla keşfedilmesini mümkün kılmaktadır. Titiz fiziksel

belgeleme ve gelişmiş dijital görselleştirmenin bir araya getirilmesiyle, proje arkeolojik mirasın korunması, incelenmesi ve yaygınlaştırılması için model teşkil etmektedir.

Şek. 4. Demir Çağı II Aşağı Saray alanının çok katmanlı yeniden kurgusu için gezilebilir uygulamaya <https://www.orientlab.net/3d-kark/> adresinden erişilebilir.

KATALOG

Yazar adlarının baş harfleri:

BB Barbara Bolognani

CDO Claudia D'Orazio

GG Gabriele Giacosa

GM Gianni Marchesi

HP Hasan Peker

LB Lorenzo Bellaviti

MM Mustafa Metin

MYM Mehmet Yiğit Meydan

NM Nicolò Marchetti

SB Sara Bottino

UA Umut Alagöz

** ile işaretlenmiş detaylar ve 3 boyutlu modeller hariç, fotoğraflar ve çizimler sayfanın alt kısmında belirtilen ölçekte yeniden üretilmiştir. Eserin bulunduğu müze, kayıt numarasından sonra parantez içinde belirtilmiştir.*

Silindir Mühür

Kazı no.: KH.17.O.448 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Hematit

Ölçüler: çap 1,45; y. 3,75 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, Mühür Evi, F.8867 (A evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Kat. 1

Tanım

Bu mühür, C Doğu alanındaki Mühür Evi olarak adlandırılan yapının tabanı altında ele geçen ve atılmış çok sayıda mühür baskısını içeren büyük buluntu grubuyla gerçekten ilişkilendirilebilen tek mühürdür (ayrıntı için bkz. Kat. no. 3-4, 14). İstisnai biçimde, bu mührün bir baskısı da (KH.17.O.671) küçük bir kaba uygulanmış olarak korunmuştur; bu durum, söz konusu mührün depo mallarının kontrolünde fiilen kullanıldığını göstermektedir. Büyük olasılıkla bizzat Karkamış merkezli bir saray atölyesine ait olan yazıtlı silindir, gerek boyutları gerekse işçilik kalitesi bakımından öne çıkmaktadır. Sahne, ayakta duran bir Fırtına Tanrısını betimler. Tanrı, ilâhiliğin simgesi olan boynuzlu yüksek başlığı ve sol elinde tuttuğu şimşek demeti sayesinde tanımlanabilmektedir. Şimşek, geleneksel olarak üç parçalı olmakla birlikte, burada daha çok W biçimli bir form almıştır; bu biçim tanrının adını ifade eden hiyeroglif logogramla (L199 TONITRUS; Hititçede Tarhunna, Luvicede Tarhunza, Hurricede Teššub, Kuzeybatı Sami dillerinde Hadad) uyumludur. Tanrının sağ eli omzuna dayalı bir topuz tutmakta ve kısa eteğinde bir hançer asılıdır. Yukarı kıvrık burunlu ayakkabılar ise tipik Hitit betimleme geleneğini yansıtır. Tanrının karşısında, Büyük Kral yer almaktadır. Büyük Kral, Tanrının huzurunda tüylü (normalde düz, çağdaş bir kraliyet mührü için bkz. Waal 2026: şek. 33.3) bir takke ve uzun, püsküllü bir giysi giymektedir. Sağ kolunu dua jestiyle ileri uzatır, elinin üzerinde bir *ankh*, yaşam sembolü bulunur ve sol eliyle Hitit metinlerinde *kalmuṣ* olarak adlandırılan, yüksek makamını simgeleyen kıvrımlı asayı tutmaktadır. Üzerindeki kanatlı güneş kursu, bu figürün Güneş Tanrısı ile özdeşleştirilmiş olduğunu görsel olarak teyit eder (buradaki kişi Karkamış kralı değil, imparatorudur; bkz. Aro 2022:

516–518, şek. 11.3b,5a; Beyer 2001: 341–347, şek. 60–61). Görsel alanın her iki kenarı örgü bandı (*guilloche*) ile çerçevelenmiş olup, çivi yazılı yazıtın satırları sahneyi bölen bir işlev görmektedir. Hükümdarın arkasında çeşitli dolgu motifleri yer alır; bunlar gerçek bir yazı oluşturmamakla birlikte, sembolik anlam taşıyan bir peyzajı temsil ediyor olmalıdır. Ancak bu unsurların kesin yorumu belirsizdir. Bunlardan bazıları iyi bilinen motiflerdir; örneğin (burada oldukça stilize edilmiş ve iki kez tekrarlanmış, bir diğeri imparatorun sağ elinin yanında görünmektedir) *ankh*, yaşam sembolü (L440–441 VITA; Herbordt 2006: 104, şek. 12) ve imparatorluk dönemi Hitit gliptiğinde sıklıkla kraliyetle ilişkilendirilen rozet motifi gibi (bkz. Dinçol & Dinçol 2008: lev. 6.56b, 7.66b). Buna karşılık, ayrıntılı biçimde işlenmiş yırtıcı kuş (şahin veya kartal), kanatları açık biçimde gösterilmediğinden tanrıça Kubaba'ya işaret ediyor görünmemektedir (krş. L130 AVIS3). X işareti ise 100 sayısının işareti (L399 CENTUM) olabilir. Genel olarak bu motifler, Büyük Kral ile ilişkili esenlik ve/veya güç fikrini çağrıştırmaktadır. Yazıt, hem çiviyazısı hem de Anadolu hiyeroglifleri ile mührün sahibinin adını ve mesleğini vermektedir. Hiyeroglif yazımda adı, *su* (L370)–L392–*li* (L278) dizisi oluştururken, çiviyazısında ^m*Šu-na-DINGIR-Lİ* şeklinde yazılmıştır; bu da adın Sunaili olarak okunmasını kesinleştirir. Sunaili adı, çiviyazılı kaynaklarda ve Oylum Höyük'ten bir metal üçayak mühür üzerinde de belgelenmiştir (Peker 2023a: 131). Karkamış mühründe Sunaili, sadece hiyeroglif yazımda, AULA (L254) “sadık adam/sadık soylu” ünvanını taşımaktadır. Mesleği ise MAGUS/MEDICUS (L135.2) işaretiyle belirtilmiş olup, “hekim” olarak çevrilmelidir. Bu işaretin bir yılan betimi olduğu daha önce önerilmiştir (Dinçol & Dinçol 2008: 68). Gerçekten de bu mükemmel biçimde oyulmuş ve korunmuş mühür üzerindeki MAGUS/MEDICUS (L135.2) işareti dikkatle incelendiğinde, küt burunlu ve boynuz benzeri çıkıntılara sahip formunun bir kuştan ziyade yılanı andırdığı görülmektedir. Bu durum, Yunan şifa tanrısı Asklepios'un yılanlı asası ile olası ve ilgi çekici bir sembolik bağlantıyı akla getirmektedir.

NM, HP

Kat. 2

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.17.O.531 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 2,3; g. 3,5; k. 3,4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu alanı, F.8867 dolgusu (A evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Parçanın arka yüzü, ahşap bir kutunun kenarına uygulanmış olduğunu düşündüren açılı bir ahşap yüzeyin negatif izini göstermektedir. Ön yüzde ise, Hurri dilinde “adam” anlamına gelen Taya adlı prene ait bir silindir ve bir yüzük mühürden elde edilmiş iki mühür baskısı bulunmaktadır. Taya, her iki evrede de belgelenmiş az sayıda prensten biridir ve toplamda üç silindir mühür (C1–3), dört düğme mühür (B1–4) ve dört yüzük mühür (S1–4) kullanmıştır, ayrıca bkz. Kat. no. 6–7 (Peker 2023a: 131–133, no. 22, tablo 3, şek. 22a–n). Silindir mühür (C2; y. 3,2 cm), örgü bandı (*guilloche*) arasında, vurma pozisyonunda betimlenmiş bir Fırtına Tanrısı’nı tasvir eder (aynı mühürden elde edilen diğer baskılarda topuz ve yüksek boynuzlu başlık da görülmektedir). Tanrı, büyük bir balta tutmaktadır (Beyer 2001: 303–304, şek. 33 bu figürü Suriye Ba‘al’ı olarak tanımlar) ve önünde muhtemelen iki başka tanrı figürü yer almaktadır; taçlı ve dikey kıvrımlı kenara sahip uzun, fırfırlı elbise giymiş bir kadın figürü (muhtemelen Halep Hepat’ı) ile yüksek başlıklı, diz hizasına kadar uzanan giysi giymiş ve sağ elinde bir nesne tutan erkek bir figür yer almaktadır. Hiyeroglif yazıt şu şekildedir: *tá-i(a)* AURIGA₂ (DEUS)*ku*+AQUILA = Tanrıça Kubaba’nın arabacısı Taya. Çiviyazılı yazıt ise şöyledir: 1. ^{NA4}KIŠIB 2. ^mTá-’e-e 3. AŠ LUGAL = Kralın (büyük) oğlu Taya’nın mührü. Yüzük mühür (S2), kenarı boyunca zarif bir merdiven motifi taşımakta olup, yukarıda belirtilen ile aynı hiyeroglif yazıtı sahiptir. Diğer mühür baskılarında Taya’nın vezir ünvanını da taşıdığı görülmektedir; bu durum, onun kült görevlerine ek olarak diplomatik ve ticarî sorumluluklar da üstlendiğini göstermektedir.

CDO, NM, HP

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.19.O.304 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 5,1; g. 3,5; k. 3,4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, Mühür Evi, F.8867 dolgusu (A evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Kat. 3

Mühür Evi'nin en alt tabakasındaki (A evresi) bir birikintide bulunmuş, büyük ve neredeyse tamamen korunmuş mühür baskılı bir kil parçadır. Yapının batı kesimindeki taban ve duvarların altında yer alan, baskılı ve baskısız toplam 547 mühürleme barındıran birikinti, terk edilmiş bir arşivdir. Bu arşiv, açık ve kapalı bölümlerden oluşan bir yapı katmanıyla kapatılmış olup büyük ölçüde yapının batısındaki avludan olmak üzere, 153 mühürleme daha bulunmuştur (B evresi). Arka yüzde, pürüzsüz yüzeyli, yuvarlatılmış bir nesnenin (bir demet) etrafına sarılmış iki ipin bıraktığı negatif izler görülmektedir. Ön yüzde ise, çentikli bir bordürle çevrelenmiş hayvan betimi olmayacak yuvarlak bir damga mührü (çap 1,7 cm) ait dört baskı bulunmaktadır. Mühür sahibinin adını oluşturan hiyeroglifler *sà* (L104 = CAPRA₂)+*US* (L421)-*ka* (L434)-CERVUS₂ (L102.1)-*t[i?]* (L90) dizisi olup Şauşga-Runtiya şeklinde okunabilir. Herhangi bir ünvan veya meslek belirtilmemiştir. Şauşga-Runtiya adı hem çiviyazılı hem de hiyeroglif kaynaklarda belgelenmiştir (Laroche 1966: 1144; Herbordt 2005: 271); ancak Karkamış'taki bu kişiyi şimdiye kadar belgelenmiş şahıslardan biriyle eşitlemeye yetecek kadar kanıt bulunmamaktadır.

CDO, NM, HP

Tanım

Peker 2023a: 130, no. 17, şek. 17, tablo 1

Kaynakça

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.20.O.160 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 3,4; g. 8,8; k. 1,9 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Merkez Alanı, Mühür Evi, F.10825 dolgusu (B evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Kat. 4

Tanım

Kapı mühürlemesi olarak kullanılmış büyük, konik biçimli, mühür baskılı bir kil topağın yarısıdır. Mühür Evi'nin batısındaki avlunun üzerindeki dolgu tabakasında bulunmuştur (aynı dolgudan Kat. no. 5 ve 8 de gelmektedir). Duvara sabitlenmiş ahşap bir silindir pimin (çap 3 cm) üzerine uygulanmış ve koninin iç yüzünde görülen negatif izlerden anlaşıldığı üzere kapıya yerleştirilmiş bükümlü bir ip ile üç/dört tur bağlanmış (ip çapı 0,4 cm) büyük kil topağı, bir kapıyı -muhtemelen depoya açılan ana giriş kapısını- emniyete almak için kullanılmıştır. Tabanı düzdür ve büyük olasılıkla kil parçasının bastırıldığı duvar sıvasından kaynaklanan çok ince taneler içermektedir (tamamlanmış örnek için aI grafiğine bkz.). Parçanın ön yüzü, aynı silindir mühürle uygulanmış yedi baskıyla tamamen kaplıdır; bu baskılar dijital olarak birleştirilerek neredeyse bütünüyle yeniden oluşturulabilmektedir (bkz. Peker 2023a: 133–134, no. 26, şek. 26b, tablo 4; burada mührün sahibine ait Karkamış'taki tüm gliptik kanıtlar listelenmiştir). Mühür, Hitit motiflerinin, daha çok Suriye'ye özgü bir teknik olan silindir mührün kesintisiz alanına uyarlanmasıyla, hacim ve ayrıntılara büyük özen gösterilerek, Karkamış saray üslubunda kazınmıştır. Çok boynuzlu başlık ve kısa etek giyen Fırtına Tanrısının, sağ elinde vurma pozisyonunda bir topuz, sol elinde ise üç parçalı yıldırım vardır ve üzerinde durduğu boğanın ağzında bir tasma bulunmaktadır. Tanrının önünde, her biri tasmalı sırasıyla bir aslan ve bir yaban keçisi üzerinde duran iki figür daha yer almaktadır. Bunlar, kanatlı güneş kursu altında, uzun giysili ve *kalmuş*

taşıyan bir Büyük Kral (krş. Kat. no. 1) ile sağ bacağı açık etekli, tek boynuzlu başlık takan ve çok dikenli bir balta tutan, Šarruma olması muhtemel bir tanrıdır (balta için bkz. Beyer 2001: 335–336, şek. 55 ve şek. 98). Sahne iki guilloche (giyoş) ile çerçevelenmiştir ve bunların üzerinde, orijinalinde mührü sabitlenmiş metal (muhtemelen altın) bir başlığın bıraktığı oluk izleri görülmektedir (mührün yüksekliği 3,2 cm, başlıklarla birlikte 3,7 cm’dir). Adı hem hiyeroglif hem de çiviyazısıyla yazılmış olan mühür sahibi Zinni’dır (Hurrice kökenli isim Zinni, aynı arşivde adaşı olan başka bir kişiden ayırt edilmesi için adındaki I ile belirtilmiştir) ve kariyerini kurgulayabileceğimizi düşünüyoruz: en alt tabakada (A evresi) iki düğme ve üç yüzük mühür baskısında yalnızca BONUS₂ VIR₂/VIR₂ “(varlıklı) (soylu) adam” ünvanını taşımaktadır, çalışma hayatının daha sonraki evresinde, yani üst tabakaya (B evresi) ait mühür baskılarında ise, iki silindir mühür baskısında BONUS₂ VIR₂ ünvanına ek olarak SIGILLUM.DOMINUS “mührün beyi”, LÚ KIŠIB “mühür adamı/görevlisi” ve AGRIG ŠÁ LUGAL “kralın deposunun yöneticisi” mesleği görülmektedir. Buradaki baskı, hiyeroglif ile BONUS₂ VIR₂ *zi/a-ni* SIGILLUM.DOMINUS, çiviyazısıyla ise 1. ^{NA4}KIŠIB 2. ^m*Zi-in-ni* 3. LÚ KIŠIB AGRIG ŠÁ LUGAL yazıtlarını taşımaktadır. Teslim alma merkezinin (E₂.^{NA4}KIŠIB, ‘mühür evi’ = depo) sorumlusu (lú AGRIG) ise, dini törenler, tapınak giderleri, tapınak personeli, askeri teçhizat ve diğer harcamalar için malzemeleri dağıtmakla yükümlüydü (Gates ve Peker 2025: 48).

CDO, NM, HP

Kat. 5

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.20.O.99 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 5,7; g. 4,0; k. 2,4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Merkez alanı, Mühür Evi, F.10825 dolgusu (B evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Mühürleme, ilk başta bir kabın ağız kenarı ve boyun kısmına uygulanmış olup en az üç tur ip ile bağlanmış bir kumaş parçası ile kapatılmıştır. Mühürlemenin ön yüzünde, iki farklı silindir mührre ait üç baskı bulunmaktadır. Bir örgü bandı (*guilloche*) ve çiviyazısıyla yazılmış bir ismin başlangıcını (Aza...) gösteren baskı çok az korunmuştur. Diğer baskı (y. 3,3 cm), örgü bantları (*guilloche*) arasında özenle işlenmiş ve düzenlenmiş figürleriyle Karkamış gliptik atölyesi ürünüdür. Alanın sol kısmı tam olarak korunmamıştır; ancak ana tanrı burada yer alır. Korunmuş vurma pozisyonundaki topuzlu bir kol ve buna eşlik eden çiviyazılı yazıt nedeniyle bu tanrının Fırtına Tanrısı olduğu anlaşılmaktadır (eğik boyunlu iki Dağ Tanrısı üzerinde durmaktadır). Tanrının önünde, kanatlı güneş kursu altında Büyük Kral yer almakta; onun arkasında ise Nergal veya Karhuha olması muhtemel, tek boynuzlu başlık takan, yay ve mızrak taşıyan bir tanrı figürü bulunmaktadır (bkz. Marchesi ve Marchetti 2019: 528–529, not. 26). Her iki figür de diz çökmüş birer cin üzerinde durmaktadır. Yazıt (diğer mühürlemelerden de tanınan) hiyeroglif yazıyla şu şekilde okunmaktadır:]-*pari-ki-sà* AULA = Sadık (soylu) adam A]barikisa; çiviyazısıyla ise: 1. ^N[^AKIŠIB] 2. ^mA-ba-r[i-... ^L]ÜD[UGUD?] = Abar[ikisa], yük[sek görevli]nin m[ührü]. İsmi ilk kısmı, yerel bir Hurri tanrısı olan Abari ile oluşturulmuştur.

CDO, NM, HP

Peker 2023a: 127, no. 2, şek. 1; s. 128, no. 4, şek. 3; tablo 1

Kaynakça

6

7

Mühür Baskılı Mühürlemeler

Kat. 6
7

Kazı no.: KH.20.O.78 (Gaziantep)

Ölçüler: u. 3,3; g. 2,0; k. 1,3 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Merkez Alanı, Mühür Evi, F.10826 dolgusu (B evresi)

Kazı no.: KH.20.O.17 (Gaziantep)

Ölçüler: y. 4,7; g. 3,8; k. 2,0 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.4353 dolgusu

Yapım Malzemesi: Kil

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Aynı damga mühürle uygulanmış iki farklı mühürleme söz konusudur. İlki, Mühür Evi'nin batısındaki avlunun üzerindeki dolguda bulunmuş iki baskı taşıyan küçük bir mühür baskılı olup muhtemelen bir kabın boyun kısmına uygulanmıştır. İkincisi, üst kısmı neredeyse düz ve damgalı bir tıpadır. Üst kenarlarında da beş mühür baskısı bulunur ve alt kısmı kare kesitlidir. Yuvarlak mühür, Prens Taya'nın ikinci düğme mührüdür (B2, bkz. Kat. no. 2), aslına sadık onarılmış hâliyle çapı 3,4 cm'dir (2,5 iç yuvarlak + 0,45 çerçeve): Betimde, iki dağ zirvesi üzerinde, tasmalı bir geyik üzerinde duran ve sağ omzuna dayalı bir topuz ile sol kolunda çok dikenli bir sapı olan bir balta tutan Geyik-tanrı ve (bkz. Beyer 2001: 330–331, şek. 51) önünde betimlenmiş sağ elini dua jestiyle kaldırmış tapınan bir figür bulunur. Üslup ve malzeme bütünüyle Anadolu'ya özgüdür. Yazıt şu şekildedir: *tá-i(a)* AURIGA₂ (DEUS)*ku*+AQUILA = Tanrıça Kubaba'nın arabacısı Taya; bu, kentin koruyucu tanrıçasıyla ilişkili törensel bir meslektir.

CDO, NM, HP

Tanım

Peker 2023a: şek. 22c

Kaynakça

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.20.O.98 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 4,9; g. 2,9; k. 2,0 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Merkez Alanı, Mühür Evi, F.10825 dolgusu (B evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Kat. 8

Tanım

Orta boyutlu bir çuval mühürlemesi olup Mühür Evi'nin batısındaki avlunun üzerindeki dolguda bulunmuştur (B evresi). Parçanın arka yüzünde, muhtemelen ip ile bağlanarak kapatılmış deri bir çuvala ait olan kıvrımların negatif izleri kırık kesit boyunca izlenebilmektedir. Ön yüzü, aynı yüzük mühürle kısmen üst üste binecek şekilde sekiz kez mühürlenmiştir. Sahibinin adını ve mesleğini veren hiyeroglifler, merdivenşeritle çevrili oval alan içinde dikey eksen boyunca, ayrıca sağına ve soluna yerleştirilmiştir: *tá* (L29)-*ki* (L446)-*SARMA* (L80) / *SCRIBA* (L326) / *BONUS*₂ *SCRIBA* = Taki-Şarruma, kâtip, varlıklı kâtip. Bu kişinin, Hattuša ve Ugarit'te belgelenen prens Taki-Şarruma ile aynı kişi olması mümkündür (Laroche 1966: 1209; Herbordt 2005: 228 ve 176; Dinçol ve Dinçol 2008: 272); bu durumda söz konusu mührün, onun "Baş Kâtip" olmasından öncesine ait olduğu varsayılabilir.

CDO, NM, HP

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.20.O.195 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 5,9; g. 3,5; k. 1,3 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Merkez Alanı, Mühür Evi, F.10826 dolgusu (B evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Kat. 9

Mühürleme, parçanın arka yüzünde görülen büyük burulmuş halatlara ait negatif izlerin de gösterdiği üzere büyük bir kaba uygulanmıştır ve Mühür Evi'nin batısındaki avlunun üzerindeki dolguda bulunmuştur. Mühürlemenin ön yüzünde, aynı yuvarlak damga mührre ait, kısmen üst üste binmiş yedi baskı bulunmaktadır. Mühür sahibinin adını veren hiyeroglifler, iki basit çizgi arasında, stilize edilmiş yaşamsembollerinin(bkz.Kat.no.1)veüçgenlerindönüşümlüolarakkullanılmasıyla oluşturulmuş bir çerçeve ile çevrelenmiştir ve şu şekilde okunmaktadır: *ti* (L90)-*li* (L278)-*SARMA* (L80) = Tili-Şarruma. Ünvanı veya mesleği belirtilmeyen bu şahıs, çiviyazılı ve hiyeroglif kaynaklarda şimdiye kadar belgelenen adaşlarından farklı biri olmalıdır (Laroche 1966: 1326; Herbordt 2005: 275).

CDO, NM, HP

Tanım

Peker 2023a: 133, no. 23, tablo 1, şek. 23

Kaynakça

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.21.O.460 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 3,1; g. 2,1; k. 1,9 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, Mühür Evi, F.11576 dolgusu (B evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Kat. 10

Tanım

Mühür Evi'nin doğu odasından bulunmuş, üst kısmında ip için bir delik bulunan, damla biçimli, eksiksiz bir asma mühürlemedir; ip, kil kütlelerinin içine gömülerek sabitlenmiştir. Konik, piramit, damla ve silindir biçimli asma mühürlemeler (literatürde bulla), başlıca Anadolu'daki Hitit ile bağlantılı merkezlerden bilinmekte olup (bkz. Kat. no. 26), yazılı belgelere ince ipler aracılığıyla tutturulmuşlardır (Herbordt 2005: 33–34, şek. 18.a–b; Waal 2023: 138–142). Mühürleme, bir yüzünde ve tabanında, sahibinin adını taşıyan aynı yüzük mührü ait dört baskı sunmaktadır; Piradu, hem çiviyazısı hem de hiyeroglif yazıyla, sırasıyla [*pi/pi*]-*ra-du* ve *pi* (L66)+*ra/i* (L383)-*tu* (L88) şeklinde ve ünvanı AULA (L254) “sadık (soylu) adam”, muhtemel mesleği MAGNUS⁷.X⁷ ile birlikte verilmiştir. Orta Assur kaynaklarında muhtemelen Hurrice kökenli olan Piradu adı yaygın olmakla birlikte, Emar'da iki belgede anılan Mutri-Teşub'un (Beyer 2001: 136, B46, Msk 73.1019; Arnaud 1986: 261, Msk 7441) aslında tek ve aynı kişi olması durumunda, burada da aynı kişinin söz konusu olduğu düşünülebilir. Çünkü belgelerden birinde Piradu adı geçerken, diğerinde Ewri-Teşub adı anılmaktadır; bu kişi, hem Karkamış'tan (Sunaili ve Zinni I ile birlikte; bkz. Kat. no. 1, 4; ayrıca Peker 2023a: 128 no. 7, şek. 6–7) hem de Emar'dan (Beyer 2001: 56–57, A14) mührü bilinen bir kâhindir.

CDO, NM, HP

Peker 2023a: 130, no. 14, şek. 14

Kaynakça

Kat. 11

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.17.O.89 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: y. 3,6; g. 5,2; k. 2,4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.8051 dolgusu

Tarih: MÖ 13. veya 12. yy. (Geç Tunç Çağı IIB veya erken Demir Çağı I)

Tanım

Mühürleme, Geç Tunç Çağı IIB ve Erken Demir Çağı I tabakalarını kesen bir Demir Çağı II çukurunun (P.8050) dolgusunda bulunduğundan, stratigrafik yöntemlerle kesin olarak tarihlendirilememektedir ancak hemen İmparatorluk sonrasını izleyen bir evreye ait olması muhtemeldir. Mühür yaklaşık 5 cm çapında, muhtemelen belirgin biçimde dışa dönük ağızlı küçük bir testinin boyun ve ağız kenarına uygulanmıştır. Kabın ağzı muhtemelen ince ipliklerden yapılmış, seyrek dokuma bir tül kumaş parçası ile örtülmüş ve çapı yaklaşık 0,2 cm olan iki sıra ip ile bağlanmıştır. Bu bağlama düzenine ait negatif izler, mühürlemenin kırık kesiti boyunca izlenebilmektedir. Ön yüzde, sahibinin adını veren Anadolu hiyeroglifleriyle kazanmış aynı yüzük mühre ait iki baskı bulunmaktadır: *i(a)* (L209) - *zi/a* (L376) - *tá* (L29); şimdiye kadar belgelenmemiş isim Iz(z)ita şeklinde okunabilir. Söz konusu mühür, bezemesiz oluşu ve işaretlerin basit doğrusal bir düzenle yerleştirilmiş olması nedeniyle, Kat. no. 2, 8 ve 10 gibi MÖ 13. yüzyıla tarihlenen yüzük mühür örneklerinden ayrılmakta olup biraz daha geç bir döneme, genel olarak MÖ 13. yüzyılın sonları ile MÖ 12. yüzyılın ortaları arasına tarihlendirilebilir (ikinci durumda Kat. no. 24–30 ile çağdaş olacaktır).

CDO, NM, HP

Peker 2020: 318–319, şek. 5

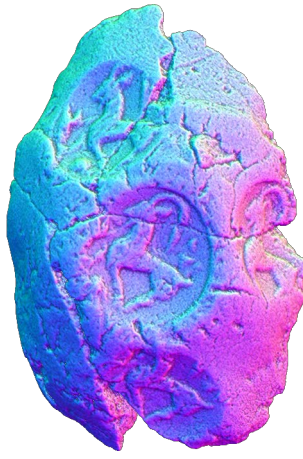
Kaynakça

1

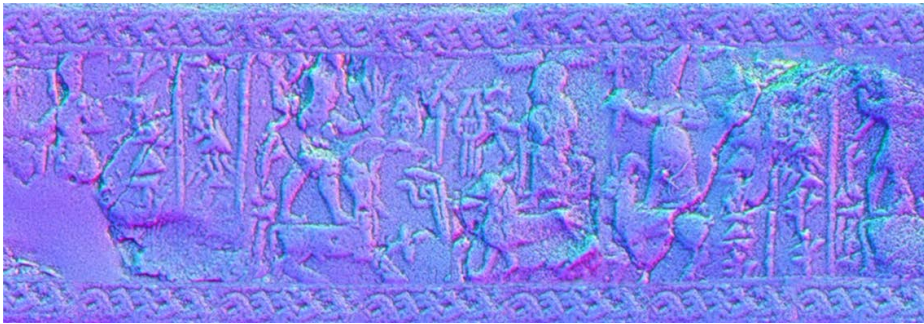
2

3

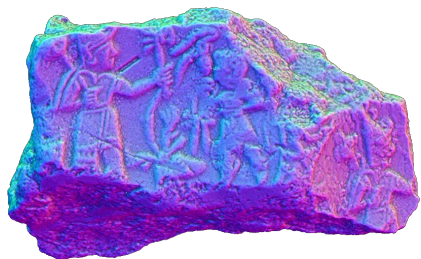

5

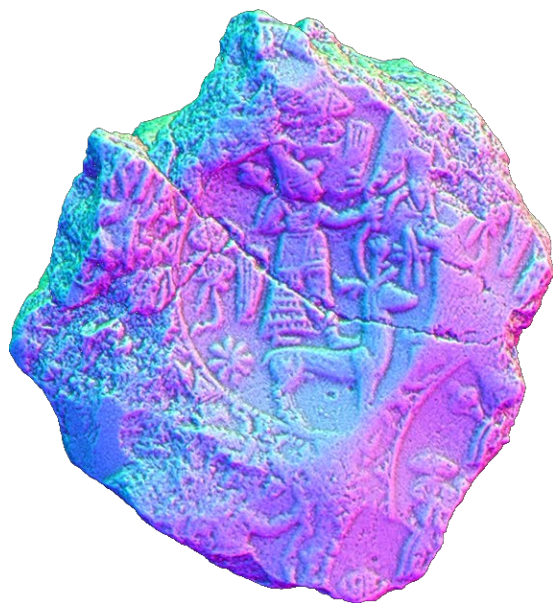

4 (birleştirilmiş tasvir)

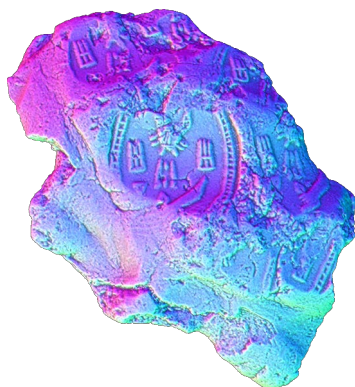
ölçeklendirilmemiştir

6

7

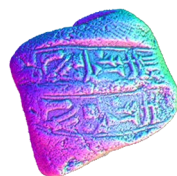
8

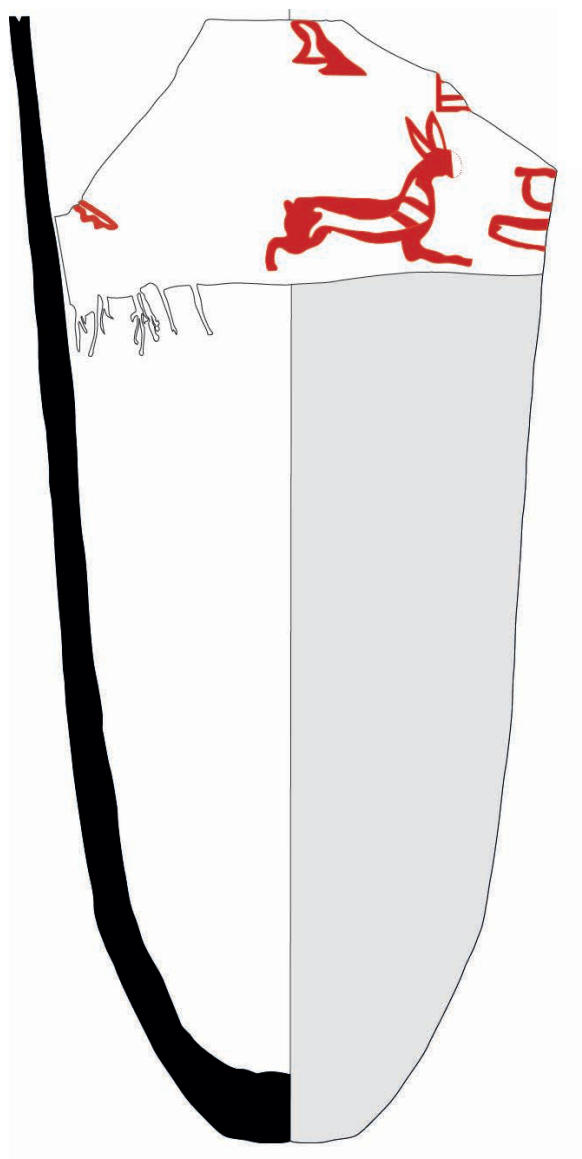
9

10

11

Boyanmış Hiyeroglifli Küp

Kazı no.: KH.21.O.735 / KH.21.P.579/56 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: maks. çap 24; cidar k. 1,3; taban çapı 5,2; y. 46 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Kuzey Alanı, F.12300 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy. sonu (Geç Tunç Çağı IIB)

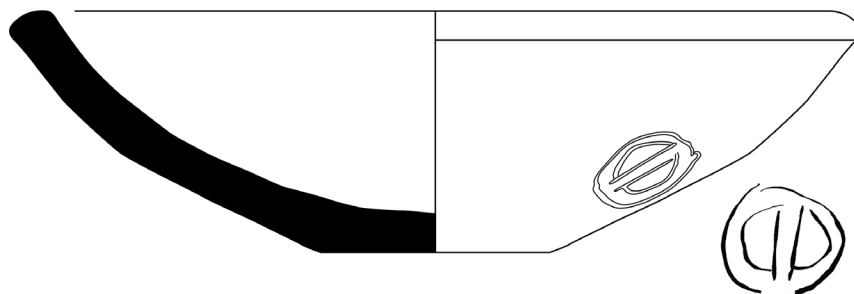
Tanım

Burada betimlenen küpün alt kısmı, Mühür Evi'nin kuzeybatısında yer alan bir yolun (L.12301) üzerinde, aynı tarihe ait çok sayıda kırık seramikle birlikte atılmış durumda ele geçirilmiştir. Bu yol dolgusu, iki adet aşınmış mühür (biri Kat. no. 19) ve çok sayıda hayvan kemiği ile ilişkilidir; bu durum antik yol dolguları için oldukça tipiktir. Küpün üst kısmı eksiktir ve ilişkili diğer kaplar da kırıldıktan sonra atıldıklarını gösterir biçimde bütün değildir. Bu durumu, üzerinde hiyeroglif DEUS işareti bulunan çok sayıdaki kâse de doğrulamaktadır (bunlar arasında Kat. no. 13–14 bulunur). Küpün bu taban parçası (küçük düz tabanlı), Hitit yerleşimlerinde yaygın olarak görülen tipik bir forma ait olmalıdır: dar ve uzun boyunlu, tek kulplu bir küp (Mielke 2022: şek. 13.2 alt 3; 13.7 alt 6 ve s. 684). Bu tür kaplar, bu örnekte olduğu gibi oldukça büyük boyutlara da ulaşabilmektedir (Schoop 2009: 152, şek. 13.1; 2011: 253, şek. 4.3; burada depolama amaçlı kullanılan “drab ware/bezemesiz açık kahverengi çanak çömlek” sınıfı içinde değerlendirilmektedir). Karkamış örneğinin sıvı (örneğin şarap) mı yoksa kuru ürünler mi içerdiği kesin olarak söylenemez. Kap, düşük yoğunlukta küçük mineraller ve bitkisel katkı içeren bir hammedeye sahiptir; rengi Munsell kodlarına göre 7.5YR 5/4 ve 2.5Y 5/1 olarak tanımlanabilir. Yüzeyi perdahlı kabın orta bölümü beyaza boyanmış, bu alanın üzerine kırmızı renkte hiyeroglifler uygulanmıştır; bu özellik tamamen benzersizdir. Yazıtın içeriği son derece dikkat çekicidir. Yazıtta bir şahıs adı, ...patu (“Şehir yöneticisi”

([UR]BS.LEPUS) ünvanı ile birlikte [...] -*pa* (L334) -*tu* (L89) yazılmıştır. Bu ünvan, çiviyazılı kaynaklarda belgelenmiş Sümerce MAŠKIM.URU^{KI} logogramı ile eşdeğer kabul edilebilir (bkz. Peker 2023a: 134; Pecchioli Daddi 1982: 447–449). Ayrıca, LEPUS işaretinin üzerinde yer alan *li* (L278?) ve en solda bulunan *a* (L450) gibi daha az net bazı hiyeroglif işaretler de mevcuttur. Bu yönetici — aynı ünvanın Demir Çağı II'ye tarihlenen tunç bir mühürde de görülmesi (Kat. no. 34) dikkate alındığında — ya Karkamış'ta, kral tarafından kendisine verilmiş belirli yetkilerle görev yapmış olmalı ya da Karkamış Krallığı sınırları içindeki başka bir merkezde bulunmuş olmalıdır. DEUS işaretli kâseler (Kat. no. 13-14) ve, -ilk olasılığın geçerli olması hâlinde bu boyalı küp de- kamusal bir kuruma ait olmalıdır. Bu kurumun, Geç Tunç Çağı II döneminde inşa edilmiş ve sırasıyla Fırtına Tanrısı ile (muhtemelen) Nikarawa'ya adanmış, A ve B alanlarındaki iki yakın tapınakla ilişkili olması muhtemeldir (bkz. Marchetti 2016a).

NM, HP

*

Kat. 13

Yazıtlı Kâse

Kazı no.: KH.24.O.501 / KH.24.P.93/1 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: çap 21; cidar k. 0.9; taban çapı 5,4; y. 6 cm

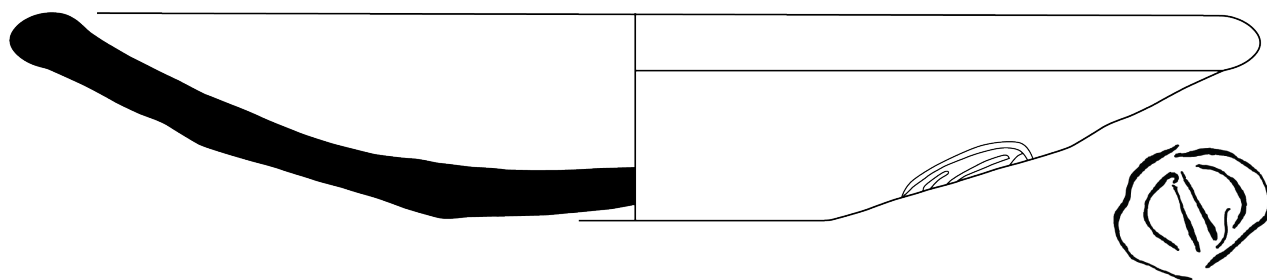
Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Kuzey Alanı, F.13981 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Kâse, form olarak Kat. no. 14'e benzetmekle birlikte daha derin bir profile sahiptir. Hammaddesi kalitelidir ve açık renklidir (10YR 8/3). Dış yüzeyi, pişirme öncesinde kazınmış bir hiyeroglif DEUS işareti dışında işlenmemiş ve bezemesizdir. Benzer örnekler, Hattuša'daki çağdaş tabakalarda (Gruber 2017: 106, lev. 157.1–11) ve Kuşaklı-Şarişsa'da (Mielke 2006: 117–118) belgelenmiştir. Bezemesiz tabaklar ve sığ kâseler -çoğunlukla "Drab Ware" olarak adlandırılan grup- İmparatorluk Dönemi Hitit seramik repertuarının tekrar eden unsurlarıdır. Orta Anadolu'daki çeşitli yerleşimlerde (Henrickson 2002: 126; Schoop 2003: 172–174) ve Hitit denetimindeki bölgelerde (Horowitz 2015: şek. 7.5: 6) belgelenmiştir. Hızlı üretim ve geniş çaplı dolaşıma elverişli olan bu yalın kaplar, sivil ve askerî görevlilere malların yeniden dağıtımından sorumlu örgütlü bir Hitit idaresinin varlığıyla ilişkilendirilmiştir (Peker 2020: 318). Geç Tunç Çağı boyunca Anadolu'da, pişirme öncesi ve sonrası uygulanmış kazıma bezemelere ilişkin gelişmiş bir tipoloji belgelenmiştir (Glatz 2012). Örneğin, Kilikya'da bezemesiz kaplarla birlikte görülen çömlek işaretlerinin varlığı, yerel çömlekçilerin profesyonelliğine dair bir gösterge olarak yorumlanmıştır (Gates 2001). Kazınmış hiyeroglif işaretlerin varlığı ise, seramik buluntu grubunun doğrudan kurumsal bir bağlantıya sahip olduğuna işaret eden uzmanlaşmanın bir göstergesidir (bkz. Kat. no. 14; ayrıca krş. Schachner 2024: şek. 246–247, 249–250).

GG, HP

Yazıtlı Kâse

Kazı no.: KH.21.O.670 / KH.21.P.579/11 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: çap 24; cidar k. 0,7; taban çapı 7,4; y. 4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Kuzey Alanı, F.12300 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Yuvarlatılmış ağız kenarına sahip bu sığ ve bezemesiz kâse, görece kaba bir üretim sergilemektedir. Açık krem/açık kahverengimsi hammadde (10YR 6/3), dış yüzeyde belirgin biçimde görülebilen orta boyutlu sık mineral ve saman katkıları içermekte olup, dış yüzey kısmen perdahlıdır. Kabın alt bölümüne, pişirme öncesinde çömlek işareti benzeri bir işaret kazınmıştır; bu işaret, tanrıyı ifade eden hiyeroglif DEUS işaretidir. Karkamış'ta, C Doğu ve C Kuzey alanlarının Geç Tunç Çağı II tabakalarında (Mühür Evi'nin içinde ve dışında) aynı işareti taşıyan toplam 48 kâse ele geçirilmiştir (bkz. ayrıca Kat. no. 13). Bu kâse, aynı şekilde kazınmış çok sayıda örnekle birlikte, A ve B alanlarındaki, o dönemde inşa edilmiş iki tapınağa yakın konumda yer alan L.12301 numaralı yol üzerinde parçalanmış halde bulunmuştur. Ayrıca Kat. no. 12 ve 19 da bu yolda bulunmuştur (bkz. Marchetti 2016). Ön değerlendirmemize göre, bu işaretli kaplar, yakınlardaki kutsal alan(lar) ile bir tür ekonomik bağlantıya işaret etmektedir. İlginçtir ki, DEUS işaretinin kaplar üzerinde kullanımı yalnızca Karkamış'ta belgelenmiştir; buna karşılık Geç Tunç Çağı II'ye tarihlenen Kinet Höyük'te MAGNUS.DOMUS/saray ve SPICA/tahıl işaretleri görülürken (Gates ve Peker 2025), Hattuša Yukarı Şehir'deki tapınak alanından REX/kral, DOMUS/ev ve SPICA/tahıl işaretleri bilinmektedir (Parzinger ve Sanz 1992: lev. 73.162–168; Herbordt ve von Wicked 2021: lev. XXVI.1–4).

GG, HP

*

Kat. 15

Yazıtlı Küp Parçası

Müze Kayıt no.: KH.17.O.266 / KH.17.P.807/34 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: y. 15,5; cidar k. 1,1; g. 12,2 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, Mühür-Evi, F.8851 dolgusu (B evresi)

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

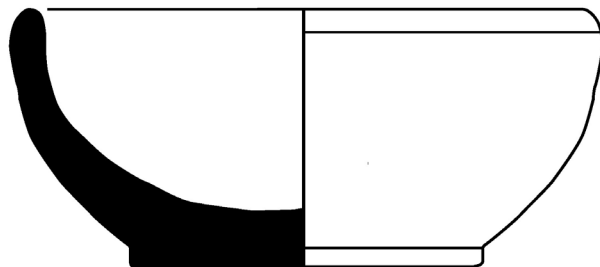
Tanım

Kulplu bu parça, orijinal hâliyle bir depolama veya taşıma küpüne veya daha düşük bir olasılıkla büyük bir testiye ait olmalıdır. Ağız kenarı gibi ayırt edici unsurların bulunmaması, kesin örneklerin belirlenmesine imkân vermemektedir, ancak bu tür kaplar Hitit yerleşim özelliklerinde standart bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Parzinger ve Sanz 1992: lev. 13.5; Schoop 2011: 253; Mielke 2022: şek. 13.2, 3). Dış yüzey, açık kahverengimsi/açık taba rengi hammadde (10YR 5/2) üzerinde açık beyazımsı bir kaplama veya ince boya tabakası göstermektedir. Bu örnekte, kabın pişirilmesinden önce yüzeye kazınmış olan DEUS işareti, nadiren belgelenen bir konumda, kulpun alt ucunun altında yer almaktadır (Mielke 2006: lev. 84). Nitekim kazınmış DEUS işaretli seramik eserler arasında kapalı forma sahip tek örnektir, diğer tüm örnekler açık kâselerdir. Kulplar sıklıkla damga mühürlerle işaretlenmiş olduğundan, bu uygulama söz konusu geleneğin bir varyantı olarak değerlendirilebilir (Gates ve Peker 2025: 42, şek. 8; Herbordt ve von Wickede 2021: lev. XXVI.5–6). Parça, idarî yapının ikinci kullanım evresine ait olarak, Mühür Evi'nin bir odasında (L.8857), bir mühür baskısı ile birlikte bulunmuştur (Peker 2020: 317–318, şek. 2).

GG, HP

Peker 2020: 318, şek. 3-4

Kaynakça

Minyatür Kâse

Kazı no.: KH.20.P.178/1 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: çap 8; cidar k. 0,6; taban çapı 4,5; y. 3,6 cm

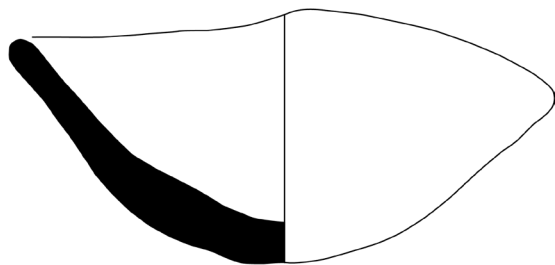
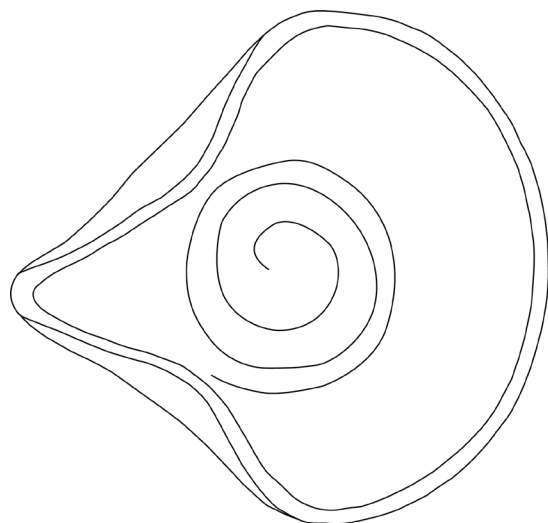
Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Merkez Alanı, F.11104 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Bu minyatür yarıküresel kâsenin morfolojik ve teknolojik özellikleri, onun kronolojisi ve işlevini gösteren unsurlardır. Kap çark yapımıdır, ancak tabanı kabaca ip kesimiyle ayrılmıştır ve düzeltilmemiştir; bu durum düzensiz bir taban oluşmasına yol açmıştır. Hammadde kırmızımsı renktedir (5YR 7/4) ve orta boy kum içermektedir; yüzey ise perdahsız ve sadedir. Bu unsurlar, kabın Kuzey-Orta Anadolu'daki çeşitli yerleşimlerde belgelenmiş Hitit geleneğine ait Geç Tunç Çağı II seramik üretimi içine yerleştirilmesine olanak tanımaktadır (Parzinger ve Sanz 1992: lev. 6.9–20; Glatz 2009: şek. 2.1; Mielke 2006: lev. 80.9–10; Mielke 2022: şek. 13.2, 15). Kap, Kuzey Suriye'de de bulunan el yapımı veya kalıpla üretilmiş tabaklar ve tek kulplu küçük testilerle birlikte, minyatür kaplar sınıfının bir parçası olarak değerlendirilmekte olup (Horowitz 2015: 169–171), adak ve şölen törenleriyle ilişkilendirilmiştir (Glatz 2015: 196). Örneğin, bu özgün kaplara ait yığınlar Hattuša'daki "kutsal havuzlar" ve tapınak yapılarında bulunmuştur (Schoop 2011: 247–249; ayrıca bkz. Schoop 2009: 155, şek. 13.2-3).

GG

Kandil

Müze Kayıt no.: KH.21.P.79/2 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: y. 7 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, Mühür-Evi, F.11594 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Kandiller, yerleşim yerleriyle ilişkili yerlerin araştırılması sırasında yaygın olarak ele geçmekte olup, kökenine ve dönemine bağlı olarak farklı biçim ve boyutlarda olabilmektedir. Bu kandil ve tıpatıp aynı olan bir diğeri, Mühür Evi'nin doğu kesimindeki bir bira küpünün içinde bulunmuştur. Yavaş çark üzerinde fitil tekniğiyle üretilmiş kandil, üç yapraklı yonca şeklinde sıkıştırılmış basit bir ağız ve yuvarlak bir tabana sahiptir. Hammaddenin koyu kırmızımsı rengi (2.5YR 6/6), düşük bir pişirme sıcaklığına ($\pm 500^{\circ}\text{C}$) işaret etmektedir; bu uygulama, ateşle ve/veya yüksek ısı kaynağıyla temas edebilmesi için yeterli esnekliği sağlamak amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır. Genel olarak hammadde oldukça iri tanelidir ve karışımına tutarlı bir oranda (%10–20 arasında) kum/kum taşı eklenmiştir. Ağız kenarının her iki yanında, zeytinyağı veya yağ yakıtı içine yerleştirilen fitillerin bulunduğu alanlarda yoğunlaşan bir miktar yanık izi, kandilin görece kısa süre kullanıldığını gösteriyor olabilir. Sade tasarımıyla bu kandil tipi, yüzyıllar boyunca hem Kuzey (Pucci 2019: 250–251) hem Güney Levant'ta (Koch vd. 2025) son derece yaygın ve popüler olmuştur.

GG

Kat. 18

İki Yüzü Dışbükey Damga Mühür

Müze Kayıt no.: 6968 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Kırmızı taş

Ölçüler: çap 2; k. 1,3 cm (delik çapı 1 cm)

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Kırmızı taş yapılmış iki yüzü dışbükey mührün her iki yüzü de merdiven motifiyle çerçevelenmiş ve mühür sahibinin adını veren aynı Anadolu hiyeroglifleriyle kazınmıştır. Aynı merdiven motifi, delikli mührün yan yüzünü de süslemektedir. Yazıt şu şekilde okunmaktadır: $BONUS_2 VIR_2 \times 2 wa/i-sa-i(a) = Wasaya, varlıklı adam$. Bu ad şu ana kadar başka bir yerde belgelenmemiştir; ancak etimolojik olarak Luwice wasa- “iyilik, lütuf” sözcüğünden türemiş olmalıdır. Bu nesnenin bulunduğu yerin niteliklerine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır; ancak kullanılan ünvan ve bezeme türü, mührü kesin olarak İmparatorluk Dönemi’ne tarihlendirmektedir (krş. Dinçol ve Dinçol 2008: kat. no. 161–167, lev. 15–16, 174–178, lev. 17).

HP

Dinçol 1983: 206, 237–238, kat. no. 27, lev. 27

Kaynakça

İki Yüzü Dışbükey Damga Mühür

Kazı no.: KH.21.O.500 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Steatit

Ölçüler: çap 3,0; k. 1,1; delik çapı 0,4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Kuzey Alanı, F.12300 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy. (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Bu bütün durumda, delikli ve iki yüzü dışbükey mühür, Mühür Evi boyunca uzanan L.12301 numaralı yolun üzerindeki bir moloz tabakasında, bir silindir mühür (KH.21.O.501), DEUS işaretli on üç kâse parçası (örneğin Kat. no. 14) ve boyalı bir *pithos* (Kat. no. 12) ile birlikte bulunmuştur. Mührün bir yüzü İmparatorluk Dönemi'ne özgü basit bir merdiven motifliyle çerçevelenmiş ve mühür sahibinin adı Anadolu hiyeroglifleriyle kazınmıştır (bkz. Kat. no. 18). Adı oluşturan hiyeroglifler *wa/i*[?] (L439; orta çizgisi olmayan ve altı açık kareler), *-ni*[?] (L411; açık uçlarda beklenmedik noktalar), *-ti*[?] (L90?; daha uzun bir ayak bileğiyle) ve *-*a*[?] (L450) dizisini oluşturmaktadır. Bu dizi son derece ihtiyatlı biçimde Awa/initi olarak okunabilmektedir; ancak bu ad başka bir yerde tespit edilmemiştir. *ti* (L90?) işareti dışındaki tüm hiyeroglifler ya eskiz niteliğinde ve alışılmadık biçimde işlenmiştir ya da bilinmeyen işaretlerdir. Mührün diğer yüzünde, sivri burunlu ve küt kesilmiş saçlı tapınan (?) bir figürün eskiz halinde betimi yer almaktadır. Figür, kolları uzatılmış biçimde hafifçe öne eğilmiş, bacaklar geniş ve yukarı kıvrık ayaklarla gösterilmiştir. Etrafı sadeleştirilmiş ve düzensiz bir merdiven motifliyle çerçevelenmiştir. İkonografik benzerleri, Hattuša'daki Nişantepe mühür deposundaki mühür baskılarından bilinen pelerinli tapınan figürler (Herbort 2005: 58–60, şek. 40) ile Gözlü Kule/Tarsus'tan gelen örneklerde (Gelb 1956: 252, kat. no. 50, şek. 403, 407) bulunabilir. Bu örneklerle karşılaştırıldığında, Karkamış mührü daha az özenli bir işçilik sergilemekte olup Geç İmparatorluk Dönemi'ne (MÖ 13. yüzyıl sonları) ait yerel bir ürün olarak değerlendirilmektedir.

CDO, HP

Silindir Mühür

Kazı no.: KH.20.O.132 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Fayans

Ölçüler: çap 1,0; y. 2,1 cm (delik çapı 0,3 cm)

Buluntu Yeri: Akropol, AA Alanı, anıtsal yapı, F.10753 dolgusu

Tarih: MÖ 14.-13. yy. (Geç Tunç Çağı II)

Tanım

Silindir mühür, akropol höyüğünün kuzeybatı kesiminde yer alan Geç Tunç Çağı II anıtsal yapısının ikinci kullanım evresine ait bir alanda bulunmuştur (aynı alandan gelen diğer mühür Kat. no. 21'dir). Buluntu, yapının güneybatı kanadındaki bir taban (L.9839) üzerinde oluşmuş yıkıntı tabakası (F.10753) içinde bulunmuştur. Mühür, beyazımsı fayanstan (silis esaslı camsı bir malzeme) yapılmıştır ve *common-style* gliptik geleneği olarak adlandırılan üslupta işlenmiş karmaşık bir sahne sunar (bkz. Salje 1990; Porada & Collon 2016: 87–90, lev. 16–18). Sahne, ayakta duran, görünüşe göre çıplak, sakallı bir kahraman figürünü betimler. Figür, yuvarlak bir başlık takmakta ve ensesinde bir topuz taşımaktadır. Sol eliyle, uzun boynuzlu bir tür antilopu arka bacaklarının birinden tutmaktadır. Figürün önünde, üst bölümde, şematik bir kanatlı güneş kursu (veya kanatları açılmış bir kuş), onun yanında çömelmiş durumda kanatlı bir grifon ve yere uzanmış iki adet dört ayaklı hayvan, sola doğru geriye bakan bir dağ keçisi ve sağda bir ceylan yer alır. Alt bölümde ise iki adet öldürülmüş (?) erkek figür betimlenmiştir. Hayvanların baş ve gözleri merkezinde nokta olan dairelerle, gövdeleri ve bacakları ise sahnenin genel hareketliliğine katkıda bulunan ince çizgilerle oluşturulmuştur. Genel olarak ikonografi, üslup ve kompozisyon; Tell Munbaqa'dan (Werner 2004: 10–14, lev. 9–11), Alalah'tan (Collon 1982: 87–90, no. 64–67) ve Ugarit'ten (Schaeffer-Forrer 1983: 150–155, no. RS.25.254–255, 380, 385; Amiet 1992: 35–36, no. 53–54) bilinen Mittani üslubu mühür ve mühür baskılarına benzemektedir.

CDO

Silindir Mühür

Kazı no.: KH.21.O.186 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Taş

Ölçüler: çap 1; y. 2,2 cm (delik çapı 0,4 cm)

Buluntu Yeri: Akropolis, AA alanı, F.11703 dolgusu

Tarih: MÖ 14.-13. yy. (Geç Tunç Çağı II)

Tanım

Silindir mühür, Geç Tunç Çağı II'ye ait anıtsal yapının kerpiç duvarını (W.11388) kesen Hellenistik Dönem'e ait bir çukurun (P.11704) dolgusu (F.11703) içinde bulunmuştur. Kireçli taştan yapılmış olan mührün yüzeyi oldukça aşınmış görünmektedir; bu nedenle üzerine kazınmış sahne için kesin olmayan bir yorum önerilebilmektedir. Uzun giysili, ayakta duran olası şematik bir figür, iki mızrak veya bitkisel bir tasvir arasında görülmektedir. Bitkisel bir tasvir gibi aşağıya doğru yönelen eğik çizgiler, Ugarit'ten bilinen bir grup mühürde de görülmektedir (Amiet 1992: şek. 24, no. 125-127). Ardından, yanlarında yavruları olan muhtemelen atgillerden iki tane dört ayaklı hayvan betimi yer almaktadır. Hayvanların şematik betimlemeleri, Ugarit'te bulunmuş Suriye üslubundaki mühürler arasında da görülmektedir (a.g.e., 41-44, şek. 14-18). Genel olarak, üslup ve ikonografik karşılaştırmalara dayanarak, bu mührün MÖ 2. binyılın geç evresine tarihlenen yerel Suriye gliptik üretimine ait olduğu söylenebilir; bu üretim, AA alanında bulunmuş diğer silindir mühürden hem işçilik kalitesi hem de üslup bakımından belirgin bir farklılık göstermektedir (bkz. Kat. no. 20).

CDO

Yazıtlı Kâse

Müze Kayıt no. 29-1-79 (Ankara)

Yapım Malzemesi: Gümüş

Ölçüler: çap 20,2; y. 7,3 cm

Buluntu Yeri: Bilinmemektedir (1960 yılından önce müzeye girmiştir)

Tarih: MÖ 13. yy. sonu (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Çekiçlenmiş gümüşten yarıküresel bir kâse olup ağız kenarı çevresinde tek bir içe dönük şerit bulunmaktadır. Şeritin altında iki kazıma yazıt yer alır; bunlardan biri neredeyse bütünüyle korunmuşken diğeri kısmen eksiktir (Peker 2022: 8-9). Yazıt A: § 1 *zi/a-wa/i-ti CAELUM.PI sa-ma-i(a)-*a REGIO.HATTI (VIR₂)L273.SIGILLUM i(a)-zi/a-tà REX ma-zi/a-kar-hu-ha REX PRAE-na / § 2 tara/i-wa/i-zi/a-wa/i(REGIO) REL+ra/i MONS.[TU] LABARNA. LA hu-la-i(a)-tá wa/i-na-*a pa-ti-i(a)-*a ANNUS-i(a) i(a)-zi/a-tà / Yazıt B: *zi/a CAELUM.PI SCRIBA.2 pi-t[i-L31]⁸ [...] L414[...] = Bu kâseyi Hatti Ülkesi'nin mühür kazıyıcısı Asmaya, kral Mazi-Karhuha'nın huzurunda yaptı / Labarna Tudhaliya, Tarwiza ülkesini yendiğinde, onu (= kâseyi) o yıl yaptı. Bu kâseyi 2. derece kâtip Penti-Teşub², k[azıdı] (Peker 2022: 8). Eserin Karkamış kökenli olması ihtimâli, Karhuha'nın neredeyse yalnızca bu bölgede bilinen bir tanrı olmasına dayanmaktadır. Burada Labarna ünvanı ile belgelenen kişi daha önce ilk kez D'Alfonso and Cohen (2021) tarafından teklif edilmiş Hitit Büyük Kralı IV. Tudhaliya'dan başkası olamaz ve onunla birlikte geçen Mazi-Karhuha da Ugarit'te Maziya olarak belgelenen (Karkamış) Kralı'dır.**

UA, MM, MYM, HP

Kaynakça

Toker 1992: 166, 221, no. 144; Peker 2022: 8-9; Hawkins 2024: 87–90, lev. 61–63

İki Yüzü Dışbükey Damga Mühür

Kazı no.: KH.19.O.137 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Hematit

Ölçüler: çap 2,4; k. 1,5 cm (delik çapı 0,4 cm)

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.9664 dolgusu

Tarih: MÖ 13. yy sonu (Geç Tunç Çağı IIB)

Tanım

Siyah hematitten çift dışbükey düğme mühür, söz konusu dönemin idarî yapıdaki mutfak bölümüne ait Erken Demir Çağı I tabakasında bulunmuştur. Delikli mühür, her iki yüzünde de çentikli bir bordürle çerçevelenmiş ve aynı Anadolu hiyeroglif işaretleriyle kazanmıştır. Yan yüzü basit bir yiv ile süslenmiştir. Mühür sahibinin adını ve ünvanını içeren hiyeroglifler şu şekilde okunmaktadır: BONUS₂ VIR₂ x 2, OMNIS-zi/a = Varlıklı adam Pu(z)zi / Pu(z)zi(ya). Buradaki ad, Laroche (1966: 1064) tarafından listelenen ad değildir; ancak adaşları, MÖ 3. binyıla tarihlenen çivi yazılı kaynaklarda belgelenmiştir (Dalley, Walker ve Hawkins 1976: 210; Richter 2016: 241). Mührün oldukça yıpranmış durumu aile yadigârı yorumuyla uyumaktadır; nitekim Kat. no. 18 için geçerli olan tarihlendirme gerekçeleri burada da geçerlidir (örneğin “Varlıklı” ünvanı Geç Tunç Çağı II sonrasında görülmemektedir). Erken Demir Çağı tabakalarında önceki döneme ait mühürlerin bulunması alışılmadık bir durum değildir ve gliptikte yeni görsel dillerin geliştirildiği bir süreçle eş zamanlıdır (Mazzoni 2013: 572–573). Karkamış’tan gelen yeni buluntular da bunu göstermektedir (Kat. no. 24–30).

HP

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.19.O.113 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 2,7; g. 2,2; k. 1,3 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.9640 dolgusu

Tarih: yak. MÖ 12. yy. ortası-sonu (erken Demir Çağı I)

Tanım

Bir kaba -ya ahşap bir kutuya ya da düz bir kapağa- uygulanmış, parçalı durumda korunmuş bir mühürlemedir. Parçanın arka yüzü düzdür ve ahşap çıtaların negatif izlerini göstermektedir; kırık kenar boyunca ise kabı sabitleyen ipin ve düğümün bıraktığı negatif izler seçilebilmektedir; kil parçası bu bağlama düzeninin karşısına yerleştirilmiştir. Silindir mühür baskısı yalnızca kısmen korunmuştur: sağa dönük, kollarını iki yana uzatmış ve parmakları net betimlenmiş ayakta duran bir erkek figürü görülmektedir (krş. Kat. 27-30'daki figürün duruşu) ve ensede kalın bir saç tutamı yer almaktadır; bu özellik Kat. no. 25 ile büyük benzerlik göstermektedir. Hiyerogliflerle yazılmış olan mühür sahibinin adından yalnızca son hece okunabilmektedir: á (L19)-[...]sa (L415); burada -sa, Demir Çağı mühür yazıtlarında kullanılan “Bu mühür X’e aittir” formülündeki genitif hâl ekidir (krş. Kat. no. 25 ve 27-30). Karkamış’tan gelen Demir Çağı I mühürleme külliyatının önemi, diğer yerleşmelerden bilinen karşılaştırılabilir malzemenin son derece sınırlı olmasıyla açıkça ortaya çıkmaktadır (Mazzoni 2013: 571–573). Geç Tunç Çağı ticaret ağlarının ve idarî yapıların çöküşünün ardından, Demir Çağı I’de gerçekleşen yeniden örgütlenme süreci hâlen yeterince bilinmemektedir (Genz [2009: 312–313; 2011: 355], erken Demir Çağı Anadolu’sunda idarî faaliyetlere dair kanıt bulunmadığını vurgular); Karkamış’tan gelen yeni veriler ise -şehrin kendi içindeki şehrsel ve siyasal sürekliliğe rağmen- görsel ve epigrafik açıdan yeni formüllerin geliştirildiğini göstermektedir.

CDO, NM, HP

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.19.O.110 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: y. 1,9; g. 0,7; k. 0,7 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.9632 dolgusu

Tarih: yak. MÖ 12. yy. ortası-sonu (erken Demir Çağı I)

Kat. 25

Tanım

Parçalı durumda korunmuş bir kil mühürleme olup, bir kabın boyun kısmına uygulanmıştır; ancak arka yüzünde kumaş örtüye veya bağlama ipine ait herhangi bir iz korunmamıştır. Mühürleme, bir silindir mühürle uygulanmıştır; mühür baskısı üzerinde, merkezî sahnenin kenarında ayakta duran karşılıklı iki erkek figür yer almakta olup, merkez sahne korunmamıştır (hiyeroglif yazıt ayırıcı unsur olarak işlev görmektedir). Figürlerden birine ait olarak yalnızca başın arka kısmında kalın bir saç tutamı korunmuşken, karşı figürde bel hizasında kemer taşıyan güçlü bir gövde ve yatay konumda bir sol kol seçilebilmektedir. Hiyeroglif yazıt, mühür sahibinin adını vermektedir: [...] *wa/i-su-na-sa* “[Bu mühür] Wasuna’nın(dır)”; bu ifade, çağdaşı mühür baskıları Kat. no. 24 ve 27-30’daki formülle aynıdır. Bu mühürlemelerin baskılarının tümü, Geç Tunç Çağı II Mühür Evi’nin Erken Demir Çağı I’daki yeniden inşasının (birkaç iç yenileme evresiyle birlikte) farklı alan ve evrelerinde bulunmuştur (bkz. yukarıda Kat. no. 3-4, 14). Bu dönemde yapının doğu kesimine, banklar ile dairesel fırınlar ve silolar içeren bir gıda işleme alanı eklenmiştir. Daha batıda, yapının varsayılan sınırı boyunca ve aynı işleve sahip daha erken odaların doğrudan üzerinde yer alan bir oda ise, burada ele geçen mühürlemelerin sayısı göz önüne alındığında, depo alanı olarak kullanılmış görünmektedir (Kat. no. 27-30).

CDO, NM, HP

Mühür Baskılı Mühürleme

Kazı no.: KH.19.O.512 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kil

Ölçüler: u. 2,5; g. 2,0; k. 1,4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.10236 dolgusu

Tarih: yak. MÖ 12. yy. ortası-sonu (erken Demir Çağı I)

Tanım

Bütün olarak korunmuş, damla biçiminde askı mühürleme çeşidi olup üst kısmında bir çift ipin geçirilmesiyle oluşmuş bir delik bulunmakta ve yan yüzleri yassılaştırılmıştır. Üzerinde, dört yan yüzün her biri için birer adet ve taban üzerinde bir adet olmak üzere toplam beş damga mühür baskısı ile birlikte parmak izleri yer almaktadır. Mühür baskılarında, ayırıcı bir çizginin her iki yanında yer alan olası geometrik motifler seçilebilmektedir; ancak baskılar daha ayrıntılı bir yorum yapılmasına imkân vermeyecek kadar siliktir. Asıl taşıyıcısına ait izler korunmamış olmasına rağmen, bölgeden bilinen tipolojik karşılaştırmalar temelinde bu askı mühürlemenin yazılı bir belgeye -muhtemelen ahşap bir levhaya- bağlanmış olduğu ileri sürülebilir (Waal 2023: 138-142; 2026: 747-748). Bu uygulama, Geç Tunç Çağı Anadolu geleneğinde, yazı tahtası ve çiviyazılı tabletlerin ipler ve kil topaklarıyla mühürlenmesine karşılık gelmektedir; bu gelenek Nişantepe (Herbordt 2005; 2011) ve Kayalıpınar'daki (Maner vd. 2024: 442-443; ayrıca bkz. Kat. no. 10) büyük mühür buluntu gruplarıyla belgelenmiştir. Söz konusu uygulama, Mezopotamya geleneğinde mühürlerin doğrudan çiviyazılı belgelerin kil yüzeyine basılması pratiğinin yerini almış görünmektedir (Waal 2026: 752-753). Bu tür bir mührün Demir Çağı I tabakalarında bulunması, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Karkamış'ta idarî uygulamaların sürekliliğine dair ek bir kanıt sunmaktadır (aynı zamanda daha sonraki bir tabakadan bulunmuş bir mühürleme üzerindeki yüzük mühür baskısı da karşılaştırılabilir, Kat. no. 11).

CDO, NM

27

28

Mühür Baskılı Mühürlemeler

Kazı no.: KH.20.O.284 (Gaziantep)

Ölçüler: y. 1,7; g. 3,6; k. 1,2 cm

Kazı no.: KH.20.O.283 (Gaziantep)

Ölçüler: u. 4,3; g. 4,2; k. 1,5 cm

Kazı no.: KH.20.O.286 (Gaziantep)

Ölçüler: u. 2,7; g. 2,4; k. 1,6 cm

Kazı no.: KH.20.O.285 (Gaziantep)

Ölçüler: u. 2,7; g. 2,1; k. 1,7 cm

Yapım Malzemesi: Kil

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Alanı Merkezi, F.11109 dolgusu

Tarih: yak. MÖ 12. yy. ortası-sonu (erken Demir Çağı I)

Kat. 27
28
29
30

Bu mühürlemelerin parçaların arka yüzlerinin incelenmesi, bunlardan üçünün aslen en az dört tur bükülmüş ip ile silindirik bir ahşap pime (bir kapıyı veya kapağı kapatan) bağlandığını ortaya koymaktadır (Kat. no. 27-29). Bu durum, arkalarındaki içbükey yüzeyden ve iplerin bıraktığı negatif izlerden anlaşılmaktadır (Kat. no. 27’de dört tur, Kat. no. 29’da iki tur; Kat. no. 28’de ise ipin izi ön yüzde görülmektedir; muhtemelen ipin dönüş kısmına aittir). Bir mühürleme ise, tabanında düz ahşap şeritlerin bıraktığı negatif izlerden anlaşıldığı üzere, büyük olasılıkla ahşap bir kutu veya kapağa uygulanmıştır (Kat. no. 30). İki mühürlemenin ön yüzünde parmak izi izleri seçilebilmektedir (Kat. no. 27-28). Bu mühürlemeler, Geç Tunç Çağı II Mühür Evi’nin hemen üzerine inşa edilmiş ve aynı idarî işlevleri sürdürmüş görünen Erken Demir Çağı I yapısına ait L.11115 numaralı odanın zeminine yayılmış yaklaşık yüz mühürlemeden oluşan bir buluntu grubunun içinde bulunmuştur. Son derece parçalı durumda olan 67 mühür baskısı, aynı yuvarlak damga mühürle uygulanmıştır (orijinal çapı 3,5 cm olan baskı için

Tanım

29

30

kırıkları tamamlanmış grafiğe bakınız) ve Kat. no. 27-30'un her biri bu mührün ikonografisi ve yazıtının bazı bölümlerini göstermektedir. Mührün betiminde, bir kadın figürü, bir değnek (otorite sembolü) tutar biçimde, kolları ileri uzatılmış ve sağ kolu yukarı doğru bükülmüş halde ayakta durmaktadır. Dudaklar ve kulak gibi ayrıntılar son derece belirgin bir biçimde işlenmiştir. Kadın figürü tüylü bir başlık takmış gibi görünmektedir (baş bandı ile tutturulmuş saç betimi de olabilir) ve arkasında uzun bir saç tutamına sahiptir. Uzun giysi kemerli olup alt kısmında bir püskül bulunmaktadır; giysinin kollu olduğu ve kumaş dokusunun dikey çizgilerle betimlendiği görülmektedir. Bu mührün kırıkları tamamlanmış örneğinde iki kadın adı yer almaktadır. Figürün arkasında Demir Çağı'na özgü standart hiyeroglif mühür yazıtı formülü (ancak kişisel adların aidiyet hâli için fonetik tamamlayıcılar olmadan) yer almakta olup muhtemelen bu formülün bilinen en erken örneğidir. Yazıtın transkripsiyonu şöyledir: *zi/a-wa/i* BONUS₂ SIGILLUM *ma-ti-i(a)* BONUS₂ FEMINA; figürün önündeki yazıtın transkripsiyonu ise şöyledir: *DARE-ma-á-la-zu(wa/i)* BONUS₂ FEMINA. Çevirisi: “Bu iyi/güzel mühür varlıklı kadın Matiya(nın) / (ve) varlıklı kadın Piyama-Al(l)anzu(wa)(’nındır).” Matiya adı, çiviyazılı kaynaklarda erkek adı olarak (Laroche 1966: 790; Gelb, Purves ve MacRae 1943: 96–97) ve Nuzi’de de kadın adı olarak belgelenmiştir (a.g.e., 97). Hepat’ın torunlarından biri olan Al(l)anzu(wa) bir tanrıçadır (Hawkins 2024: 14; krş. YAZILIKAYA no. 45; Hutter 2021: 185). Bu mührü kullanan kişi veya kişilerin (mührün sahiplerinden biri veya onlar adına hareket eden bir kişi) idarî açıdan öne çıkan bir konuma sahip olduğu, buluntu grubundaki baskıların üçte ikisinin bu mühürle uygulanmış olması gerçeğiyle ortaya konmuştur. Mührün iki kadına ait olması, Hitit toplumunda İmparatorluk Dönemi’nde kadınların üstlenebildiği ekonomik rolün (Weeden 2026) ve -artık bildiğimiz üzere- İmparatorluk sonrası dönemlerde de bu rolün sürdüğünün bir başka kanıtıdır.

CDO, NM, HP

Peker 2023b: 362, not 11

Kaynakça

Kakma veya Mobilya Parçası

Kazı no.: KH.21.O.288 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kemik

Ölçüler: u. 3,4; g. 1,5; k. 0,5 cm (delik çapı 0,3 cm)

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, taban L.11582

Tarih: MÖ 12. yy. ortası - 11. yy. (Demir Çağı I)

Kat. 31

Tanım

Mühür Evi'nin üzerine inşa edilmiş idarî yapıya ait, sıkıştırılmış topraktan oluşan bir Demir Çağı I zemininin (L.11582) hazırlık tabakasında bulunmuş, parçalı durumda bir kemik levhadır. Ön yüzü perdahlı olup, paralel çizgiler arasına yerleştirilmiş iki çapraz çizgiden oluşan kazınmış geometrik bezeme taşımaktadır (üstte tek, altta iki paralel çizgi). Üst kenara yakın konumda açılmış bir delik, küçük bir çivi ile kakmalı bir mobilya parçası gibi bileşik bir nesneye tutturulmuş olabileceğini göstermektedir. Benzer örnekler, Orta Tunç Çağı'na kadar uzanan Levant bölgesine ait fildişi ve kemik ürünleri arasında görülmektedir (Peyronel 2016: 848–850). Delikli, geometrik bezemeli dikdörtgen kemik levhalar ve şeritler gibi Demir Çağı örnekleri ise Kuzey Levant'ta, Çatal Höyük'te (Pucci 2019: 249–250, kat. no. 561–563, 574–576) ve Zincirli'de (von Luschan ve Andrae 1943: 124, 172, lev. 59.o) belgelenmiştir.

CDO

Ok Ucu

Kazı No.: KH.24.O.170 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Demir

Ölçüler: u. 7,5; g. 2,2; k. 0,8 cm

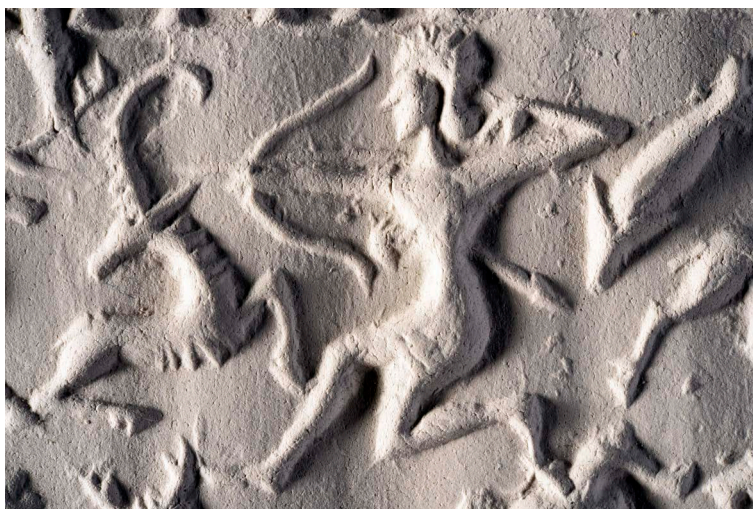
Buluntu Yeri: Aşağı Saray, C Doğu Alanı, F.9664 dolgusu

Tarih: MÖ 12. yy. ortası - 11. yy. (Demir Çağı I)

Tanım

Neredeyse tamamen korunmuş bu demir ok ucu, önündeki Geç Tunç Çağı II'ye ait Mühür Evi'nin üzerinde bulunan Demir Çağı I idarî yapısının L.9671 numaralı odasından gelmektedir. Eser, eşkenar dörtgen bir forma ve uzun bir pırazvanaya sahiptir; bu özellikleri sayesinde Nimrud Tip 1 ile karşılaştırılabilmektedir (Curtis 2013: 39–43, lev. XI.151–152; Stronach 1958: lev. XXXIII.1–2). Bu tip ok uçları, yassı, yaprak biçimli bir bıçak ve uç kısmı incelerek daralan pırazvanalar ile nitelendirilir; bıçak daralarak pırazvana ile birleştiği için çoğu örnekte bıçak ile pırazvana arasında belirgin bir ayrım görülmez. Bıçağın formu küçük farklılıklar gösterebilir: çoğu durumda yaprak biçimini korurken, bazı örneklerde oval olabilmektedir. Bu tip, ok uçları repertuarı içinde en yaygın ve en sık belgelenmiş formdur. Aynı tipin, MÖ 2. binyılın sonlarına tarihlenen tunç ok ucu örneklerinde de izlenebildiği ve bunların söz konusu form için prototip teşkil ettiği görülmektedir. MÖ 1. binyılın başlarından itibaren ok ucu üretiminde demirin giderek tercih edilen bir malzeme hâline gelmesine karşın, biçimsel özellikler değişmeden kalmıştır. Bu tipe ait örnekler ve benzerleri hem Karkamış'ta (Woolley 1921: lev. 22.b) hem de Gözlü Kule'de (Goldman 1963: lev. 171.64, 69) belgelenmiştir. Ayrıca, Demir Çağı I'e tarihlenen demir ok ucu örnekleri, Beer-Şeva ve Kinneret gibi Güney Levant yerleşimlerinde de bulunmuştur (Muhly, Maddin ve Stech 1990: lev. 113.2).

LB

*

*

Silindir Mühür

Kazı no.: YU.25.O.5 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Steatit veya klorit

Ölçüler: çap 1,7; y. 4,8 cm (delik çapı 0,5 cm)

Buluntu Yeri: Yunus nekropolü, 26. alan, F.15017 dolgusu

Tarih: MÖ 10. yy. sonu–9. yy. (erken Demir Çağı II)

Tanım

Silindir mühür, Yunus nekropolünde Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir mezarın (G.15015) üst dolgusunda bulunmuştur. Dar ve derin bir çukur içine açılmış olan mezarın, zengin buluntu grubunun büyük ölçüde antik çağda yağmalanmış olduğu anlaşılmakla birlikte kafatasının altında bulunmuş bazı altın yapraklar gibi birkaç parça korunmuştur: bu -çok daha erken tarihli- mührün mezar buluntuları içinde bir yadigâr olmasından ziyade, Demir Çağı'na ait, yakın çevredeki başka bir yağmalanmış mezardan getirilip soyguncu çukuruna düşürülmüş olması muhtemeldir. Nekropol alanındaki pek çok başka örnek de bu durumu doğrulamaktadır. Mühür, gerek boyutları gerekse iki sıra üzerinde özenli ve ayrıntılı işçiliği ile oldukça istisnâî bir örnektir. Üstte, belinde bir hançer taşıyan ve etek giymiş diz çökmüş okçu geriye bakan bir yaban keçisi ile bir geyiğe nişan alırken; alt sırada bir aslan, saldıran bir boğaya hücum etmektedir. Her iki motif de MÖ 10. yüzyıl sonlarında yaşamış hükümdar Katuwa'ya ait Kral Kapısı kabartmalarına yakın benzerlikler taşımaktadır (Woolley ve Barnett 1952: lev. B.57-60). Bir akrep, bir balık ve bir yıldız (muhtemelen belirsiz sembolik anlamlar da taşımaktadır) tüm sahneye daha dokuma benzeri bir etki kazandırmak üzere eklenmiş dolgu motifleridir. Mühür, bazı özellikleriyle (çentikli kenarları gibi) bölgeden bilinen diğer örneklerle ortak nitelikler sergilemekte ve bu da, alanda faaliyet gösteren ana mühür atölyesinin belirlenmesine katkı sağlamaktadır (bkz. yukarıda s. 20-21, Şek. 11).

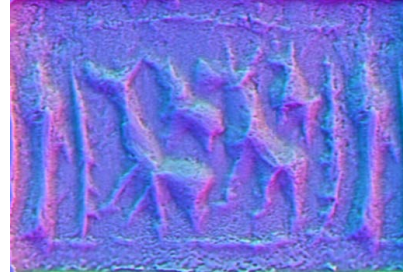
NM

19

20

21

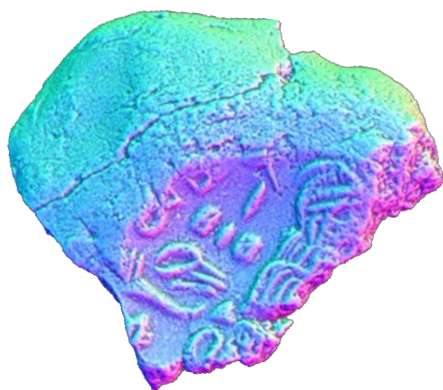

24

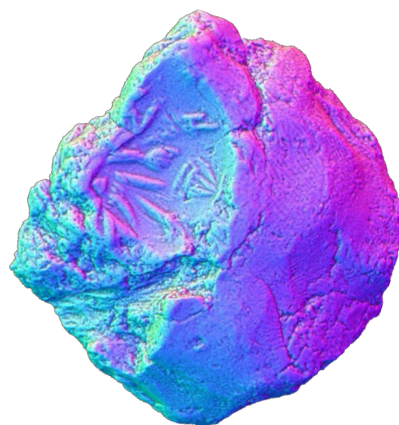

25

ölçeklendirilmemiştir

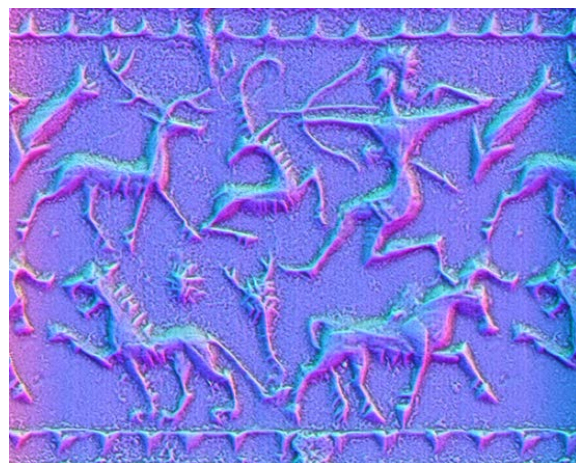
27

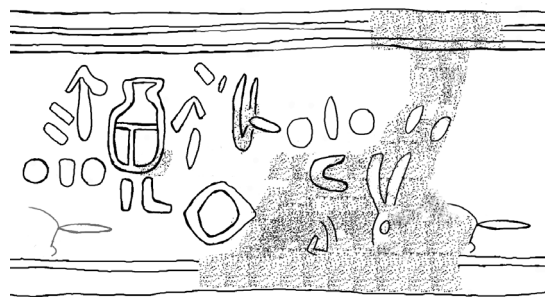
28

26

33

Kat. 34

Silindir Mühür

Kazı no.: KH.11.O.65 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Tunç

Ölçüler: çap 1,3; y. 2,8 cm (delik çapı 0,25 cm)

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, Hilani Tapınağı, B Alanı, F.109 dolgusu

Tarih: MÖ 10. yy. sonu–9. yy. (erken Demir Çağı II)

Tanım

2011 yılında Hilani Tapınağı’ndaki kazıların yeniden başlatılması sırasında, *cella* L.110’un yüzey dolgusundan (F.109) dikkat çekici bir hiyeroglif yazıtı sahip tunç bir silindir mühür bulunmuştur (bkz. Marchetti 2014a: şek. 2). Eksenel bir delik taşıyan som tunç mühür, büyük olasılıkla balmumu bir modelden dökülmüştür. Yüzeyi kısmen korozyona uğramıştır. Yazıt, üstte çift, altta tek çizgi arasına yerleştirilmiştir. Mührün tarihlendirilmesi epigrafik ölçütlere dayanmaktadır. Demir Çağı mühür formülünü izleyen yazıt şu şekilde okunmaktadır: *za-wa/i "SIGILLUM"?* |!-zi¹A+ra/i-ku-wa/i-ni-s[a] LEP[US₂]+RA/I(?)=“Bu mühür vali(?) Ara/ikuwani’nin(dir).” Geç Hitit Karkamış’ının idarî yapısı hakkında henüz yeterli bilgiye sahip değiliz, ancak burada -muhtemelen aşağı kentin ana tapınağında bir nesne adayan- saraya mensup yüksek rütbeli bir görevli söz konusudur.

HP

Dinçol, Dinçol ve Peker 2014; Peker 2016: 23-24, kat. 8, lev. XIII.1-2

Kaynakça

Kat. 35

Yazıtlı Çanak-Çömlek Parçası

Müze Kayıt no.: 6975 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: y. 8,1; cidar k. 1,5; g. 6,2 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Aşağı Saray, Büyük Merdiven ile Su

Kapısı arasında bulunmuştur

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

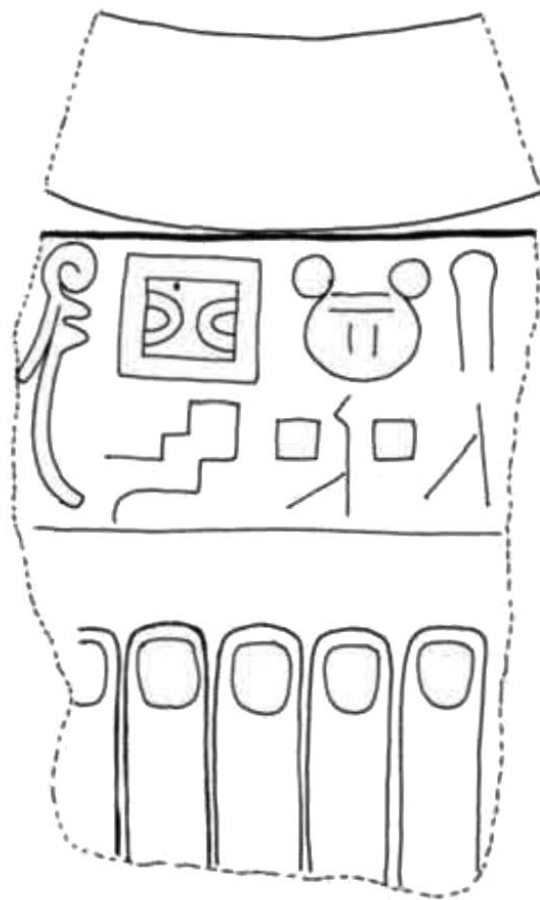
Bu seramik cidar parçasının ait olduğu kabın formunu belirlemek güçtür. Kalınlığı ve hammaddesinin görece kaliteli dokusu orijinal formunun bir küp veya testi gibi kapalı bir kap olabileceğini düşündürmektedir. Ancak burada bir kil silindir parçası ile karşı karşıya olabileceğimizi de göz ardı edemeyiz. Parça, iç çark çizgilerinden de anlaşıldığı üzere dikey olarak yazılmış ve bu nedenle burada da bu şekilde aktarılmış hiyeroglif Luvise yazıt taşımaktadır. Bu yazıt, pişirme işleminden önce dış yüzeyine kazınmıştır, bu da bunun bir "çömlek yazıtı" olduğunu kanıtlar. Yazıtın üç sütunu korunmuştur: s.1 *za*-[...] ¹³*wa/i-hu-ha*-[...] / s.2 *á-pa-la*-[...] [...] *x-wa/i-z[a/i ...]* / s.3 *x-sa*[... = "Bu [...], Wahuha..., Apala'nın [oğlu?] ..."

Metin yeterince korunmamış olsa da, yazıtın bir ithaf olarak yapıldığı anlaşıyor.

NM, HP

Kaynakça

Woolley ve Barnett 1952: 159, şek. 62; Hawkins 2000: 223, II.73, lev. 90

*

Yazıtlı ve Bezemeli Havan

Müze Kayıt no.: 2037 / 10896 (Ankara)

Yapım Malzemesi: Bazalt

Ölçüler: y. 27; g. 21; k. 7,5 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Aşağı Saray alanı, yüzey buluntusu

Tarih: MÖ 8. yy. ortası (geç Demir Çağı II)

Tanım

Aşağı Saray alanında yüzeyde, günümüzde kayıp olan başka bir parça ile birlikte bulunmuş büyük bir havana ait bir parçadır. Kap, üstü düz kalın bantlı bir ağız kenarına sahiptir; bu kenarın dış yüzünde kazınmış bir hiyeroglif yazıt yer almaktadır. Bunun altında gövde kısmı ise, düşük kabartma tekniğiyle işlenmiş tırnaklarıyla beş insan parmağından oluşan kesintisiz bir frizle bezenmiştir. İki parça üzerindeki yazıt şu şekilde okunmaktadır: No. 2: ...-m] i²-sa SERVUS-la/i [... / No. 1: ...-f]ara/i²-i-pa-wa/i+ra/i DOMUS-ni-L375 [... = “... [...’ın / ...’ın] hizmetkârı fakat onlar [...] Parnili [...]”. Parnili, açıkça bir kişi adıdır ve muhtemelen ASSUR mektubu d § 1’de belgelenmiş kişidir (Peker 2023b: 363, 365, dn. 25). Karkamış havanına benzerliği bilinen yazıtlı iki bazalt kaptan biri daha zengin bir bezeme sunmaktadır (Hawkins 2000: 558, XII.3 BEIRUT, lev. 317), diğeri ise Bâbil’den gelmekte olup “Runtiyas, bu kâseleri Halep Fırtına Tanrısı’nın önüne koydu” (Hawkins 2000: 396–397, VIII.3 BABYLON 3, lev. 212). Bu da, söz konusu nesnelerin kutsal alanlarla bağlantılı ritüel amaçlarla kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Ankara’da muhafaza edilen Karkamış malzemeleri arasında, dış yüzlerinde insan parmağı betimleri bulunan kalın ağız kenarları olan fakat yazıtsız iki bazalt kap parçasından da bahsedilebilir (yayımlanmamış, TR001009112 ve TR01009253).

CDO, HP

Woolley 1921: lev. A.16e, e*1–2; Hawkins 2000: 198, no. 62, KARKAMIŞ

A16e, lev. 78; her ikisi de burada, izin alınarak yeniden üretilmiştir

Kaynakça

Kat. 37

Karkamış Kralı II. Astiru'ya ait Çivi Yazılı Anıtsal bir Yazıttan Parça

Müze Kayıt no.: TR001009519 (Ankara)

Yapım Malzemesi: Bazalt

Ölçüler: u. 15,5; g. 12 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Su Kapısı bölgesi

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Bu eser, Karkamış'ın sondan bir önceki Geç Hitit kralı II. Astiru'ya ait bir kraliyet yazıtının on parçasından günümüze ulaşmış tek örneğidir (bkz. yukarıda s. 44-45). Diğer dokuz parça, Hogarth (1911) ve Woolley (1912) yönetimindeki İngiliz bir ekip tarafından Karkamış'ta gerçekleştirilen 1911 ve 1912 kazı sezonlarında keşfedilmelerinin ardından kaybolmuştur. Korunmuş bu parça yalnızca iki çivi yazısı işareti taşımaktadır — GAŠAN ve GAR —; Karkamış şehir tanrıçası Kubaba'nın çokça belgelenmiş bir ünvanı olan GAŠAN *Gar-[ga-mis]* (Karkamış'ın kraliçesi) ifadesinin başlangıcı olarak rahatlıkla yorumlanabilir (Hawkins 1980–1983: 258, §§ 2.3 ve 3.2). Dikkat çekici biçimde, şehrin adının biçimi ve yazımı karakteristik olarak Assur geleneğini yansıtırken (Bagg 2007: 70–71), GAŠAN işaretinin özgün şekli Hitit yazı geleneğini yansıtmaktadır (Rüster ve Neu 1989: 260, no. 336).

GM

Woolley ve Barnett 1952: lev. A33.i9

Kaynakça

Pyksis Kapağı

Kazı no.: KH.17.O.900

Yapım Malzemesi: Kireçtaşı

Ölçüler: u. 8,9; g. 5,0; k. 1,1 cm

Buluntu Yeri: Akropolis, AA Alanı, F.9447 dolgusu

Tarih: MÖ 9.-8. yy. (Demir Çağı II)

Tanım

Bu *pyksis* kapağı Akropolis höyüğünde, AA alanındaki Geç Tunç Çağı II sarayına ait odalardan birini kesen Hellenistik Dönem'e ait bir çukurun (P.9448) kenarında bulunmuştur. Yalnızca yarısı korunmuş yuvarlak kapakta, kayar kapağın menteşe pimi için açılmış yan deliği çerçeveleyen iki dikey yiv bulunmaktadır. Üst yüzey, örgü bandı (*guilloche*) ile çerçevelenmiş bir palmiye ağacının (alt kenarları korunmuştur) iki yanında ayakta karşılıklı duran iki boğa-adam figürünün yer aldığı bir sahne ile bezenmiştir. Kenar boyunca uzanan ikinci bir örgü bandı (*guilloche*) ise üç rozet paneli tarafından kesilmektedir. Taş *pyksis*ler (ayrıca bkz. Kat. no. 39 ve 40) MÖ 10.-7. yüzyıllar arasında üretilmiş Kuzey Suriye yerleşimlerine özgü bir eser grubunu oluşturur (bkz. Winter 1983; Mazzoni 2001; 2005). Tell Afis ve Çatal Höyük gibi Karkamış da bu taş *pyksis*lerin üretim merkezi olmuştur (D'Orazio 2022; 2025). Kapaklarda hayvan mücadeleleri ve karşılıklı duran figürlere yer veren, kap gövdelerinde av ve mücadele sahneleriyle ayrıntılı / anlatısal bir üslup kullanan Karkamış atölyesi, Demir Çağı II döneminde (muhtemelen Demir Çağı III'e uzanan bir dönem) faaliyet göstermiştir. Bu kapakta görülen rozet panelleri ve örgü bantlı (*guilloche*) çerçeveler de Karkamış üretiminin karakteristik unsurlarıdır.

CDO

Kaynakça

D'Orazio 2022: 82, 89, cat. no. 1, şek. 2

Pyksis Kapağı

Müze Kayıt no.: 6970 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Steatit veya diyorit

Ölçüler: u. 6,92; g. 6,83; k. 1,9 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Akropolis, yüzey

Tarih: MÖ 9.-8. yy. (Demir Çağı II)

Kat. 39**Tanım**

Parçalı durumda korunmuş kapak, yuvarlak bir taş *pyksise* aittir. Akropolis höyüğünde bulunmuş olduğu iddia edilen eser Woolley tarafından alınmıştır. Üst yüzeyinde bir av sahnesi, kenarında ise bir örgü bandı (*guilloche*) bezemesi yer almaktadır. Taş *pyksis*lerin, baharatlar, yağlar, kozmetikler ve diğer değerli, bozulabilir maddeleri muhafaza ettikleri düşünülmektedir. Bu tür maddelerin, seçkin gruplar tarafından gerçekleştirilen ritüeller sırasında kullanılmış olması muhtemeldir. Bu yorum, Zincirli Katumuwa steli gibi mezar stellerinde bulunan şölen sahnelerindeki *pyksis* tasvirleriyle ve aynı zamanda Ninive’de Aşşurbanipal’in “Bahçe Sahnesi”nde, yemek masasındaki varlıkları ile doğrulanmış gibi görünmektedir. Özellikle Karkamış’ta bu tür ritüellerin, Fırtına Tanrısı Tapınağı, Hilani yapısı ve saray kompleksi arasında yer alan meydana gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir (nitekim 2014 yılında söz konusu alanda bir *pyksis* parçası bulunmuştur, D’Orazio 2025: 71–72, şek. 2, tablo 1).

CDO

Kaynakça

Woolley 1921: lev. 28.2–2; Winter 1983: 184, lev. XLIX.a; Mazzoni 2001: 294–295, 297; Wicke 2008: 272, no. Kar k.3, lev. 42.g–h; D’Orazio 2022: 89, kat. no. 5, şek. 5

Pyksis

Müze Kayıt no.: 6976 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Steatit

Ölçüler: y. 5,1; g. 7 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum Kazıları, Akropolis, C açması

Tarih: MÖ 9.-8. yy. (Demir Çağı II)

Kat. 40

En az iki iç bölmeli, parçalı durumda korunmuş steatit yuvarlak bir *pyksis* tir. Eser 1911’de Hogarth tarafından Akropolis’te, ikincil Su Kapısı üzerinde ve Roma tapınağının yakınında yer alan C açmasında, Demir Çağı III’e ait malzemelerle birlikte bulunmuş olsa da tipolojik ve ikonografik benzerlerine dayanılarak Demir Çağı II dönemine tarihlendirilir. Alçak kabartma tekniğiyle işlenmiş sahnenin sol tarafında yatan bir boğanın üzerinde bir geyik, sağ tarafında ise kıvrımlı üç dala sahip bir ağaç betimlemesi bulunur. Geyik ve boğa figürleri, Haberciler Duvarı’ndaki kahramanların ve hayvanların mücadele sahneleriyle karşılaştırılabilir (Hogarth 1914: lev. B10.a, B13.a; Woolley ve Barnett 1952: lev. B49.b). Sarmal ağaç motifleri, Erken Demir Çağı’nda Kuzey Levant’ta küçük ölçekli sanat eserlerinde yaygın bir tema olmakla birlikte, büyük anıtlarda, örneğin Haberciler Duvarı’na ait bir ortostat üzerinde de görülmektedir (Hogarth 1914: lev. B13.b).

Tanım

CDO

Woolley 1921: lev. 28.1; Woolley ve Barnett 1952: 206, dn. 2; D’Orazio 2022: 89, kat. no. 4, şek. 6

Kaynakça

*

Buhurdan veya Sunak Modeli

Kazı no.: KH.13.O.63 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Kireçtaşı

Ölçüler: y. 6,9; g. 4,2; k. 4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, A Batı Alanı, F.1824 dolgusu

Tarih: MÖ 9.-8. yy. (Demir Çağı II)

Tanım

Fırtına tanrısı tapınağının batısındaki üst toprak katmanından (F.1824) çıkarılan, üzeri figürlü grafitiler ve paralel oluklarla bezeli küçük kireçtaşı parçadır, muhtemelen tütsü kabı veya sunak modeli olarak kullanılmıştır. Nesnenin orta bölümünde görülen kesme izleri yeniden kullanıma işaret etmektedir. Bir yüzünde, sivri ayaklı ve püsküllü uzun bir giysi giymiş, çömelmiş bir aslanın üzerinde duran bir figürün alt kısmı seçilebilmektedir; bu betimleme Büyük Aslan levhasıyla karşılaştırılabilir (Woolley ve Barnett 1952: lev. B.33). Bir sonraki yüzde, saçları örgülü bir erkek figür başı yer almakta olup bu betimleme Alay Girişi'nde buzağı taşıyan erkek figürlerle benzerlik göstermektedir (Woolley 1921: lev. B.22b, B.23a-b, B.24a). Bezemeli üçüncü yüzde (dördüncü yüz düzdür) silik eskiz çizgileri bir ağacın yanında duran bir hayvanı temsil ediyor olabilir; bu tema Zincirli'deki dış kale kapısından bilinmektedir (von Luschan 1902: lev. 38.a). Yukarıda belirtilen ikonografik karşılaştırmalara dayanarak, eserin üretimi için MÖ 9.-8. yüzyıllara tarihleme önerilebilir. İşlevi açısından bakıldığında, bilinen Güney Levant kökenli (örneğin Lakiş'ten) buhurdan ve sunak modelleriyle morfolojik benzerlikler göstermektedir (Tufnell 1953: 383–384, lev. 68–71; bunlar da eskiz bezemelerle süslüdür). Bu sebeple, Karkamış buhurdanı/sunak modeli, Demir Çağı II boyunca Fırtına Tanrısı tapınağı bitişiğindeki alanda icra edilen kült uygulamalarıyla bağlantılı bir halk sanatı ürünü olarak değerlendirilebilir.

CDO

Sürme Kutusu

Müze no.: 6974 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Kireçtaşı

Ölçüler: y. 4,7; g. 7; k. 1,4 cm (askı deliği çapı: 0,2 cm)

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, İç Şehir

Tarih: MÖ 9.-8. yy. (Demir Çağı II)

Kat. 42

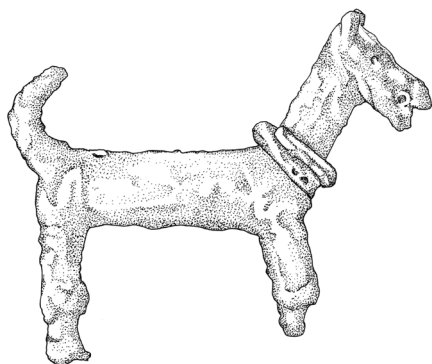
Tanım

Kireçtaşından yapılmış, üstteki kısa kenar üzerinde kozmetik maddenin konulması için açılmış üç paralel silindirik oyugu olan dikdörtgen biçimli sürme kutusunun köşelerindeki askı delikleri kırılmıştır. Ön yüzde, kollarını iki yana uzatmış şekilde bir boğa üzerinde geri dönerek bakan bir adamın betimlendiği bir sahne yer almaktadır. Büyük badem şeklinde bir gözü ve arkasında iki tutam saç görünen sivri bir miğferi olan binici, sağ üst köşede tasvir edilen yayıyla muhtemelen bir okçudur (gliptikte boğa binicisi betimleri için bkz. Meyer 2008: 129-130, no. 314, şek. 102.1). Arka yüzde, çentikli bordürler ve paralel çizgiler arasında tarama bezemeli geometrik motifler görülmektedir. Kısa kenarlardan birinde belirsiz bir motif yer almakta olup bunun bir zikzak mümkündür. British Museum'un Karkamış kazılarından gelen, steatitten yapılmış, iki oyuklu ve kazıma bezemeli daha küçük bir sürme kutusu ise yayımlanmamıştır (İstanbul Müzesi env. no. 6973). Hama (Riis 1948: 179-180, 230.d,e), Tell Afis (Cecchini 2010: 412-413, şek. 1-3) ve Çatal Höyük'ten (Pucci 2019: 237-239, kat. no. 361-380, 383-390, şek. 97, lev. 176) örnekleri bilinen bu tür dikdörtgen kozmetik kapları, Erken Demir Çağı'nın başlarında Kuzey Suriye'deki farklı merkezlerde yaygın bir buluntu grubunu oluşturmaktadır.

CDO

Woolley ve Barnett 1952: lev. 71.e1

Kaynakça

*

Köpek Figürini

Kazı no.: KH.12.O.142 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Tunç

Ölçüler: y. 8; g. 11,8; k. 2,9 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, B Alanı, “Hilani” tapınağı, F.809 dolgusu

Tarih: MÖ 14.-13. veya 9.-8. yy. (Geç Tunç Çağı II veya Demir Çağı II)

Tanım

B Alanı’ndaki tapınağın (1914’te İngiliz hafırlar tarafından yanlışlıkla “Hilani” olarak adlandırılmıştır) çatısına çıkan bir merdivene açılan taş eşik (L.828) yakınında, Demir Çağı II seramiği içeren bir dolgu (F.809) ile kaplı bir zemin üzerinde, büyük olasılıkla ikincil bir konumda, tunçtan dört ayaklı bir hayvan heykelciği bulunmuştur. Figürin, ön patilerindeki tırnakların da görülebildiği ve boynunda tasma bulunan bir köpeği betimler görünmektedir. Kısa ve kıvrık kuyruk bir aslanı da düşündürebilir fakat tasma unsuru vahşi değil evcil bir hayvan olarak tanımlanmasını destekler. Her bir birleşik pati çiftinin altında yer alan zıvanalar, günümüze ulaşmamış bir kaideye yerleştirilmek üzere tasarlanmıştır. Başlangıçta Demir Çağı II’ye tarihlendirilmiş olsa da Tell Rimah’taki Orta Assur katmanlarında bulunmuş, köpekgillerden bir türün muhtemelen adak işlevi gören üç tunç figürinine benzerliği nedeniyle Geç Tunç Çağı II’ye de tarihlendirilmesi mümkündür (Mallowan 1986: 149–151, lev. 28). Daha geç bir tarihleme doğrulanırsa (Marchetti 2014b), figürinin belirli bir tanrısal figüre doğrudan gönderme yapmayan, koruyucu bir işleve sahip olduğu düşünülebilir. Buna karşılık Geç Tunç Çağı II’ye ait olması durumunda (daha olası görünen seçenek), adak niteliğini korur ve tapınağın muhtemel baş ilâhı, tanrıça Nikarawa/Gula ile bağlantılı olduğu anlaşılır (bkz. Marchetti 2024a).

NM

Kaynakça

Marchetti 2014b: 315–317, şek. 4, lev. XXX–XXXI; 2024a (doğru envanter numarasının KH.12.O.142 olduğuna, KH.12.O.464 olmadığına dikkat ediniz)

Fırtına Tanrısı Figürini

Kazı no.: KH.11.O.516 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Tunç ve gümüş

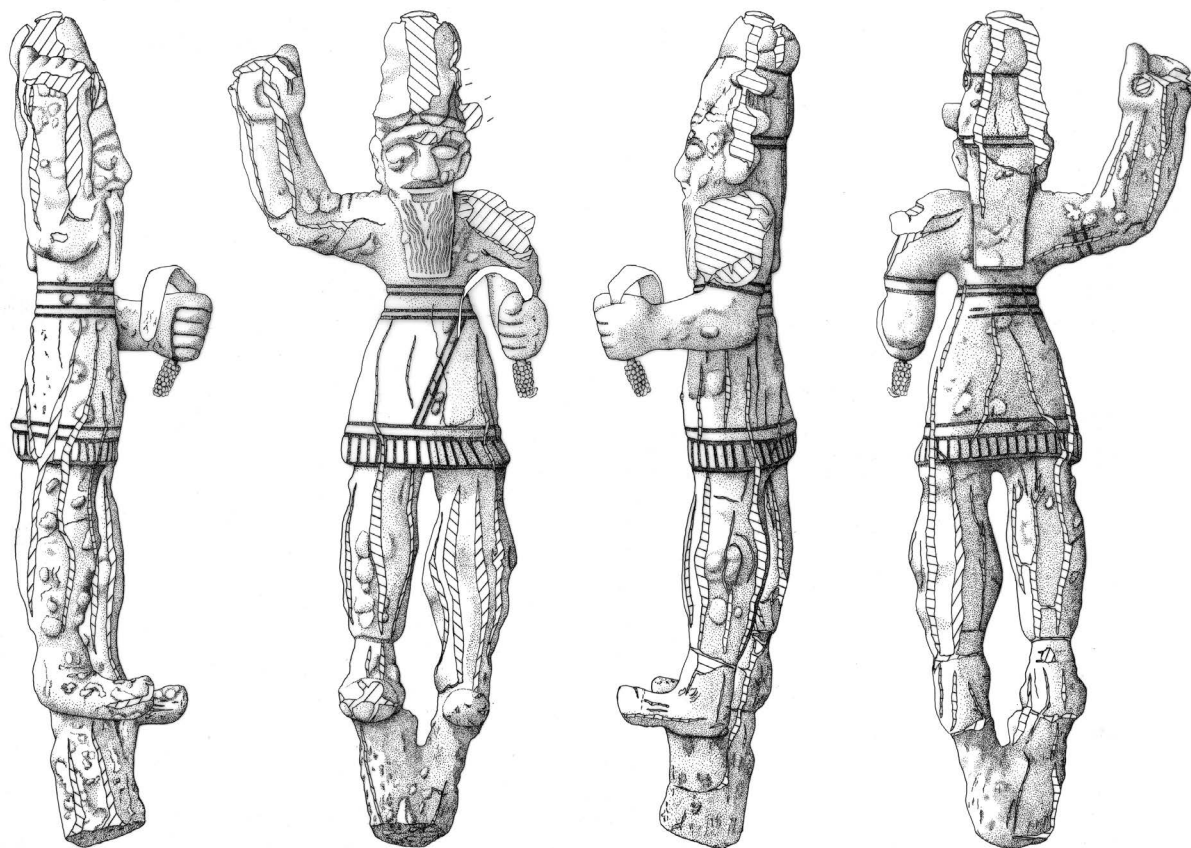
Ölçüler: y. 18,9; g. 6,4; k. 4 cm

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, A Batı Alanı, Fırtına Tanrısı tapınağı, F.92 dolgusu

Tarih: MÖ 10. yy. sonu (erken Demir Çağı II)

Tanım

Eski çağlarda bilinçli olarak iki parçaya ayrılmış tunç bir heykelciktir. Fırtına Tanrısı tapınağının *cella*'sının arka duvarının karşısında, taban L.12'nin hemen altında bulunmuştur (Marchetti 2014b: lev. XXII). Uğradığı yoğun korozyona rağmen (metal üzerinde derin dikey çatlaklar oluşmuştur), orijinal dökümün güçlü ve estetik modellemesi hâlen oldukça belirgindir. Kayıp balmumu tekniğiyle yapılmış heykelcik, yuvarlak tepeli ve iki çift boynuzlu başlığı (sol tarafta bunlardan iki kök kalmıştır) ile bir tanrıyı temsil etmektedir. Sırt kısmına doğru inen düz ve düzgün bir örgü, Fırtına Tanrısı'nın mühür ve kabartmalarda sırtında gösterilen saç tutamının üç boyutlu bir karşılığı olarak değerlendirilebilir. Yüz incelikle modellenmiş olup sakal detayları da özenle işlenmiştir. Tanrı, kazıma çift çizgiyle belirtilmiş uzun kollu bir gömlek ve uçlarında püskül olan etek giymektedir. Sağ eli vurma pozisyonunda kaldırılmıştır ve günümüze ulaşmamış bir nesneyi tutmaktadır; Karkamış'taki Kabartmalı Uzun Duvar'da hükümdar II. Suhi tarafından betimlenen Fırtına Tanrısı tasvirleriyle karşılaştırıldığında, bunun bir balta olduğu düşünülebilir (Woolley ve Barnett 1952: lev. B.38). Sol el, görünüşe göre gümüşten yapılmış ve sapı -muhtemelen üzüm- salkım şeklinde olan bir hançer tutuyor. Figürin, uçları yukarı kıvrık ayakkabılar giymekte olup altında, -günümüze ulaşmamış- bir kaideye yerleştirilebilecek tamamen korunmuş bir zıvana yer almaktadır. Betimlenen figürün tarihlendirilmesi ve kimliği açısından, yine yerleşmenin kendisinden gelen karşılaştırmalara

*

*

başvurmaliyiz. Haberciler Duvarı'nda hükümdar Katuwa tarafından yaptırılmış kabartmalarda iki Fırtına Tanrısı sureti bulunmaktadır (Woolley ve Barnett 1952: lev. B.11a, B.16a). Bunlardan ilki, başlık, sakal, gömlek ve ayakkabılar gibi ayrıntılar bakımından bu heykelcikle tamamen örtüşmektedir; bu da tunç figürinin Katuwa dönemine atfedilmesini güçlü biçimde desteklemektedir. Katuwa'nın hem kabartmalarla süslü kendi sarayını inşa ettiren hem de Fırtına Tanrısı tapınağını yenileten kişi olduğu göz önüne alındığında (Hawkins 2000: 108–112 sub. II.13+14, lev. 18–21), yenileme sırasında bir kült heykelciğini de adak olarak sunması kuvvetle muhtemeldir. Bu heykelcik bir süre sonra cella içine gömülmüştür. İki parçanın birbirinden yaklaşık 60 cm aralıkla gömülmesi kırılmanın kasıtlı olduğunu göstermekte ve bunun, muhtemelen kült heykelinin yenilenmesiyle bağlantılı ritüel bir nitelik taşıdığını düşündürmektedir.

NM

Marchetti 2014b: 310-315, şek. 3, lev. XXII-XXV

Kaynakça

Kâse

Müze Kayıt No.: 4754 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Tunç

Ölçüler: çap 15,3 cm; y. 5 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, muhtemelen Yunus nekropolü

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Yarıküresel ve yalın biçimli bu kâsenin taban merkezinde bir çıkıntı bulunmaktadır. Bu çıkıntı halka biçimli bir bezeme ile çevrelenmiştir (dijital olarak yeniden düzenlenmiş arşiv fotoğrafında görülebileceği üzere küçük hasarlar mevcuttur). Yunus nekropolünde yer alan birebir aynı örnek (Woolley 1939: 32, lev. XVII. d2, YC 58 no.lu mezardan) bu kâse için benzer bir menşe önermemize imkân tanımaktadır. Metal kâselerin merkezinde bir çıkıntının bulunması, en azından Geç Tunç Çağı'ndan itibaren belgelenmiştir: Luschey (1939), bu formun gelişimini basit ve arkaik tiplerden daha karmaşık formlara geçişini ana hatlarıyla ortaya koymuştur. Karkamış örneğiyle karşılaştırılabilecek en erken örnekler arasında çıkıntılı sığ açık kâselerin çeşitli örnekleri, çoğunlukla Ahameniş Dönemi'ne tarihlenen Deve Höyük nekropolünün yakınlarında bulunmuşken (Moorey 1980: 32, şek. 6.83) omphalos tabanlı bir vazo, MÖ 1. binyıl Jerablus gömütlerinden bilinmektedir (Philip 2015: 142, lev. 65.7). Günümüzde Orta Frig Dönemi'ne (MÖ 800-540) tarihlenen Gordion kökenli Frig tunç üretimi ile ilgili bazı karşılaştırmalar bulmak mümkündür (Rose ve Darbyshire 2011: 62, şek. 4.5; MÖ 8. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen MM tümülüsünden; ayrıca bkz. Curtis 1988: lev. 115). Genel kronolojik çerçeve, Arkaik Kıbrıs I-II dönemlerine (MÖ 750-475) tarihlenen *phialai* örnekleriyle de doğrulanmaktadır (Matthäus 1985).

LB

*

Kâse

Müze Kayıt No.: 4755 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Tunç

Ölçüler: çap 15; y. 4,5 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Yunus nekropolü, mezar YC 50

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Tunç yarıküresel kâse, yaldızlı gibi olan yüzeyini (Kat. no. 45 ve 47’de olduğu gibi) gösterecek ölçüde iyi korunmuş olup, YC 50 no.lu mezardaki kül urnesini kapatmak için kullanılmıştır. British Museum’un 1913–1914 yılları arasındaki kazıları sırasında ortaya çıkarılan az sayıdaki mezardan biri olup Frigya kökenli ithal bir kâseyle birlikte bulunması sayesinde Demir Çağı II’ye tarihlenebilmektedir (Woolley 1939: 31, lev. XII.c, XIX.a; bu mezarın tarihlendirilmesi için bkz. Cavriani 2021: 126, dn. 6). Kıbrıs örnekleriyle yapılan karşılaştırmalar (Matthäus 1985), bu tipin Geometrik Kıbrıs I (yakl. MÖ 1050-950) döneminden itibaren mevcut olduğunu ve Arkaik Kıbrıs II (yakl. MÖ 600-475) dönemine kadar kullanımda kaldığını ortaya koymaktadır. Bu tip için benzer bir süreklilik, Yakın Doğu’da (Woolley 1939; Riis 1948; Moorey 1980) ve özellikle Oryantalizan Dönem boyunca Akdeniz’de (Markoe 1985) yaygın biçimde belgelenmiştir. MÖ 7. yüzyıl mezarlarındaki tunç kâselerin seramik kapları örtmek için kullanıldığı örnekler belgelenmiştir (Luciani 2005: 936–937). Söz konusu yerleşimin, tunç ve demir işçiliği ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır (Bachelot ve Fales 2005: I–VI); bu durumun Karkamış için de geçerli olması beklenebilir. Deve Höyük’teki Ahameniş gömülerine ait buluntu grupları arasında benzer birkaç örnek bulunması onların daha eski bir geleneğe dayandığını göstermektedir (Moorey 1980: 31, şek. 6.78–82).

LB

Woolley 1939: lev. XVII.c2

Kaynakça

*

Kâse

Müze Kayıt no.: 4757 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Tunç

Ölçüler: çap 13,1; y. 4,1 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Yunus nekropolü, mezar YC 47

Tarih: MÖ 8. veya 7. yy. (geç Demir Çağı II veya III)

Kat. 47

Tanım

Bu tunç kâse, Yunus nekropolünde British Museum tarafından yürütülen kazılar sırasında ortaya çıkarılmış YC 47 numaralı mezardan gelmektedir ve küçük bir Kıbrıs testisinin varlığına dayanılarak Demir Çağı III veya MÖ 7. yüzyılın başına tarihlenmektedir (Woolley 1939: 30-31, lev. XVI.b3, XIV.f). Madenî eser Kat. no. 46 ile yakın benzerliği nedeniyle muhtemelen bir ata yadigârı olarak değerlendirilmelidir. Biçimsel olarak yarıküresel formdaki kâse; hafif dik cidarı ve belirgin biçimde yarıküresel, kimi zaman hafifçe dışbükey bir tabana sahip açık sıg kâseler grubuna aittir. Önemli bir benzeri, Demir Çağı II'ye tarihlenen ve kül urnesinin kapağı olarak kullanılmış bir kâsenin ele geçtiği Hama nekropolünden gelmektedir. Bu örnek de yarı küre formundadır ve “yaldızlama” izleri (Riis 1948: 137, G VIII 522) ile dış yüzeyinde keten kalıntıları barındırmaktadır. Görünüşe göre, kül urnelerinin metal kâseler ile kapatıldığı benzer kullanım Yunus gömütlerinde de söz konusudur. Benzer yarıküresel kâseler, MÖ 1. binyılın başlarına tarihlenen Filistin ve Kıbrıs mezarlarında da bulunmuştur ve MÖ 5. yüzyıla ait Deve Höyük nekropolünde de belgelenmiştir. Bu da geleneğin Levant'ta uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermiştir (Moorey 1980: 31).

LB

Woolley 1939: lev. XVII.c1.

Kaynakça

Hayvan Biçimli Havan

Müze Kayıt No.: A9905 (Ankara)

Yapım Malzemesi: Bazalt

Ölçüler: y. 9,5; g. 9,9; k. 15,4 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları

Tarih: MÖ 8. veya 7. yy. (geç Demir Çağı II veya III)

Tanım

Dikdörtgen biçimli bazalt tekne (veya daha doğru bir ifadeyle, hayvan biçimli havan), bitki ve hayvan motifleri içeren alçak kabartma bezemeye sahiptir. Kısa kenarlarından birinde, aralarında bir ağaç motifi yer alacak şekilde işlenmiş iki boğa protomu bulunmaktadır. Arka yüzde yapraklı bir bezeme, uzun kenarlarda ise sırasıyla iki ağacın arasında ayakta duran bir keçi ve muhtemelen bir sığır, yine bir ağacın önünde betimlenmiştir. Yaklaşık 14-36 cm uzunluğunda, 10-15 cm genişliğinde ve 4-16 cm yüksekliğinde, hayvan figürlü ön yüzleri olan ve genellikle bezemeli küçük bazalt havanlar, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'dan iyi bilinmektedir; bu nedenle MÖ 9.-6. yüzyıllar arasında başlıca üretim alanlarının burası olduğu öne sürülmüştür (Squitieri 2017: 44; Bombardieri 2010: 129–130; Searight, Reade ve Finkel 2008: 66; Riis 1990: 74). İşlevleri açısından bakıldığında bunların sığ oyukları, özellikle gıda işleme faaliyetlerinde havan olarak kullanımlarını elverişli kılmaktadır (Squitieri 2017: 45; Bombardieri 2008). Ayrıca, pek ikna edici olmasa da, “sunak/adak masası” (Lloyd 1954: 110) veya “tütsü yakacağı” (Curvers ve Schwartz 2002–2003: 81) olarak da tanımlanmışlardır (savunulması zor dinsel yorumlar için ise bkz. Riis 1990: 74; Squitieri 2017: 45, 194–196; Makinson 2005: 424–425).

SB

Kaynakça

Bombardieri 2008: 279, lev. 2.10 (Lloyd 1954: lev. VIII.6–7'yı takiben);

Bombardieri 2010: lev. 161.2; Guerri 2014: 145, şek. 1

Üç Ayaklı Kâse

Müze Kayıt no.: A9413 / 60196 (Ankara)

Yapım Malzemesi: Bazalt

Ölçüler: y. 19,4; çap 34,3 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Yunus nekropolü, mezar YC 54

Tarih: MÖ 8. veya 7. yy. (geç Demir Çağı II veya Demir Çağı III)

Kat. 49

Tanım

Yunus nekropolünde bir Demir Çağı III mezarında kül urnesinin altında bulunmuş üç ayaklı kâse, ayakları eksenine bağlayan üç parça ile şekillendirilmiş bir taşıyıcıya sahiptir. Bu tür kaplar, Suriye’de (Tell Munbaqa ve Tell Mishrifeh’te) ve Filistin’de (Tell el-‘Ajjul’da; Merluzzi 2008: 335-336, şek. 4.f,i) Tunç Çağı’ndan itibaren bilinmektedir. Demir Çağı II ve III’e tarihlenen örnekler Beth Shean, Deir ‘Alla, Hazor, Qatna, Tell Judeidah, Zincirli ve Tell Halaf’ta, ayrıca Karkamış’ta da bulunmuştur (Squitieri 2017: 73). Tell Halaf’tan bilinen bir kâsede olduğu gibi, bu örneklerin bazıları rozetler ve hayvan betimleri içeren kabartma bezemeye sahiptir (Hrouda 1962: 67, lev. 6-7). Karkamış’ta Türk-İtalyan kazı heyeti tarafından yürütülen çalışmalar sırasında bulunan taş kaplar arasında, Demir Çağı II’ye tarihlenen ve Demir Çağı III’e kadar devam eden bu üçayak tipine atfedilebilecek en az bir parçalı vazo bulunmaktadır (KH.11.O.295).

SB

Woolley 1939: 32, lev. XVII.b3; Woolley ve Barnett 1952: lev. 69.c; Guerri 2014: 145, şek. 2

Kaynakça

Kat. 50

Havan

Müze Kayıt no.: A9406 / 1168 / 60_3_96 (Ankara)

Yapım Malzemesi: Bazalt

Ölçüler: çap 17; y. 17,5 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Geometrik (muhtemelen bitkisel) bir motifle alçak kabartma tekniğiyle bezenmiş ve tabanının üst katı çıkıntılı, trompet biçimli yüksek bir kaide üzerinde duran bazalt havan. Buluntu yeri bilinmemektedir; hafırler tarafından “yaprak bezemeli bazalt havan” olarak tanımlanmıştır. En olası tarihleme, Geç Demir Çağı II, yani MÖ 8. yüzyıl gibi görünmektedir; ancak, bu yaprak benzeri süslemeye sahip bir bazalt vazunun emsalleri henüz tespit edilmediğinden, sonraki yüzyılı da göz ardı edemeyiz. Aslında, kendine özgü süslemeleri, MÖ 8. yüzyılda yıkılan Tell Tayinat'taki 1.Bina, 2.Kat'taki bir sütun kaidesinin süslemelerini anımsatıyor (Haines 1971: 49-50, 66, lev. 78.c; ayrıca Karkamış bölgesinden tarihlendirilmemiş iki sütun kaidesine de bakınız, Woolley 1921: şek. 61).

SB

Woolley ve Barnett 1952: 271, lev. 69.e

Kaynakça

Ayaklı Kâse

Kazı no.: YU.21.O.12 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Bazalt

Ölçüler: çap 30; y. 20; cidar k. 2,5 cm

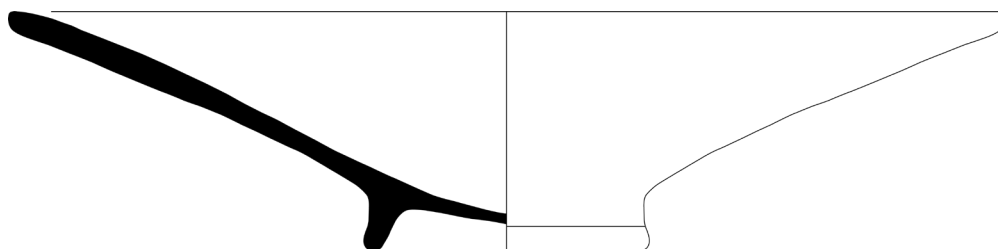
Buluntu Yeri: Yunus Nekropolü, 17. alan, mezar G.11677

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Demir Çağı II ve III dönemlerinde Levant'ta yaygın bir kap türü olan bu eser, trompet ayaklı bazalt kâsedir (Squitieri 2017: 61-65, şek. 5.11e). Karşılaştırılabilir örnekler Zincirli, Tell Halaf, Çatal Höyük, Tell Tayinat (aynı yer), Hama (Riis 1990: 69, şek. 34.54-58) ve Tell Mastuma'dan (Iwasaki vd. 2009: 499, şek. 8.37.2) ve Karkamış'taki Yunus nekropolündeki mezarlardan (Woolley 1939: 21-35, lev. XVII.b1, biraz daha geç Demir Çağı III mezarları YC32 ve YC81) bilinmektedir. Bu örneğin, Demir Çağı II dönemine ait çömlek kaplarla (Kat. no. 52-53) ilişkilendirilmesi, onun nispeten erken bir tarihe ait olduğunu kanıtlamaktadır. Bu kapların elit kesime ait eşyalar olduğu düşünülmektedir: istatistiksel analizler, elit kesim üyelerinin sosyal statülerini belirtmek için cenaze küpleri olarak bu tip bazalt kapları Karkamış'ta (özellikle Yunus nekropolünde) kullandığını göstermiştir (Squitieri 2017: 170). Ayrıca, birçok Suriye-Hitit ziyafet sahnesinde, küçük bir kaideli kap merkezî bir unsur olarak görünmektedir (Searight, Reade ve Finkel 2008: 62.445-446). Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde, Karkamış bölgesinden bu kap tipine benzer iki obje daha bulunmaktadır (TR001009178 ve TR001009197).

SB

*

Tabak

Kazı no.: YU.21.P.18/1 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: çap 46; cidar k. 1,2; taban k. 1; y. 11,2 cm

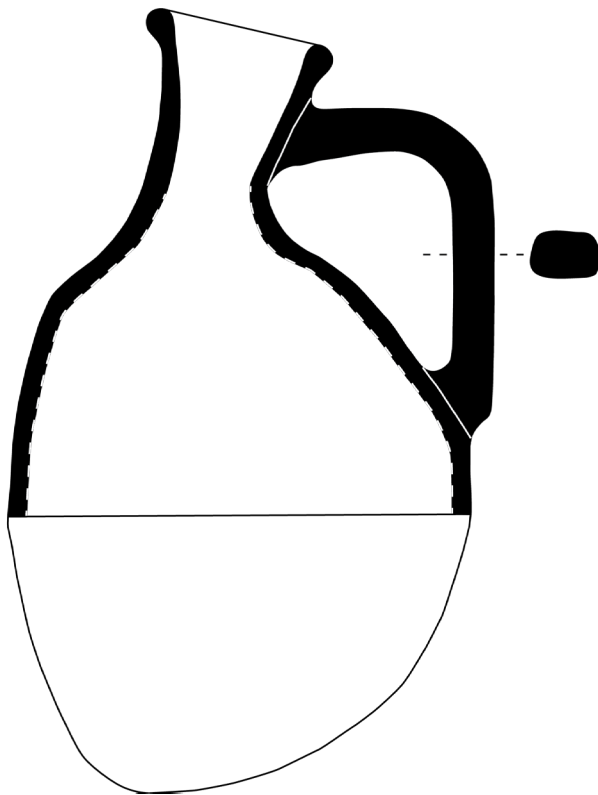
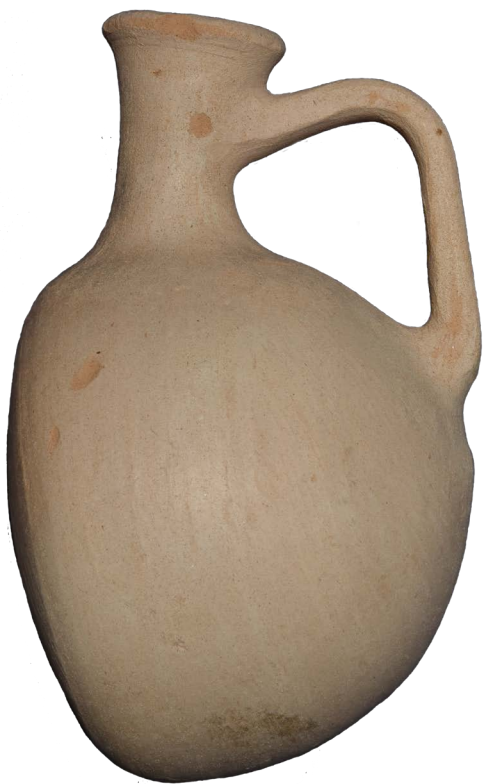
Buluntu Yeri: Yunus nekropolü, 17. alan, mezar G.11677

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Bu büyük tabak, bir *askós* (Kat. no. 53) ve yüksek ayaklı taş bir kâse (Kat. no. 51) ile birlikte, Karkamış'ın kuzeyindeki Yunus'un alçak tepesinde bulunan mezarlıktaki bir yakma defininin (G.11677) cenaze eşyaları arasında yer alıyordu. Düz kenarlı ve halka tabanlı olan kap, dış yüzeyi perdahlı açık kırmızımsı bir hammadden (2.5YR 7/3) yapılmıştır. Bu tip, Karkamış'ın (Woolley 1939: lev. XV.b,c2) yanı sıra, Fırat boyunca Tille Höyük (Blaylock 2016: şek. 11.10) ve Tell Shiukh Fawqani (Luciani 2005: lev. 2) gibi diğer birçok yerleşim yerinin Demir Çağı II'ye ait buluntularında ve kuzey Suriye'deki Tell Afis'te (Mazzoni 2014: şek. 17.1-3, 18.1-3) yaygın olarak görülmektedir. Kremasyon uygulaması, Demir Çağı'nda güneybatı Asya'da yaygınlaştı (Mazzoni 2000: 34-35): Yunus'ta kalıntılar, isteğe bağlı olarak mezar eşyası şeklinde, genellikle boyalı motiflerle süslenmiş, seramik, taş veya metal bir küp içine yerleştiriliyordu; bu kaplar hem ölen kişinin statüsüne hem de defin töreni sırasında ve sonrasında gerçekleştirilen ritüellere bağlıydı (genel bir bakış için Woolley 1939'a bakınız). Bu bağlamda, tabaklar ve kâseler, cenaze düzenlemelerinin standart bir bileşeniydi (Woolley 1914: 95); ya küpün üzerine ya da G.11677 örneğinde olduğu gibi, altına yerleştiriliyor ve bu da bazalt vazo (Kat. no. 51) üzerinde duruyordu.

GG

Matara

Kazı no.: YU.21.P.18/3 (Gaziantep)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: çap 4; cidar k. 0,5; y. 10,5 cm

Buluntu Yeri: Yunus nekropolü, 17. alan, mezar G.11677

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Bu kap, kare saplı ve ağız kısmında dışa doğru genişleyen dar boyunlu bir matara veya *askós* olarak adlandırılabilir. Hafifçe içbükey tabanı ve daha yuvarlak gövdesiyle asimetrik profili farklı çark yapımıdır veya sarmal parçalardan bir araya getirilmiş ve daha sonra elle düzeltilmiştir. Şekli, bölgede uzun bir geleneğe sahip olan hacı mataraları ile bağlantılıdır. Kırmızımsı hammaddenin (5YR 7/4), ana bileşeni ince kum gibi görünürken, dış yüzey tamamen perdahlanmış astarla kaplıydı. Yunus yaylasının kireçli toprağına uzun süre maruz kaldığından orijinal astar büyük ölçüde kaybolmuştur; artık sadece birkaç noktada görülebilmektedir. Bu kap, bir büyük tabak (Katalog no. 52) ve yüksek ayaklı bir taş kâseyi de içeren (Katalog no. 51) bir cenaze buluntu grubunun parçasıydı. Ancak antik çağda mezar soygunları nedeniyle, küpün (YU.21.P.18/2) sadece yakılmış kalıntılar içeren halka tabanı korunabilmiştir. Bir cenaze buluntu grubunda *askós* gibi kapların bulunması, cenaze töreni sırasında ölen kişiye şarap ve diğer sıvıların sunulması ile bağlantılıdır. Bu, güneybatı Asya'da Demir Çağı boyunca sıkça tespit edilmiş bir uygulamadır (Bonatz 2014: 40). Bu nedenle, içme ve dökme kapları sıklıkla cenaze ve ritüel uygulamalarında bulunur: Karkamış'ta İngiliz (Woolley 1939: lev. XXIV.J5) ve Yunus'taki Türk-İtalyan kazılarında zaten belgelenmiş olan bu kapların bölgesel örnekleri, Suriye'nin merkezindeki Hama nekropolünün çağdaş geç Demir Çağı II evresinde (Cimetière IV) (Riis 1948: şek. 84-85) ve Orta Fırat vadisindeki Tell Jurn Kabir'de (Eidem ve Ackermann 1999: şek. 9b.5) bulunabilir.

GG

54

55

Minyatür Tabaklar

Kazı no.: KH.13.P.950/1 (Gaziantep)

Ölçüler: çap 9; cidar k. 0.5; taban k. 0.6; y. 1.8 cm

Kazı no.: KH.13.P.950/2 (Gaziantep)

Ölçüler: çap 8; cidar k. 0.2; taban k. 0.6; y. 2 cm

Kazı no.: KH.13.P.950/3 (Gaziantep)

Ölçüler: çap 8.4; cidar k. 0.5; taban k. 0.6; y. 1.6 cm

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Buluntu Yeri: Aşağı Saray, Güney C Alanı, F.2766 dolgusu

Tarih: MÖ 9.-8. yy. (Demir Çağı II)

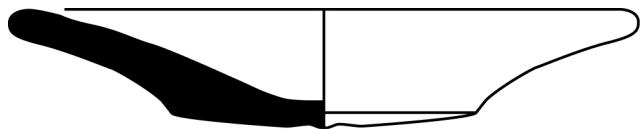
Kat. 54
55
56

Bu minyatür tabak grubu Katuwa Sarayı'nın odalarından birinde bulunmuştur; burası yapıdaki Demir Çağı II yerleşim seviyesine (10. evre) ait olduğu için stratigrafik olarak net biçimde tarihlendirilebilmektedir. Tabaklar, az sayıda morfolojik fark dışında, boyut açısından birbirine yakındır (çapları 8-9 cm aralığında): hafifçe dışa dönük cidarlarıyla şekillerin profilleri dışbükeydir, tabanları ise ip ile kesilmiş ve sonrasında yeniden biçimlendirilmiştir. Tabaklar çarkta şekillendirilmiş, ardından elle düzeltilmiştir; hammadde az katkılı bir dokuya ve açık krem/açık kahverengimsi bir renge sahiptir (sırasıyla 5YR 7/4, 5YR 7/6 ve 5YR 7/3). İç ve dış yüzeyleri sadedir; herhangi bir yüzey işlemi veya bezeme bulunmamaktadır. Tabaklar ve sığ kâseler, Demir Çağı II boyunca Yukarı ve Orta Fırat Vadisi'nin seramik kültüründe sık rastlanan formlardır;

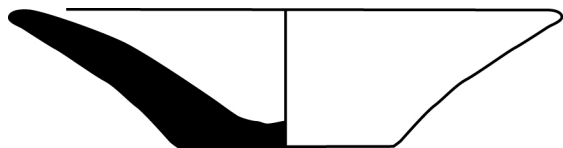
Tanım

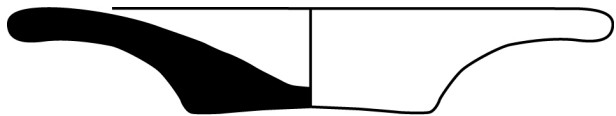
56

54

55

56

Arslantepede (Manuelli 2013: şek. 6.8), Tell Sheikh Hassan'da (Schneider 1999: şek. 4.4) ve Tell Shiukh Fawqani'de (Luciani 2015: lev. 2.22-23) benzer örnekleri mevcuttur. Karkamış'taki bu tabakların minyatür boyutları, saraydaki kullanımlarıyla ilişkili görünmektedir: açık şekiller, mezar kabartmaları ve steller üzerindeki ziyafet sahnelerinde, küçük bir masa üzerinde veya betimlenen kişilerin ellerinde tekrarlanarak tasvir edilmektedir (Bonatz 2000: 90-92). Benzer minyatür tabaklar, Yunus nekropolünde Demir Çağı II ve III'e tarihlenen gömütlerde de, dar boyunlu urnelerin kapağı olarak yeniden kullanılmıştır.

GG

Aslan Figürini

Müze Kayıt No.: 4830 (İstanbul)

Yapım Malzemesi: Pişmiş toprak (*terracotta*)

Ölçüler: y. 6; g. 2,2; k. 2,8 cm

Buluntu Bilgisi: British Museum kazıları, Aşağı Saray alanı, Büyük Merdiven'in önündeki meydana yer alan muhtemel bir çukurdan

Tarih: MÖ 8. yy. (geç Demir Çağı II)

Tanım

Çömelmiş durumda betimlenmiş dört ayaklı bir hayvanı, büyük olasılıkla bir aslan/dişi aslanı temsil eden, elle şekillendirilmiş küçük bir kil figürindir. Baş kısmı sade ancak etkileyici bir üslupla yapılmıştır; burun geniş işlenmiş, ağız hattını belirleyen ve dişleri veya bıyık diplerini temsil eden derin kazıma çizgileri uygulanmıştır. Gözler kısa kesitler hâlinde işlenmiş olup, burun üst kısmında yer alan ek çizgisel izler kürkü temsil etmektedir. Gövde üzerinde, kaburga veya post dokusunu göstermek amacıyla yan yüz boyunca uzanan birkaç dikey kazıma bulunmaktadır. Uzunlar yalnızca şematik olarak belirtilmiştir: dört bacağın tamamı hafif bir anatomik ayrımla tek bir kil kütesinden şekillendirilmiştir; ayrıca, aslan betimlemelerinde alışık olunduğu üzere anüs de belirtilmiştir. Bu aslan figürini, British Museum kazı ekibi tarafından Büyük Merdiven'in önünde, ilişkisi tam olarak net olmayan ancak buluntu açısından zengin bir alandan ele geçirilmiştir (ayrıntılı değerlendirme için bkz. Woolley ve Barnett 1952: 174). Figürin, Suriye Geç Demir Çağı koroplastik geleneğine aittir. Bu döneme tarihlenen aslan figürinleri son derece nadir olup, yalnızca Tell Rifaat (Seton-Williams 1967: 25), Neirab (Carrière ve Barrois 1927: 203, şek. 11, lev. XLIX, no. 20) ve Tartus'tan (Louvre AO 1582 ve muhtemelen AO 1148) bilinmektedir. Ayrıca, Zincirli'den gelen ve muhtemelen küçük kaidelerin parçaları olan iki levha üzerinde aslan veya sfenks pençelerinin betimlendiği örnekler de mevcuttur (von Luschan ve Andrae 1943: lev. 9i, 10a; Bolognani 2017: 275–276, tablo

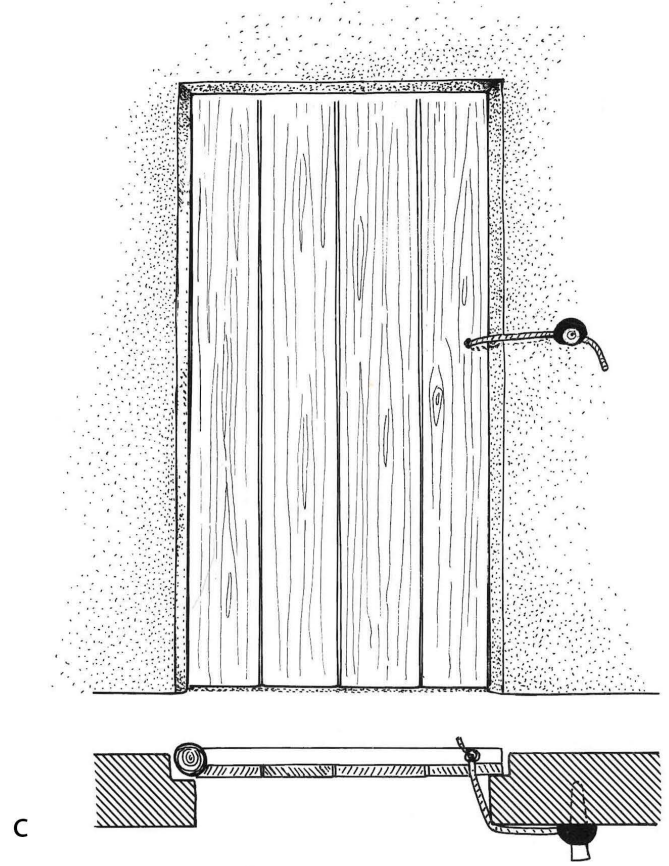
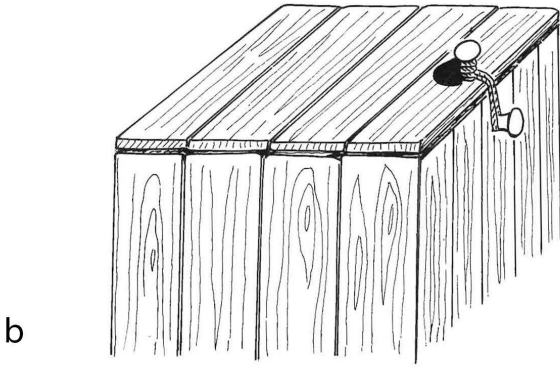
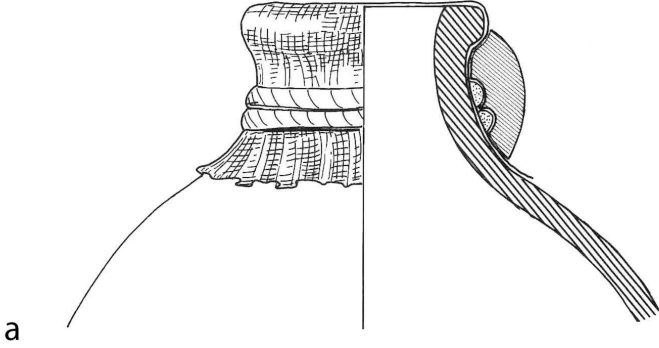

45, R10-458). Ancak bu örnekler, boyut ve üslup açısından büyük çeşitlilik göstermektedir. Karkamış örneğinin kesin tarihlendirilmesi belirsizliğini korumaktadır. Eser, Demir Çağı II'ye ait ve aslan motifinin tercih edildiği bir döneme tarihlenen parçalanmış bazalt heykellerle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, yerleşimde ele geçen pişmiş toprak figürinlerin büyük çoğunluğu Demir Çağı III'e tarihlenmektedir. Ayrıca, Karkamış figürin külliyatı içinde bilinen tek diğer aslan örneği, üslup açısından belirgin biçimde farklıdır (Bolognani 2017: kat. no. 695). Diğer görsel verilerle karşılaştırıldığında, Amuq bölgesindeki Çatal Höyük'te ele geçen ve Demir Çağı I'e ait bir taş figürinle çarpıcı bir benzerlik dikkat çekmektedir (Pucci 2019: 281, A27009, kat. no. 1121, lev. 186c, Orta N evresi tabakası). Karkamış figürininin ayrıntılı anatomik tasviri ve bütüncül üslubu, Kuzey Suriye tarzında fildişi aslan kürkü betimlemelerindeki tipik kaburga, kas ve post detaylarını yansıtır görünmektedir (Thureau-Dangin vd. 1931: lev. XLIII; von Luschan ve Andrae 1943: lev. 64-65; Barnett 1975: lev. XVIII, XX-XXII, XXV-XXVI, XXXVI, L; Herrmann 1989: 86-87, 97-99, şek. 1c, 4d-e; Herrmann, Laidlaw ve Coffey 2009: 94-95, 100, 169-170, şek. 39, lev. 26, 52-59, 61, 67, 91-92, 107, M-O). Bu üslupsal yakınlıklar göz önüne alındığında, eser için en muhtemel tarihleme MÖ 8. yüzyıl olup bu dönem Kuzey Suriye zanâat üretiminin doruk noktasına ulaştığı bir evreye karşılık gelmektedir.

BB

Woolley ve Barnett 1952: 175, 258, lev. 71a

Kaynakça

Farklı mühürleme sistemlerinin grafik rekonstrüksiyonu: a. kumaşla kaplı bir seramik kap üzerinde; b. ahşap bir sandığın tahta çivileri üzerinde; ve c. duvara sabitlenmiş ahşap bir kapı mandalı üzerinde (Otto'yu takiben 2004: lev. 107.3, 108.2, 114.3b).

KAYNAKÇA

Karkamış'taki British Museum Arazi Çalışmaları:

Boscawen, W. St. C.

1880 Carchemish, *The Graphic*, 11 December, 562, 608.

Hawkins, J. D.

2000 *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, I: *Inscriptions of the Iron Age* (Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft Neue Folge 8), De Gruyter, Berlin.

Hogarth, D. G.

1909 Carchemish and its Neighborhood, *Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* 2, 165–176.

1911 Hittite Problems and the Excavation of Carchemish, *Proceedings of the British Academy* 5, 1–15.

1914 *Carchemish. Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum*. Part I: *Introductory*, The Trustees of the British Museum, London.

1920 *Hittite Seals, with Particular Reference to the Ashmolean Collection*, Clarendon Press, Oxford.

Moorey, P. R. S.

1980 *Cemeteries of the First Millennium B.C. at Deve Hüyük, near Carchemish, Salvaged by T. E. Lawrence and C. L. Woolley in 1913 (with a Catalogue Raisonné of the Objects in Berlin, Cambridge, Liverpool, London and Oxford)* (BAR International Series 87), BAR Publishing, Oxford.

Thompson, R. C.

1913 A New Decipherment of the Hittite Hieroglyphs, *Archaeologia* (Second Series) 64, 1–144.

Woolley, C. L.

1914 Hittite Burial Customs, *Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* 6, 87–98.

1921

Carchemish. Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum. Part II: *The Town Defences*, The Trustees of the British Museum, London.

1934

The Prehistoric Pottery of Carchemish, *Iraq* 1, 146–162.

1939

The Iron Age Graves of Carchemish, *Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* 26, 11–37.

Woolley, C. L. ve Barnett, R. D.

1952

Carchemish. Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum. Part III: *The Excavations in the Inner Town and the Hittite Inscriptions*, The Trustees of the British Museum, London.

Karkamış'taki Türk-İtalyan Arazi Çalışmaları:

- Adamo, A., Bassetto, S., Bitelli, G., Girardi, F. ve Girelli, V. A.
2014 3D Scanning of Sculptures and Inscriptions at Karkemish: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 149–152.
- Adamo, A. ve Cappuccino, C.
2014 *Karkemish. L'Area C: contesti e materiali degli scavi del 2011* (GRPOP 2014:2), Ante Quem, Bologna.
- Alaimo, D., Barbi, N., Guarino, G., Luglio, G., Monastero, J., Prezioso, F. ve Valeri, M.
2019–20 From Photogrammetry to Conservation: Field Integration of Techniques for the Documentation Process [Recent archaeological discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 309–311.
- Benati, G.
2014 The British Museum Excavations at Karkemish (1911–1914, 1920): A Summary of the Activities and of the Methods Employed: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 21–43.
- Biga, M. G.
2014 Karkemish in the Ebla Texts: Some New Data: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 75–80.
- Bitelli, G., Girardi, F. ve Girelli, V. A.
2014 Digital Enhancement of the 3D Scan of Suhi I's Stele from Karkemish, *Orientalia* 83(2), 154–161.
- Bitelli, G., Mandanici, E., Bernardoni, S. ve Trojanis, R.
2014 Georeferencing Karkemish: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 154–162.
- Bolognani, B.
2014 The Iron Age Clay Figurines from Karkemish and the Syro-Anatolian Region, *Newsletter of the Association for Coroplastic Studies* 11, 16–17.
- 2017 *The Iron Age Figurines from Karkemish (2011–2015 Campaigns) and the Coroplastic Art of the Syro-Anatolian Region*, Doktora Tezi, University of Bologna, Bologna.
- 2020a Figurines as Social Markers: the Neo-Assyrian Impact on the Northern Levant as Seen from the Material Culture: K. Gavagnin ve R. Palermo (ed.), *Imperial Connections. Interactions and Expansions from Assyria to the Roman Period. Volume 2. Proceedings of the 5th "Broadening Horizons" Conference (Udine 5–8 June 2017)* (West & East Monografie 3), EUT, Trieste, 43–57.
- 2020b The Iron Age Female Figurines from Karkemish and the Middle Euphrates Valley. Preliminary Notes on Some Syrian Pillar Figurines: S. Donnat, R. Hunziker-Rodewald ve I. Weygand (ed.), *Figurines féminines nues: Proche-Orient, Égypte, Nubie, Méditerranée, Asie centrale (VIII millénaire av. J.-C. - IVe siècle ap. J.-C.)*, *Actes du colloque de Strasbourg (25-26 juin 2015)* (Collections de l'Université de Strasbourg - Études d'archéologie et d'histoire ancienne), De Boccard, Paris, 209–223.
- 2021 The Iron Age Funerary Stone Fittings: B. Bolognani, G. Giacosa ve F. Zaina, *Excavations at Karkemish III. The Survey of the Yunus Necropolis* (OrientLab Series Maior 6), Ante Quem, Bologna, 73–94.
- Bolognani, B., Cardini, V., D'Orazio, C. ve Maini, E.
2025 The Material Culture from Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna, 107–134.

- Bolognani, B., Giacosa, G. ve Zaina, F.
2021 *Excavations at Karkemish III. The Survey of the Yunus Necropolis* (OrientLab Series Maior 6), Ante Quem, Bologna.
- Bonomo, A. ve Zaina, F.
2014 The Iron Age II-III Pottery Assemblage from Karkemish and Yunus: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 21–43.
2016 *Karkemish. Report on the 2011 and 2012 Excavations in Area F* (GRPOP 2016:1), Ante Quem, Bologna.
- Campeggi, M.
2019–20 The Late Neolithic Period [Recent archaeological discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 255–256.
2020 *Karkemish. Report on the Investigations in the Area of the Halaf Kilns at Yunus* (GRPOP 2020:1), Ante Quem, Bologna.
- Cappuccino, C. ve Ferrari, K.
2016 Il paesaggio urbano di Karkemish tra età classica e primo Medioevo: M. C. Parello ve M. S. Rizzo (ed.), *Paesaggi urbani tardoantichi. Casi a confronto. Atti delle Giornate Gregoriane. VIII Edizione (29–30 novembre 2014)*, Edipuglia, Bari, 161–168.
- Cardini, V.
2017 Insediamenti e cultura materiale di età ache-menide sul Medio Eufrate, *OCNUS* 25, 81–94
- Cardini, V., Orrù, V. ve Zaina, F.
2019–20 The Iron IV Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 288–290.
- Carra, M. L.
2018 The Archaeobotanical Evidence: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 395–400.
- Carra, M. L., Maini, E., Redamante, D., Serrone, E. ve Shafiq, R.
2019–20 Bioarchaeology at Karkemish [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 305–308.
- Carra, M. L., Maini, E. ve Shafiq, R.
2025 Bioarchaeology of Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna, 155–174.
- Cavriani, M.
2015 Su un amuleto egiziano da Karkemish, *OCNUS* 23, 49–58.
2021 Aegyptiaca at Karkemish, *Egitto e Vicino Oriente* 44, 125–143.
- Cavriani, M., Giacosa, G., Marchesi, G., Roberto, G. ve Zaina, F.
2019–20 The Iron III Period [Recent archaeological discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 283–287.
- De Martino, S.
2014 Il ruolo politico di Karkemish in Siria durante il periodo imperiale ittita: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 86–93.
- Dinçol, A., Dinçol, B. ve Peker, H.
2014 An Anatolian Hieroglyphic Cylinder Seal from the Hilani at Karkemish, *Orientalia* 83(2), 162–165.
- Dinçol, A., Dinçol, B., Hawkins, J. D., Marchetti, N. ve Peker, H.
2014a A New Stele from Karkemish: At the Origins of the Suhi-Katuwa Dynasty: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 127–132.

- 2014b A Stele by Suhi I from Karkemish, *Orientalia* 83(2), 143–153.
- Di Cristina, S.
2014 Woolley's and Lawrence's Expedition House in Karkemish: Preliminary Notes for the History of the Building: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 21–43.
- Di Cristina, S. ve Ferrari, K.
2018 From the Hellenistic to the Modern Period: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 251–354.
- Di Cristina, S. ve Gallerani, V.
2019–20 The Classical and Late Antique Periods [Recent archaeological discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 291–295.
- 2024 *Europos: The Archaeology of the Heir of Karkemish During the Classical and Late Antique Periods*, Bologna University Press, Bologna.
- Di Cristina, S., Gallerani, V. ve Lepore, G.
2018 Europos on the Euphrates: Continuities and Discontinuities at an Oriental Classical City, *Mesopotamia* LII, 129–150.
- Di Cristina, S., Gallerani, V. ve Marchetti, N.
2019–20 The Modern Period [Recent archaeological discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 300–302.
- Di Cristina, S. ve Marchetti, N.
2015a The Excavations of the British Museum at Karkemish, *Actual Archaeology Magazine* 13, 15–25.
- 2015b T. E. Lawrence at Karkemish, 1911–1914: Results of the Turco-Italian 2011–2014 Excavations in the Expedition House, *TEL Society Newsletter* 110, 18–21.
- D'Orazio, C.
2021 Late Bronze II Sealing Practices in the Northern Levant in Light of New Evidence from Karkemish, *Orientalia* 90(1), 52–76.
- 2022 Round Stone Pyxides from Karkemish and North Syria: Remarks on their Distribution and Significance, *Syria* 99, 79–100.
- 2023 Archaeological Evidence for the Sealing of Goods in the Northern Levantine and North Mesopotamian Sphere during the Late Bronze II Period: N. Marchetti, M. Campeggi, F. Cavaliere, C. D'Orazio, G. Giacosa ve E. Mariani (ed.), *Proceedings of the 12th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, 1. cilt: *Environmental Archaeology. Hammering the Material World. Cognitive Archaeology. Modeling the Past. Networked Archaeology. Endangered Cultural Heritage*, Harrassowitz, Weisbaden, 651–663.
- 2025 Round Stone Pyxides from Karkemish and North Syria: An Addendum, *Vicino Oriente* 30, 71–76.
- D'Orazio, C., Giacosa, G., Peker, H. ve Rivoltella, R.
2019–20 The Iron I Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 274–277.
- D'Orazio, C., Cavriani, M. ve Zaccagnini, C.
2025 Administrative Materials from Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna, 13–25.
- Erol, A.
2018 Hellenistic, Roman and Islamic Coins: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 367–373.

- 2025 *Materials from Karkemish I. The Numismatic Finds from the 2011–2024 Excavations* (OrientLab Series Maior 9), Ante Quem, Bologna.
- Ferrando, M., Giacardi, A., Marchetti, N. ve Özakça, M.
2019–20 The Archaeological Park [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 303–304.
- Ferrari, K.
2014 Karkemish in età classica: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 111–118.
- Gallerani, V., Vacca, A. ve Zaina, F.
2017 *Catalogue of the Pottery Materials from Karkemish in the Anatolian Civilizations Museum, Ankara* (GRPOP 2017:1), Ante Quem, Bologna.
- Gallerani, V. ve Vezzoli, V.
2023 Islamic Europolis: Preliminary Results of the Turco-Italian Archaeological Excavations: N. Marchetti, F. Cavaliere, E. Cirelli, C. D’Orazio, G. Giacosa, M. Guidetti ve E. Mariani (ed.), *Proceedings of the 12th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, 2. cilt: Field Reports. Islamic Archaeology*, Harrassowitz, Weisbaden, 793–804.
- Giacosa, G.
2021 *The Social Life of Pots. The Reconstruction of Ceramic Production and Distribution Patterns of Pottery Assemblages in the Northern Levant during the Iron Age*, Dottora Tezi, University of Bologna, Bologna.
- Giacosa, G., Moro, D., Ulian, G., Zanna, S. ve Valdrè, G.
2018 Ceramic Recipes: Cross-correlated Analytical Strategy for the Characterization of the Iron Age Pottery from Ancient Karkemish (Turkey), *Measurement* 128, 180–188.
- Giacosa, G., Mantellini, S. ve Pizzimenti, S.
2019–20 The Late Bronze I Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 263–266.
- Giacosa, G. ve Zaina F.
2020 Changing Patterns in Earlier Material Culture from Karkemish: A. E. Sollee (ed.), *Formation, Organisation and Development of Iron Age Societies. A Comparative View. Proceedings of the Workshop held at 10th ICAANE in Vienna, April 2016* (Oriental and European Archaeology 15), Austrian Academy of Science Press, Wien, 15–38.
- Guerri, L.
2014a *Gli oggetti e la documentazione degli scavi britannici a Karkemish: una nuova analisi*, Dottora Tezi, University of Bologna, Bologna.
- 2014b Some Preliminary Remarks on the Iron Age Stone Vessels from Karkemish: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 145–148.
- Hawkins, J. D. ve Peker, H.
2014 Karkemish in the Iron Age: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 107–110.
- Maini, E.
2018 The Zooarchaeological Evidence (Appendix 2): F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 373–394.
- Maini, E. ve Curci, A.
2021 Animal Economy at Karkemish from the Late Bronze to the Iron Age. A Preliminary Assessment: J. Daujat, A. Hadjikoumis, R. Berthon, J. Chahoud, V. Kassianidou ve J.-D. Vigne (ed.), *Archaeozoology of Southwest*

- Asia and Adjacent Areas XIII: Proceedings of the Thirteenth International Symposium, University of Cyprus, Nicosia, Cyprus, June 7–10, 2017* (Archaeobiology 3), Lockwood Press, Atlanta, 187–198.
- Mantellini, S. ve Pizzimenti, S.
2021 *Excavations at Karkemish II. The Excavation in Area N (“Inner West Gate”)* (OrientLab Series Maior 4), Ante Quem, Bologna.
- Marchesi, G.
2014a Karkemish nel Bronzo Medio: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 81–85.
2014b Epigraphic Materials of Karkemish from the Middle Bronze Age, *Orientalia* 83(2), 166–181.
2014c A Bilingual Literary Text from Karkemish Featuring Marduk, *Orientalia* 83(2), 333–340.
2019 A New Historical Inscription of Sargon II from Karkemish, *Journal of Near Eastern Studies* 78(1), 1–24.
forth. Notes on an Alleged Bilingual Inscription from Karkemish (to appear in *Anatolian Studies*).
- Marchesi, G. ve Marchetti, N.
2019 The Deities of Karkemish in the Middle Bronze Age According to Glyptic and Textual Evidence: M. D’Andrea, M. G. Micale, D. Nadali, S. Pizzimenti ve A. Vacca (ed.), *Pearls of the Past. Studies on Near Eastern Art and Archaeology in Honour of Frances Pinnock* (Marru 8), Zaphon, Münster, 525–536.
- Marchesi, G., Marchetti, N. ve Pizzimenti, S.
2019–20 The Middle Bronze Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 259–262.
- Marchesi, G. ve Peker, H.
2025 Inscribed Objects from Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna, 135–153.
- Marchetti, N.
2005 Karkemish: AA.VV., *Enciclopedia Archeologica*, 4. cilt. *Asia*, Istituto dell’Enciclopedia Italiana Giovanni Treccani, Roma, p. 133.
2012 Karkemish on the Euphrates. Excavating a City’s History, *Near Eastern Archaeology* 75(3), 132–147.
2013 The 2011 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish: 34. *kazı sonuçları toplantısı, 28 mayıs-1 haziran 2012, Çorum*, 1. cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 349–364.
2014a (ed.) *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna.
2014b Bronze Statuettes from the Temples of Karkemish, *Orientalia* 83(3), 305–320.
2014c The 2012 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish: 35. *kazı sonuçları toplantısı, 27–31 mayıs 2013, Muğla*, 3. cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 233–248.
2014d A Century of Excavations at Karkemish: Filling the Gaps: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 21–43.
2015a Karkemish. New Discoveries in the Last Hittite Capital, *Current World Archaeology* 70, 18–25.
2015b Karkamış – Türk-İtalyan Heyeti’nin 2011–2014 yılları arasındaki kazı çalışmaları/ Karkemish – campagne di scavo 2011–2014 della Missione Turco-Italiana, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi Sayı* 148, 39–52.
2016a The Cultic District of Karkemish in the Lower Town: P. Matthiae (ed. M. D’Andrea

- ile), *L'archeologia del sacro e l'archeologia del culto. Sabratha, Ebla, Ardea, Lanuvio (Roma, 8–11 ottobre 2013). Ebla e la Siria dall'età del Bronzo all'età del Ferro* (Atti dei Convegni Lincei 304), Bardi Edizioni, Roma, 373–414.
- 2016b Karkamış – Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'nın Kapısı, *Aktuel Arkeoloji* 50, 44–55.
- 2016c The 2014 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish: 37. kazı sonuçları toplantısı, 11–15 Mayıs 2015, *Erzurum*, 3. cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 363–380.
- 2017a Karkemish: 150 Years of Excavations and Researches at the Site: M. Doğan-Alparslan, A. Schachner ve M. Alpaslan (ed.), *The Discovery of an Anatolian Empire. A Colloquium to Commemorate the 100th Anniversary of the Decipherment of the Hittite Language (November 14th and 15th, 2015; Istanbul Archaeological Museum – Library)*, Türk Eskiçag Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 249–259.
- 2017b Karkamış'ta MÖ II. ve I. binyıl arasında kültürel bağlamlarda sanatsal üretim dinamikleri/ Dinamiche della produzione artistica in contesti culturali a Karkemish tra II e I millennio a.C., *Arkeoloji ve Sanat Dergisi Sayı* 154, 90–104.
- 2018 Area G and the Urban History of the Inner Town of Karkemish: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Bologna, Ante Quem, 362–365.
- 2019a Sanatsal üretim modellerinin Geç Hitit kenti Karkamış ve Kuzey Suriye'deki yolculuğu/ La circolazione di modelli nella produzione artistica di Karkemish neoittita e in Siria settentrionale, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi Sayı* 160, 81–93.
- 2019b Les programmes publics de communication visuelle à Karkemish: entre la fin du IIe millénaire et le début du Ier millénaire avant J.-C: V. Blanchard (ed.) *Royaumes oubliés. De l'empire hittite aux Araméens*, Musée du Louvre/Lienart, Paris, 155–161.
- 2019–20 (ed.) Recent Archaeological Discoveries at Karkemish. Anatomy and Trajectories of a Capital City on the Middle Euphrates, *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 251–400.
- 2022a Karkamış'ın Geç Tunç II ve Demir Çağlarındaki Kentsel Yapısı Bağlamında Kamusal ve Özel Alan/ La struttura urbana di Karkemish nelle età del Bronzo Tardo II e del Ferro tra aree pubbliche e spazi privati: AA.VV., *Lo spazio pubblico, lo spazio privato. XI Convegno sul Contributo italiano a scavi, ricerche e studi nelle missioni archeologiche in Turchia/ Kamusal alan, özel alan. XI. Türkiye'deki arkeolojik çalışmalara eğitim, araştırma ve kazı'da İtalya katkısı sempozyumu*, İstanbul, Istituto Italiano di Cultura di İstanbul, 95–105.
- 2022b Karkemish/Karkamış: A. Engin ve K. Gökay (ed.), *Archaeology of Gaziantep from Prehistoric Times to the Late Antiquity*, R.T. The Ministry of Culture and Tourism and R.T. Gaziantep Metropolitan Municipality, İstanbul, 95–112.
- 2024a Ancora su una figurina di canide in bronzo dal tempio “Hilani” di Karkemish, *Arte a Bologna. Bollettino dei Musei civici d'Arte Antica* 9–10. *Studi in onore di Massimo Medica* (S. Battistini ve M. G. D'Apuzzo ed.), 18–21.
- 2024b The British Museum's Archaeological Explorations at Karkemish, 1876-1914, in the Context of British Foreign Policy, *Syria. Archéologie, art et histoire* 101, 189–200.
- 2025a (ed.) *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna.

- 2025b The Neo-Assyrian Palatial Compound in Area C and the Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C*, Ante Quem, Bologna, 1–6.
- 2025c The 2023 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish: 44. kazı sonuçları toplantısı, 27–31 mayıs 2024, Nevşehir, 3. cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 51–62.
- Marchetti, N. ve Peker, H.
- 2014 A Stele from Gürçay near Karkemish, *Orientalia* 83(2), 182–188.
- 2018 The Stele of Kubaba by Kamani and the Kings of Karkemish in the 9th Century BC, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 108, 81–99.
- 2019 Karkamış. Gaziantep bölgesinde eski yakınoğlu'nun güçlü bir krallığı/ Karkemish. A Powerful Kingdom of the Ancient Near East in Gaziantep Region, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- 2019–20 The Iron II Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 278–282.
- Marchetti, N., Peker, H. ve Zaina F.
- 2019–20 The Late Bronze II Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 267–273.
- Mariani, E.
- 2019–20 The Late Chalcolithic and Early Bronze Periods [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 257–258.
- Monastero, J.
- 2018 Applicazione della tecnologia 3D per lo studio e la visualizzazione dei contesti archeologici: il caso di Karkemish, *OCNUS* 26, 9–18.
- 2023 Developing New Dimension in Documentation: 3D Data Management at Karkemish: N. Marchetti, M. Campeggi, F. Cavaliere, C. D'Orazio, G. Giacosa ve E. Mariani (ed.), *Proceedings of the 12th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 06-09 April 2021, Bologna*, 1. cilt: *Environmental Archaeology. Hammering the Material World. Cognitive Archaeology. Modeling the Past. Networked Archaeology. Endangered Cultural Heritage*, Harrassowitz, Wiesbaden, 940–951.
- Mora, C.
- 2014 La corte di Karkemish durante il periodo imperiale ittita: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 93–98.
- Panayotov, S.
- 2014 George Smith's Identification of Karkemish: From the Account of His Assistant Mathewson: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 44–52.
- Peker, H.
- 2014 A Funerary Stele from Yunus (Karkemish), *Orientalia* 83(2), 189–193.
- 2016 *Texts from Karkemish I. Luwian Hieroglyphic Inscriptions from the 2011–2015 Excavations* (OrientLab Series Maior 1), Ante Quem, Bologna.
- 2017 Some Remarks on the Imperial Hittite Sealings from the 2017 Excavations at Karkemish, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 4, 178–179.
- 2020 New Evidence for the Late 13th Century BCE Administrative Structure at Karkemish: S. de Martino ve E. Devecchi (ed.), *Anatolia between the 13th and the 12th Century BCE* (Eothen 23), LoGisma, Florence, 317–323.
- 2022a *Anadolu Hiyeroglif Yazılı Belgeler*, 1: *Geç Hitit Karkamış Krallığı Yazıtları*, Ante Quem, Bologna.
- 2022b Writing outside the Big City: Two New Funerary Stelae from the Necropolis of Yunus at Karkemish, *Mesopotamia* LVII, 57–63.

- 2023a Philological Remarks on the Sealings from Empire Period of Karkemish: C. Mora ve G. Torri (ed.), *Administrative Practices and Political Control in Anatolian and Syro-Anatolian Polities in the 2nd and 1st Millennium BCE*, Firenze University Press, Firenze, 127–159.
- 2023b A New Funerary Stele from Karkemish and New Values for Some Anatolian Hieroglyphic Signs, *Belleten* 87(309), 357–383.
- Peker, H. ve Weeden, M.
2014 Some Hieroglyphic Fragments from the 2011 Season at Karkemish: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 132–136.
- Pizzimenti, S.
2014 Three Glyptic Documents from Karkemish, *Orientalia* 83(2), 194–201.
2018 The Middle and Late Bronze Age: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 12–115.
2025 The Pottery Assemblage from Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna, 26–106.
- Pizzimenti, S. ve Cavriani, M.
2025 The Stratigraphy of Well P.5347: N. Marchetti (ed.), *Excavations at Karkemish IV. The Neo-Assyrian Well in Area C* (OrientLab Series Maior 8), Ante Quem, Bologna, 7–12.
- Pizzimenti, S. ve Scazzosi, G.
2017 The Urban Structure of Karkemish in the Late Bronze Age and the Settlements of the Middle Euphrates Valley, *Anatolica* 43, 157–172.
- Pizzimenti, S. ve Vacca, A.
2024 Early Bronze Age Karkemish in Context: A View from Recent Investigations on the Acropolis Mound, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 10, 161–190.
- Pizzimenti, S. ve Zaina, F.
2016 The Iron Age at Karkemish between Tradition and Innovation. The Case Study of the Pottery Assemblage from Area C: O. Kaelin ve H.-P. Mathys (ed.), *Proceedings of the 9th International Conference on the Archaeology of the Ancient Near East, 9–13 June 2014, Basel, 3. cilt: Reports*, Wiesbaden, Harrasowitz, 361–376.
- Ricci, A.
2014 Karkemish and its Region in Late Antique and Byzantine Times: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 119–126.
- Vezzoli, V. ve Zaina F.
2019–20 The Early Islamic Period [Recent Archaeological Discoveries at Karkemish], *News from the Lands of the Hittites. Scientific Journal for Anatolian Research* 3–4, 296–299.
- Zaina, F.
2013 A Functional and Morphological Analysis of the Iron Age III Pottery Assemblage at Taşlı Geçit Höyük: L. Bombardieri, A. D’Agostino, G. Guarducci, V. Orsi ve S. Valentini (ed.), *SOMA 2012. Identity and Connectivity. Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, Florence, Italy, 1–3 March 2012* (BAR International Series 2581), 1. cilt, Archaeopress, Oxford, 65–75.
2018a (ed.) *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna.
2018b Introduction: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 1–11.
2018c The Iron Age: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 115–250.

- 2018d Chronology and Urbanism in the Inner Town: F. Zaina (ed.), *Excavations at Karkemish I. The Stratigraphic Sequence of Area G in the Inner Town* (OrientLab Series Maior 3), Ante Quem, Bologna, 355–361.
- 2019 Some Preliminary Remarks on the Neo-Assyrian City Wall in the Outer Town at Karkemish: M. D’Andrea, M. G. Micale, D. Nadali, S. Pizzimenti ve A. Vacca (ed.), *Pearls of the Past. Studies on Near Eastern Art and Archaeology in Honour of Frances Pinnock* (Marru 8), Zaphon, Münster, 899–916.
- Zaina, F., Baraldi, P., Cardini, V., Cavriani, M. ve Zannini, P.
2019 Archaeometric Characterization of a Blue Ingot from the Palace of Sargon II at Karkemish (Turkey) and the Distribution and Function of Egyptian Blue in the Near East during the Iron Age, *Mesopotamia* LIV, 181–196.
- Zanfini, M.
2014 Ortofoto aerea della Inner Town di Karkemish (Campagna 2011): N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 162–175.
- Zecchi, M.
2014a Karkemish in the Egyptian Sources: N. Marchetti (ed.), *Karkemish. An Ancient Capital on the Euphrates* (OrientLab 2), Ante Quem, Bologna, 99–106.
- 2014b A Note on Two Egyptian Seal Impressions from Karkemish, *Orientalia* 83(2), 202–206.

Diğer Referanslar:

- Algaze, G., Breuninger, R. ve Knudstad, J.
1994 The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas, *Anatolica* 20(1), 1–96.
- Amiet, P.
1992 *Corpus des cylindres de Ras Shamra-Ougarit, II: Sceaux-Cylindres en hématite et pierres diverses* (Ras Shamra-Ougarit 9), Éditions Recherches sur les civilisations, Paris.
- Archi, A., Pecorella, P. E. ve Salvini, M.
1971 *Gaziantep e la sua regione. Uno studio storico e topografico degli insediamenti preclassici* (Incunabula Graeca 48), Edizioni dell’Ateneo, Roma.
- Arnaud, D.
1986 *Emar VI. Textes sumériens et accadiens: Mission archéologique de Meskéné-Emar, recherches au pays d’Aštata* (Synthèse 18), 3. cilt, Recherche sur les civilisations, Paris.
- Aro, S.
2022 Images of the Hittite King: S. De Martino (ed.), *Handbook Hittite Empire. Power Structures* (Empires through the Ages in Global Perspective 1), De Gruyter Oldenburg, Boston-Berlin, 497–602.
- Bachelot, L. ve Fales, F. M.
2005 *Tell Shiukh Fawqani 1994–1998* (History of the Ancient Near East Monographs VI/1), S.A.R.G.O.N., Padua.
- Bagg, A. M.
2007 *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, 7/1: Die Orts- und Gewässernamen der neuassyrischen Zeit, Teil 1: Die Levante* (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients – Reihe B 7), Harrassowitz, Wiesbaden.

- Balcıoğlu, B.
2009 *Gaziantep Arkeoloji Müzesi Geç Hitit Dönemi Taş Eserleri*, Gaziantep Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Gaziantep.
- Balza, M. E.
2017 “Personne ne remplissait la grange de Kubaba”. L’accumulation des céréales dans les inscriptions hiéroglyphiques des seigneurs locaux néo-hittites, *Res Antiquae* 14, 1–12.
- Barnett, R. D.
1975 *Catalogue of the Nimrud Ivories in the British Museum*, Trustees of the British Museum, London (1957, revised 1975).
- Beyer, D.
2001 *Emar IV. Les sceaux: Mission archéologique de Meskéné-Emar; recherches au pays d’Aštata* (Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica 20), Editions universitaires-Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg Suisse-Göttingen.
- Bilgin, T.
2018 *Officials and Administration in the Hittite World* (Studies in Ancient Near Eastern Record 21), Berlin-Boston, De Gruyter.
- Blaylock, S.
2009 *Tille Höyük 3.1. The Iron Age: Introduction, Stratification and Architecture* (The British Institute at Ankara, Monograph 41), The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
2016 *Tille Höyük 3.2. The Iron Age: Pottery, Objects and Conclusions* (The British Institute at Ankara, Monograph 50), The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Bombardieri, L.
2008 Zoomorphic Stone Vessels from Tell Barri and Northern Mesopotamia during the Late- and Post-Assyrian Period: H. Kühne, R. M. Czichon ve F. J. Kreppner (ed.), *Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East, 29 March – 3 April 2004, Freie Universität Berlin*, 1. cilt: *The Reconstruction of Environment: Natural Resources and Human Interrelations through Time. Art History: Visual Communication*, Harrassowitz, Wiesbaden, 277–292.
- Bonatz, D.
2000 *Pietre da macina, macine per mulini. Definizione e sviluppo delle tecnologie per la macinazione nell’area del Vicino Oriente e del Mediterraneo orientale antico* (BAR International Series 2055), BAR Publishing, Oxford.
- 2014 *Das syro-hethitische Grabdenkmal: Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nordsyrisch-südostanatolischen Raum*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- 2014 Katumuwa’s Banquet Scene: V. Hermann ve J. D. Schloen (ed.), *In Remembrance of Me. Feasting with the Dead in the Ancient Middle East* (Oriental Institute Museum Publication 57), The Oriental Institute, Chicago, 39–45.
- Carrière, B. ve Barrois, A.
1927 Fouilles de l’École archéologique française de Jérusalem effectuées à Neirab du 24 septembre au 5 novembre 1926, *Syria* 8, 126–142, 202–212.
- Castellano, L.
2018 Staple Economies and Storage in Post-Hittite Anatolia: Considerations in Light of New Data from Niğde-Kınık Höyük (Southern Cappadocia), *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies* 6(4), 259–284.
- Cecchini, S. M.
2010 I porta-köhöl di Tell Afis, originale esempio di artigianato siro-ittita: R. Dolce (ed.), *Quale Oriente? Omaggio a un Maestro. Studi di arte e archeologia del Vicino Oriente in memoria di Anton Moortgat a 30 anni dalla sua scomparsa*, Flaccovio, Palermo, 411–430.

- Cohen, Y.
2009 *The Scribes and Scholars of the City of Emar in the Late Bronze Age* (Harvard Semitic Studies 59), Eisenbrauns, Winona Lake.
- Collon, D.
1982 *The Alalakh Cylinder Seals: A New Catalogue of the Actual Seals Excavated by Sir Leonard Woolley at Tell Atchana, and from Neighbouring Sites on the Syrian-Turkish Border* (BAR international series 132), BAR Publishing, Oxford.
2001 *Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum. Cylinder Seals V. Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Periods*, British Museum Press, London.
- Curtis, J. E.
1988 *Bronze-working Centres of Western Asia c. 1000 - 539 B. C.*, Kegan Paul International Limited, London-New York.
2013 *An Examination of Late Assyrian Metalwork with Special Reference to Nimrud*, Oxbow Books, Oxford.
- Curvers, H. H. ve Schwartz, G. M.
2002–03 Urban Origins, Collapse, and Regeneration in the Jabbul Plain, *Annales Archéologiques Arabes Syriennes* 45–6, 75–83.
- D'Alfonso, L.
2011 Seeking a Political Space: Thoughts on the Formative Stage of Hittite Administration in Syria, *Altorientalische Forschungen* 38(2), 163–176.
- D'Alfonso, L. ve Cohen, Y.
2021 Mazi-Karhuha, King of Karkemiş and Hittite Syria at the end of the 13th century, *Akkadica* 142, 63–77.
- Dalley, S., Walker, C. B. F. ve Hawkins, J. D.
1976 *The Old Babylonian Tablets from Tell Al Rimah*, British School of Archaeology in Iraq, London.
- De Martino, S.
2022 Hatti: From Regional Polity to Empire: S. De Martino (ed.), *Handbook Hittite Empire* (Empires through the Ages in Global Perspective 1), De Gruyter Oldenburg, Boston-Berlin, 205–270.
- Demir, T., Seyrek, A., Westaway, R., Bridgland, D. ve Beck, A.
2008 Late Cenozoic Surface Uplift Revealed by Incision by the River Euphrates at Birecik, Southeast Turkey, *Quaternary International* 186(1), 132–163.
- Dinçol, A.
1983 Hethitische Hieroglyphensiegel in den Museen zu Adana, Hatay und Istanbul, *Anadolu Araştırmaları / Jahrbuch für Kleinasiatistische Forschung* IX, 173–249.
- Dinçol, A. ve Dinçol, B.
2008 *Die Prinzen- und Beamtensiegel aus der Oberstadt von Boğazköy von 16. Jahrhundert bis zum Ende der Grossreichszeit* (Boğazköy-Ḫattuša 22), Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Dirvana, S.
1944 Cerablus Civarında Yunus' ta Bulunan Tel Halef Keramikleri, *Belleten* 8(31), 403–420.
- Dittmann, R., Grewe, C., Huh, S. ve Görmüş, A.
2001 1999 Şavi Höyük Yüzey Araştırması: N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu (ed.), *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ tarihsel çevre araştırma ve değerlendirme merkezi (TAÇDAM), Ankara, 233–262.
- Dittmann, R., Huh, S., Mitschang, T., Müller, E., Röttger, U., Schmidt, C. ve Wicke, D.
2002 Şavi Höyük İlk Kazı Mevsimi Raporu, 2000: N. Tuna ve J. Velibeyoğlu (ed.), *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ tarihsel çevre araştırma ve değerlendirme merkezi (TAÇDAM), Ankara, 211–242.

- Eidem, J. ve Ackermann, R.
1999 The Iron Age Ceramics from Tell Jurn Kabir: A. Hausleiter ve E. Reiche (ed.), *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia: Papers Presented at the Meetings of the International "Table Ronde" at Heidelberg (1995) and Nieborów (1997) and Other Contributions*, Ugarit-Verlag, Münster, 309–324.
- Engin, A.
2019 A Bulla Belonging to Ini-Tešub, King of Carchemish, Discovered at Oylum Höyük Excavations: F. Kulakoğlu, T. Yıldırım, T. Sipahi, V. Şahoğlu ve L. Keskin (ed.), *Uğur Silistreli ani kitabı: Anadolu arkeolojisi Üzerine Yazılar / In Memoriam Uğur Silistreli: Studies on Anatolian Archaeology* (Anadolu / Anatolia Supplement III.3), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 119–129.
- Erdoğan, R.
2011 *Nizip İlçesi'nin Coğrafyası*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Figulla, H. H.
1923 *Keilschrifttexte aus Boghazköi*, 3 (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 30), J. C. Hinrichs, Leipzig.
- Gates, M.-H.
2001 Potmarks at Kinet Höyük and the Hittite Ceramic Industry, *Varia Anatolica* 13, 137–157.
- Gates, M.-H. ve Peker, H.
2025 Hieroglyphic Inscriptions on Hittite Pottery from Late Bronze Kinet Höyük (Hatay, Turkey), *Altorientalische Forschungen* 52(1), 33–53.
- Gelb, I. J.
1956 Hittite Hieroglyphic Seals and Seal Impressions: H. Goldman (ed.), *Excavations at Gözli Kule, Tarsus*, II: *From the Neolithic through the Bronze Age*, Princeton University Press, Princeton, 242–254.
- Gelb, I. J., Purves, P. M. ve MacRae, A. A.
1943 *Nuzi Personal Names* (Oriental Institute Publications 57), The University of Chicago Press, Chicago.
- Genz, H.
2009 Thoughts on the Use of Seals in Iron Age Central Anatolia: H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A. Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M. B. Baştürk ve E. Konakçı (ed.), *Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu: A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 309–317.
- 2011 The Iron Age in Central Anatolia: G. R. Tsetskhladze (ed.), *The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millennium BC* (Colloquia Antiqua 1), Peeters, Leuven-Paris-Walpole MA, 331–368.
- Glatz, C.
2009 Empire as Network: Spheres of Material Interaction in Late Bronze Age Anatolia, *Journal of Anthropological Archaeology* 28(2), 127–141.
- 2012 Bearing the Marks of Control? Reassessing Pot Marks in Late Bronze Age Anatolia, *American Journal of Archaeology* 116(1), 5–38.
- 2015 Plain Pots, Festivals and Feasting in Late Bronze Age Anatolia: C. Glatz (ed.), *Plain Pottery Traditions of the Eastern Mediterranean and Near East*, Routledge, New York, 183–214.
- Goldman, H.
1963 *Excavations at Gözli Kule, Tarsus*, III: *The Iron Age, Text and Plates*, Princeton University Press, Princeton.
- Gruber, M.
2017 Hethitische Keramik vom Mittleren Plateau: A. Schachner (ed.), *Ausgrabungen und Forschungen in der westlichen Oberstadt von Hattuša II: Ausgrabungen auf dem Mittleren Plateau zwischen Sarikale und Yenicekale*

- (2006–2009) (Boğazköy-Ḫattuša: Ergebnisse der Ausgrabungen des deutschen Orient-Gesellschaft 25), De Gruyter, Berlin-Boston, 63–216.
- Guerra, M. G., Lavecchia, F., Maggipinto, G., Galantucci, L. M. ve Longo, G. A.
2019 Measuring Techniques Suitable for Verification and Repairing of Industrial Components: A Comparison among Optical Systems, *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology* 27, 114–123.
- Güterbock, H. G.
1939–41 Die Neuauftellung der hethitischen Denkmäler in Ankara, *Archiv für Orientforschung* 13, 345–348.
1946 *Ankara Bedesteninde Bulunan Eti Müzesi Büyük Salonunun Kılavuzu. Guide to [the Main Hall of] the Hittite Museum in the Bedesten at Ankara*, Milli Eğitim Basımevi, Istanbul.
1954 Carchemish, *Journal of Near Eastern Studies* 13(2), 102–114.
- Güterbock, H. G. ve Otten, H.
1960 *Keilschrifttexte aus Boghazköi 10: Texte aus dem Gebäude K, 1. Teil* (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 72), Gebr. Mann, Berlin.
- Haines, R. C.
1971 *Excavations in the Plain of Antioch, II: The Structural Remains of the Later Phases* (Oriental Institute Publications 95) The University of Chicago Press, Chicago.
- Hawkins, J. D.
1980–83 Kubaba. A. Philologisch, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 6, 257–261.
1995 *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Sudburg)* (Studien zu den Bogazkoy-Texten 3), Harrassowitz, Wiesbaden.
- 2011 The Inscriptions of the Aleppo Temple, *Anatolian Studies* 61, 35–54.
- 2024 *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, III: Inscriptions of the Hittite Empire and New Inscriptions of the Iron Age (in collaboration with Mark Weeden, prepared for publication by Junko Taniguchi)*, De Gruyter, Berlin.
- Hawkins, J. D. ve Weeden, M.
2016 Sketch History of Karkamish in the Earlier Iron Age (Iron I-IIB): T. J. Wilkinson, E. Peltenburg ve E. Barbanes Wilkinson (ed.), *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010* (Themes from the Ancient Near East Banea Publication Series 4), Oxbow Books, Oxford-Philadelphia, 9–21.
- Henrickson, R. C.
2002 Hittite Pottery and Potters: The View from Late Bronze Age Gordion: D. C. Hopkins (ed.), *Across the Anatolian Plateau: Readings in the Archaeology of Ancient Turkey* (The Annual of the American Schools of Oriental Research 57), American Schools of Oriental Research, Boston, 123–132.
- Herbordt, S.
2005 *Die Prinzen- und Beamtsiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbulln aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa. Mit Kommentaren zu den Siegelinschriften und Hieroglyphen von J. David Hawkins* (Boğazköy-Ḫattuša 19), Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
2006 Hittite Glyptic: A Reassessment in the Light of Recent Discoveries: D. P. Mielke, U.-D. Schoop ve J. Seeher (ed.), *Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie - Structuring and Dating in Hittite Archaeology* (BYZAS 4), Ege Yayınları, Istanbul, 95–108.
- 2011 *Die Siegel der Grosskönige und Grossköniginnen auf Tonbulln aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa* (Boğazköy-Ḫattuša: Er-

- gebnisse der Ausgrabungen des deutschen Orient-Gesellschaft 23), Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Herbordt, S. ve von Wickede, A.
2021 *Kleinfunde aus der Oberstadt von Hattusa. Das zentrale Tempelviertel und die Tempelviertel am Königs- und Löwentor* (Boğazköy-Hattuša. Ergebnisse der Ausgrabungen des deutschen Orient-Gesellschaft 29), Harrassowitz, Wiesbaden.
- Herrmann, G.
1989 The Nimrud Ivories, 1: The Flame and Frond School, *Iraq* 51, 85–109.
- Herrmann, G., Laidlaw, S. ve Coffey, H.
2009 *Ivories from the North West Palace (1845–1992)* (Ivories from Nimrud VI), British Institute for the Study in Iraq, London.
- Horowitz, M.T.
2015 The Evolution of Plain Ware Ceramics at the Regional Capital of Alalakh in the 2nd Millennium BC: C. Glatz (ed.), *Plain Pottery Traditions of the Eastern Mediterranean and Near East*, Routledge, New York, 153–181.
- van den Hout, T.
2012 Administration and Writing in Hittite Society: M. E. Balza, M. Giorgieri ve C. Mora (ed.), *Archives, Depots and Storehouses in the Hittite World. Proceedings of the Workshop held at Pavia, June 18, 2009* (Studia Mediterranea 23), Italian University Press, Genova, 41–58.
- Hrouda, B.
1962 *Tell Halaf IV: Die Kleinfunde aus historischer Zeit*, De Gruyter, Berlin.
- Hutter, M.
2021 *Religionsgeschichte Anatoliens: Vom Ende des dritten bis zum Beginn des ersten Jahrtausends*, W. Kohlhammer, Stuttgart.
- Iwasaki, T., Wakita, S., Ishida, K. ve Wada, H. (ed.)
2009 *Tell Mastuma. An Iron Age Settlement in Northwest Syria*, Ancient Orient Museum, Tokyo.
- Kalelioğlu, E.
1966 Gaziantep Platosu ve Çevresinin İklimi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırma Dergisi* 1, 297–320.
- Kesici, Ö.
1994 *Kilis Yöresinin Coğrafyası* (Kilis Kültür Derneği Genel Yayınları 12), Kilis Kültür Derneği, Kilis.
- Kloekhorst, A.
2019 *Kanišite Hittite. The Earliest Attested Record of Indo-European* (Handbuch der Orientalistik 132), Brill, Leiden-Boston.
- Knüsel, C. J.
2010 Bioarchaeology: A Synthetic Approach, *Bulletins et mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 22(1), 62–73.
- Koch, I., Kleiman, S., Linares, V., Cohen-Weinberger, A., Shalom, N., Ripps, H., Gadot, Y., Oeming, M. ve Lipschits, O.
2025 Shedding a Concealed Light: Lamp-and-Bowl Building Deposits from Tel Azekah, *Tel Aviv* 52(1), 5–37.
- Kohlmeyer, K.
2013 Der Tempel des Wettergottes von Aleppo: K. Kaniuth, A. Löhnert, J. L. Miller, A. Otto, M. Roaf ve W. Sallaberger (ed.), *Tempel im Alten Orient. 7. Internationales Colloquium der Deutschen Orient-Gesellschaft, 11.–13. Oktober 2009, München* (Colloquien der Deutschen Orient-Gesellschaft 7), Harrassowitz, Wiesbaden, 179–218.
- Košak, S.
1982 *Hittite Inventory Texts* (Texte de Hethiter 10), C. Winter, Heidelberg.
- Laroche, E.
1960 *Les hiéroglyphes hittites*, Centre national de la recherche scientifique, Paris.
1966 *Les noms des Hittites* (Études linguistiques 4), Klincksieck, Paris.

- Lawrence, D. ve Ricci, A.
2016 Long-term Settlement Trends in the Birecik-Carchemish Sectors: T. J. Wilkinson, E. Peltenburg ve E. Barbanes Wilkinson (ed.), *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010* (Themes from the Ancient Near East Banea Publication Series 4), Oxbow Books, Oxford-Philadelphia, 9–21.
- Lloyd, S.
1954 Sultantepe: Part II. Post-Assyrian Pottery and Small Objects Found by the Anglo-Turkish Joint Expedition in 1952, *Anatolian Studies* 4, 101–110.
- Luciani, M.
2005 Area G. The Iron Age Productive Area (Period IX) and the Inhumation Cemetery (Period X): L. Bachelot ve F. M. Fales (ed.), *Tell Shiukh Fawqani, 1994–1998* (History of the Ancient Near East Monographs VI/1), S.A.R.G.O.N., Padua, 720–925.
- von Luschan, F.
1902 *Ausgrabungen in Sendschirli III. Torskulpturen* (Mitteilungen aus den Orientalischen Sammlungen / Königliche Museen zu Berlin XIII), Georg Reimer, Berlin.
- von Luschan, F. ve Andrae, W.
1943 *Ausgrabungen in Sendschirli 5: Die Kleinfunde von Sendschirli* (Mitteilungen aus den orientalischen Sammlungen 15), De Gruyter, Berlin.
- Luschey, H.
1939 *Die Phiale*, Carl Nieft, Bleicherode am Harz.
- Makinson, M.
2005 Le Chantier F: Archéologie. La stratigraphie générale et l'occupation de l'Âge du Fer (architecture et matériel): L. Bachelot ve F. M. Fales (ed.), *Tell Shiukh Fawqani 1994–1998* (History of the Ancient Near East Monographs VI/1), S.A.R.G.O.N., Padua, 411–565.
- Mallowan, B.
1986 Three Middle Assyrian Bronze/Copper Dogs from Tell Al Rimah: M. Kelly-Buccellati, P. Matthiae ve M. Van Loon (ed.), *Insight through Images: Studies in Honor of Edith Porada* (Bibliotheca Mesopotamica 21), Udena, Malibu, 149–152.
- Maner, Ç., Kuruçayirli, A.E., Allasino, C., Kurtlu, H.N., Di Michele, A., D'Orazio, C., Öztürk, G., Peker, H. ve Shafiq, R.
2024 The Excavation at Kayalıpınar – Samuha 2023: A Preliminary Report, *Anatolia Antiqua* 32, 397–446.
- Manuelli, F.
2013 Pottery as an Indicator of Changing Interregional Relations in the Upper Euphrates Valley. The Case of the Late Bronze-Iron Age Assemblages from Arslantepe/Malatya: K. A. Yener (ed.), *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations between Syria and Anatolia. Proceedings of a Symposium held at the Research Center of Anatolian Studies, Koç University, Istanbul May 31–June 1, 2010* (Ancient Near Eastern Studies Supplement 42), Peeters, Leuven, 373–392.
- 2016 What Remains when Contact Breaks Off? Survival of Knowledge and Techniques in Material Culture of the Peripheral Regions of the Hittite Empire after its Dissolution: E. Foietta, C. Ferrandi, L. Somma, J. Bruno, E. Quirico, M. Mortarini ve F. Giusto (ed.), *Cultural & Material Contacts in the Ancient Near East. Proceeding of the International Workshop, 1–2 December 2014*, Apice Libri, Sesto Fiorentino, 26–35.
- 2020a The Regeneration of the Late Bronze Age Traditions and the Formation of the Kingdom of Malizi: A. E. Sollee (ed.), *Formation, Organisation and Development of Iron Age Societies: A Comparative View. Proceedings of the Workshop held at the 10th ICAANE in Vienna, April 2016*, Austrian Academy of Sciences Press, Wien, 109–130.

- 2020b Contextualizing Crisis? Some Thoughts on the End of the Bronze Age in the Euphrates Region: F. Balossi Restelli, A. Cardarelli, G. M. Di Nocera, L. Manzanilla, L. Mori, G. Palumbi ve H. Pittman (ed.), *Pathways through Arslantepe. Essays in Honour of Marcella Frangipane*, Università Sapienza di Roma-Edizioni Sette Città, Viterbo, 599–609.
- Mara, H., Krömker, S., Jakob, S. ve Breuckmann, B.
2010 GigaMesh and Gilgamesh - 3D Multiscale Integral Invariant Coneiform Character Extraction: A. Artusi, M. Joly-Parvex, G. Lucet, A. Ribes ve D. Pitzalis (ed.), *Proceedings of the 11th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Cultural Heritage (VAST'10)*, Eurographics Association, Goslar, 131–138.
- Marchetti, N., Angelini, I., Artioli, G., Benati, G., Bitelli, G., Curci, A., Marfia, G. ve Rocchetti, M.
2017 NEARCHOS. Networked Archaeological Open Science. Advances in Archaeology Through Field Analytics and Scientific Community Sharing, *Journal of Archaeological Research* 25(4), 1–23.
- Marchetti, N., Bitelli, G., Franci, F. ve Zaina, F.
2020 Archaeology and Dams in Southeastern Turkey. Post-Flooding Damage Assessment and Safeguarding Strategies on Cultural Heritage, *Journal of Mediterranean Archaeology* 33(1), 29–54.
- Markoe, G.
1985 *Phoenician Bronze and Silver Bowls from Cyprus and the Mediterranean*, University of California Press, Berkeley.
- Matthäus, H.
1985 *Metallgefäße und Gefäßuntersätze der Bronzezeit, der geometrischen und archaischen Periode auf Cypern: mit einem Anhang der bronzezeitlichen Schwert funde auf Cypern* (Prähistorische Bronzefunde II/8), C.H. Beck, München.
- Mazzoni, S.
2000 Syria and the Periodization of the Iron Age. A Cross-Cultural Perspective: G. Bunnens (ed.), *Essays on Syria in the Iron Age* (Ancient Near Eastern Studies Supplement 7), Peeters, Leuven, 31–59.
- 2001 Syro-Hittite Pyxides between Major and Minor Art: W. Orthmann, J.-W. Meyer, M. Novák ve A. Pruss (ed.), *Beiträge zur Vorderasiatischen Archäologie: Winfried Orthmann gewidmet*, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Archäologisches Institut, Frankfurt am Main, 292–309.
- 2005 Pyxides and Hand-lion Bowls: A Case of Minor Arts: C. E. Suter ve C. Uehlinger (ed.), *Crafts and Images in Contact: Studies on Eastern Mediterranean Art of the First Millennium BCE* (Orbis Biblicus et Orientalis 210), Academic Press-Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg-Göttingen, 43–66.
- 2013 Seals and Seal Impressions of the Iron Age: W. Orthmann, P. Matthiae ve M. Al-Maqdissi (ed.), *Archéologie et Histoire de la Syrie I. La Syrie de l'époque néolithique à l'âge du fer*, Harrassowitz, Wiesbaden, 571–583.
- 2014 The Archaeology of Tell Afis and the Iron Age II-III in Syria: A Reassessment: F. Baffi, R. Fiorentino ve L. Peyronel (ed.), *Tell Tuqan Excavations and Regional Perspectives. Cultural Developments in Inner Syria from the Early Bronze Age to the Persian/Hellenistic Period (Proceedings of the International Conference, May 15th-17th 2013, Lecce)*, Congedo, Galatina (LE), 343–389.
- Merluzzi, E.
2008 Ground Stone Artifacts as Chronological Markers, Inter-Assemblage Variability of Syro-Palestinian Bronze Age Basalt Industry: P. Matthiae, A. Enea, L. Peyronel ve F. Pinnock (ed.), *Proceedings of the First International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East. Rome, May 18th-23rd 1998*, 1. cilt, “Sapienza” Università di Roma, Rome, 327–347.

- Meyer, J.-W.
2008 *Die eisenzeitlichen Stempelsiegel aus dem 'Amuq-Gebiet: Ein Beitrag zur Ikonographie altorientalischer Siegelbilder* (Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica 28), Akademik Press-Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg-Göttingen.
- Mielke, D. P.
2006 *Die Keramik vom Westhang* (Kuşaklı-Sarissa 2), Verlag Marie Leidorf, Rahden-Westfalen.
2022 Hittite Pottery: Research, Corpus and Social Significance: S. De Martino (ed.), *Handbook Hittite Empire. Power Structures* (Empires through the Ages in Global Perspective 1), De Gruyter Oldenburg, Boston-Berlin, 649–690.
- Mora, C.
2007 Three metal bowls: M. Alparslan, H. Doğan-Alparslan ve H. Peker (ed.), *VITA. Festschrift in Honour of Belkis Dinçol and Ali Dinçol*, Eye Yayinlari, Istanbul, 515–521.
2008 Principi di Karkemiš ad Hattuša. Attività e rapporti con il potere ittita: A. Archi ve R. Francia, *VI Congresso Internazionale di Ititologia (Roma, 5-9 settembre 2005)* (Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 50), 2. cilt, CNR - Istituto di Studi Sulle Civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente, Roma, 555–563.
2010 Seals and Sealings of Karkamiš III. The Evidence from the Nişantepe Archives, the Digraphic Seals and the Title EUNUCHUS2: I. Singer (ed), *ipamati kistamati pari tumatimis Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday*, Emery and Claire Yass Publications in Archaeology, Tel Aviv, 170–181.
2012 The Enigma of the 'Westbau' Depot in Hattuša's Upper City: M. E. Balza, M. Giorgieri ve C. Mora (ed.), *Archives, Depots and Storehouses in the Hittite World. Proceedings of the Workshop held at Pavia, June 18, 2009* (Studia Mediterranea 23), Italian University Press, Genova, 59–76.
- 2025 Anatolian Hieroglyphic Writing: The Question of its Origin and Development: P. Goedegebuure ve J. Hazenbos (ed.), *Hattanaš. A Festschrift in Honor of Theo van den Hout* (Studies in Ancient Cultures 5), Institute for the Studies of Ancient Cultures of the University of Chicago, Chicago, 273–283.
- Muhly, J. D., Maddin, R. ve Stech, T.
1990 The Metal Artifacts: V. Fritz (ed.), *Kinneret. Ergebnisse der Ausgrabungen auf dem Tell el-'Oreme am See Gennesaret 1982–1985* (Abhandlungen des Deutschen Palästina-Vereins 15), Harrassowitz, Wiesbaden, 159–175.
- Novák, M.
2014 The Temple of 'Ain Dāra in the Context of Imperial and Neo-Hittite Architecture and Art: J. Kamlah ve H. Michelau (ed.), *Temple Building and Temple Cult. Architecture and Cultic Paraphernalia of Temples in the Levant (2.–1. Mill. B.C.E.). Proceedings of a Conference on the Occasion of the 50th Anniversary of the Institute of Biblical Archaeology at the University of Tübingen (28-30 May 2010)* (Abhandlungen des Deutschen Palästina-Vereins 41), Harrassowitz, Wiesbaden, 41–54.
- Otto, A.
2004 *Tall Bi'a/Tuttul-IV. Siegel und Siegelabrollungen* (Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft 104), Saarbrücker Druckerei und Verlag, Saarbrücken.
- Parrot, A.
1951 Cylindre hittite nouvellement acquis (AO 20.138), *Syria* 28(3), 180–190.
- Parzinger, H. ve Sanz, R.
1992 *Die Oberstadt Keramik von Hattuša. Hethitische Keramik aus dem zentralen Tempelviertel* (Boğazköy-Hattuša: Ergebnisse der Ausgrabungen des deutschen Orient-Gesellschaft 15), Gebr. Mann, Berlin.

- Pecchioli Daddi, F.
1982 *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita* (Incunabula Graeca 79), Edizioni dell'Ateneo, Roma.
- Peyronel, L.
2016 Worked Bones at Tell Mardikh-Ebla. Objects and Tools from the Early Bronze to the Iron Ages: Preliminary Remarks on Typology, Function and Archaeological Context: I. Thuesen (ed.), *Proceedings of the 2nd International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 22–26 May 2000, Copenhagen*, 1. cilt: *The Environment. Images of Gods and Humans. The Tell. Excavation Reports and Summaries. Varia (Chronology, Technology, Artifacts)*, Department of History and Cultures, University of Bologna-Eisenbrauns, Bologna, 839–859.
- Philip, G.
2015 Metalwork from Mortuary Contexts at Jerablus: E. J. Peltenburg (ed.), *Tell Jerablus Tahtani, Syria I: Mortuary Practices at an Early Bronze Age Fort on the Euphrates River* (Levant Supplementary Series 17), Oxbow Books, Oxford, 127–142.
- Porada, E. ve Collon, D.
2016 *Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum. IV: The Second Millennium BC beyond Babylon*, The Trustees of the British Museum, London.
- Potenziani, M., Callieri, M., Dellepiane, M., Corsini, M. ve Scopigno, R.
2015 3DHOP: 3D Heritage Online Presenter, *Computers & Graphics* 52, 129–141.
- Pucci, M.
2019 *Excavations in the Plain of Antioch III: Stratigraphy, Pottery, and Small Finds from Chatal Höyük in the Amuq Plain* (Oriental Institute Publications 143), The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago.
- Ricci, A.
2023 *Settlement, Mobility, and Land Use in the Birecik-Carchemish Region (Fifth-Third Millennium BCE)*, Turnhout, Brepols.
- Richter, T.
2016 *Vorarbeiten zu einem hurritischen Namenbuch. Erster Teil: Personennamen altbabylonischer Überlieferung vom Mittleren Euphrat und aus dem nördlichen Mesopotamien*, Harrassowitz, Wiesbaden.
- Riis, P. J.
1948 *Hama: fouilles et recherches 1931–1938. III: Les cimétieres a cremation* (Nationalmuseets Skrifter. Større Beretninger 1), Nationalmuseet, Copenhagen.
1990 *Hama. II. 2. Les Objets de la Période dite Syro-Hittite (Âge du fer)* (Nationalmuseets Skrifter. Større Beretninger 12), Nationalmuseet, Copenhagen.
- Rose, C. B. ve Darbyshire, G. (ed.)
2011 *The New Chronology of Iron Age Gordion* (Gordion Special Studies VI. Museum Monograph 133), University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia.
- Rüster, C. ve Neu, E.
1989 *Hethitisches Zeichenlexikon: Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten* (Studien zu den Boğazköy-Texten – Beiheft 2), Harrassowitz, Wiesbaden.
- Salje, B.
1990 *Der common style der Mitanni-Glyptik und die Glyptik der Levante und Zyperns in der späten Bronzezeit* (Baghdader Forschungen 11), Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Sanlaville, P. (ed.)
1985 *Holocene Settlement in North Syria: résultats de deux prospections archéologiques effectuées dans la région du nahr Sajour et sur le haut Euphrate syrien* (BAR International Series 238), BAR Publishing, Oxford.

- Schaeffer-Forrer, C. F.-A.
1983 *Corpus des cylindres-sceaux de Ras Shamra-Ugarit et d'Enkomi-Alasia*, 1. cilt, Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris.
- Schachner, A.
2024 *Ausgrabungen in der Unterstadt von Boğazköy II. Der Große Tempel von Hattuša, die Magazine in seinem Umfeld und das sogenannte Südareal* (Boğazköy-Hattuša: Ergebnisse der Ausgrabungen des deutschen Orient-Gesellschaft 30), Reichert, Wiesbaden.
- Schneider, E.
1999 Die eisenzeitliche Keramik von Tell Sheikh Hassan (Syrien): A. Hausleiter ve E. Reiche (ed.), *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia: Papers Presented at the Meetings of the International "Table Ronde" at Heidelberg (1995) and Nieborów (1997) and Other Contributions*, Ugarit-Verlag, Münster, 325–346.
- Schoop, U.-D.
2003 Pottery Traditions of the Later Hittite Empire: Problems of Definition: B. Fischer, H. Genz, E. Jean ve K. Köroğlu (ed.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Ege Yayınları, Istanbul, 167–178.
2009 Indications of Structural Change in the Hittite Pottery Inventory at Boğazköy-Hattuša: G. Torri, C. Corti ve F. Pecchioli Daddi (ed.), *Central-North Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Research. Acts of the International Conference Held at the University of Florence (7–9 February 2007)* (Studia Asiana 5), Herder, Rome, 145–167.
2011 Hittite Pottery: A Summary: H. Genz ve D. P. Mielke (ed.), *Insights into Hittite history and archaeology*, Peeters, Leuven-Paris-Walpole MA, 241–273.
- Searight, A., Reade, J. ve Finkel, I.
2008 *Assyrian Stone Vessels and Related Material in the British Museum*, Oxbow Books, Oxford.
- Sertok, K., Kulakoğlu, F. ve Squadrone, F. F.
2004 2002 Yılı Şaraga Höyük kurtarma kazıları: 25. kazı sonuçları toplantısı, 26–31 Mayıs 2003, Ankara, 2. cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 139–152.
2011 Excavations at Şaraga Höyük 2002: N. Tuna ve O. Doonan (ed.), *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs. Activities in 2002*, 1. cilt, ODTÜ tarihsel çevre araştırma ve değerlendirme merkezi (TAÇDAM), Ankara, 231–257.
- Seton-Williams, M. V.
1967 The Excavations at Tell Rifa', at 1964 Second Preliminary Report, *Iraq* 29(1), 16–33.
- Siegelová, J.
1986 *Hethitische Verwaltungspraxis Im Lichte Der Wirtschafts- Und Inventardokumente*, Národní Muzeum v Praze, Prague.
- Singer, I.
1984 The AGRIG in the Hittite texts, *Anatolian Studies* 34, 97–127.
- Sönmez, M. E.
2016 Gaziantep Coğrafyası: *Şehr-i Ayntab-ı Cihan. Gaziantep*, Gaziantep Valiliği İli, Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Gaziantep, 46–69.
- Squitieri, A.
2017 *Stone Vessels in the Near East during the Iron Age and the Persian Period (c. 1200–330 BCE)* (Archaeopress Ancient Near Eastern Archaeology 2), Archaeopress, Oxford.
- Stchepinsky, V.
1943 Maraş-Gaziantep Bölgesi Jeolojisi, *Bulletin of the Mineral Research and Exploration* 29, 110–125.
- Stronach, D. B.
1958 Metal Objects from the 1957 Excavations at Nimrud, *Iraq* 20(2), 169–181.

- Swartz Dodd, L.
2013 Monuments of Resistance: Gurgum and the Assyrian Conquest: G. E. Areshian (ed.), *Empires and Diversity: On the Crossroads of Archaeology, Anthropology, and History* (Ideas, Debates, and Perspectives 7), Cotsen Institute of Archaeology Press, Los Angeles, 57–83.
- Thureau-Dangin, F., Barrois, A., Dossin, G. ve Dunand, M.
1931 *Arslan Tash*, Geuthner, Paris.
- Toker, A.
1992 *Museum of Anatolian Civilizations. Metal Vessels*, General Directorate of Monuments and Museums, Istanbul.
- Tufnell, O.
1953 *Lachish (Tell ed-Duweir) III. The Iron Age*, Oxford University Press, London-New York-Toronto.
- Üngör, İ., Özyiğit, M., Söylemez, B. ve Torun, R.
2023 2021 Yılı Gaziantep İli Demir Çağları Yüzey Araştırması: 42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu. 38. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 2022, Denizli, 2. cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 299–314.
- Üngör, İ., Karageçi, A., Söylemez, B., Kalmış, G. ve Özyiğit, M.
2023 2023 Yılı Gaziantep İli ve İlçeleri Demir Çağları Yüzey Araştırması: 44. Uluslararası Kazı, Araştırmave Arkeometri Sempozyumu. 40. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 27-31 Mayıs 2024, Nevşehir, 2. cilt, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 333–352.
- Ussishkin, D.
1967 Observations on Some Monuments from Carchemish, *Journal of Near Eastern Studies* 26(2), 87–92.
- Vigo, M.
2019 Staple and Wealth Finance and the Administration of the Hittite Economy: M. Hutter ve S. Hutter-Braunsar (ed.), *Economy of Religions in Anatolia: From the Early Second to the Middle of the First Millennium BCE Proceedings of an International Conference in Bonn (23rd to 25th May 2018)*, Ugarit-Verlag, Münster, 141–152.
- Waal, W.
2023 Sealed Breads and Tax-Free Canopies? Reflections on Non-written Administrative Practices in Hittite Anatolia: L. E. Bennison-Chapman (ed.), *Bookkeeping without Writing: Early Administrative Technologies in Context. Proceedings of the Netherlands Institute for the Near East (NINO) Postdoctoral Research Fellow First Annual Conference, 5th and 6th February 2021*, Peeters, Leuven, 137–159.
- 2026 With Strings Attached: Document Sealing in Hittite Anatolia: S.J. Scott ve O. Topçuoğlu (ed.), *The Routledge Companion to Seals and Seal Studies in Antiquity. New Approaches to Mediterranean and West Asian Visual Culture*, Routledge, Abingdon-New York, 746–769.
- Weeden, M.
2018 Hieroglyphic Writing on Old Hittite Seals and Sealings? Toward a Material Basis for Further Research, *Studi micenei ed egeo-anatolici, nuova serie* Suppl. 1, 51–74.
- 2026 Women's Seals and Women as Sealers in Hittite Central Anatolia: S. J. Scott ve O. Topçuoğlu (ed.), *The Routledge Companion to Seals and Seal Studies in Antiquity. New Approaches to Mediterranean and West Asian Visual Culture*, Routledge, Abingdon-New York, 494–515.
- Werner, P.
2004 *Ausgrabungen in Tall Munbaqa - Ekalte. 3: Die Glyptik* (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 108), Saarbrücker Druckerei u. Verlag, Saarbrücken.

- Wicke, D.
2008 *Vorderasiatische Pyxiden der Spätbronzezeit und der Früheisenzeit*, Ugarit-Verlag, Münster.
- Wilkinson, T. J.
2007 Archaeological Regions in the Neighbourhood of Carchemish: E. Peltenburg (ed.), *Euphrates River Valley Settlement: The Carchemish Sector in the Third Millennium BC* (Levant Supplementary Series 5), Oxbow Books, Oxford, 27–42.
2016 The Landscapes of Carchemish: T. J. Wilkinson, E. Peltenburg ve E. Barbanes Wilkinson (ed.), *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010* (Themes from the Ancient Near East Banea Publication Series 4), Oxbow Books, Oxford-Philadelphia, 68-105.
- Wilkinson, T. J., Peltenburg, E. ve Barbanes Wilkinson, E. (ed.)
2016 *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010* (Themes from the Ancient Near East Banea Publication Series 4), Oxbow Books, Oxford-Philadelphia.
- Winter, I.
1983 Carchemish *ša kišad puratti*, *Anatolian Studies* 33, 177–197.
- Woolley, C. L.
1953 *Spadework. Adventures in Archaeology*, Lutterworth Press, London.
- Yakubovich, I.
2010 *Sociolinguistics of the Luvian Language* (Brill's Studies in Indo-European Languages & Linguistics 2), Brill, Leiden-Boston.
- Yücel, T.
1987 *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

**Turco-Italian Archaeological
Expedition at Karkamış Höyük**